Panait Istrati

Trecut şi viitor

PAGINI AUTO-BIOGRAFICE

Volum aniversar
75 de ani de la moartea lui Panait Istrati

SIGMA

PANAIT ISTRATI

T R E C U T
ŞI
V I I T O R

PAGINI AUTO-BIOGRAFICE

SIGMA

Tehnoredactare: Mihai Niţă
Coperta: Mihai Niţă

ISBN: 978-973-649-635-6

Editura

SIGMA

Sediul

central:
Str. G-ral Berthelot nr. 38, sector 1, Bucureşti, cod 010169 Tel. I fax: 021-313.96.42; 021-315.39.43; 021-315.39.70
e-mail: office@editurasigma.ro; web: www.editurasigma.ro

Distribuţie:
Tel. I fax: 021-243.42.40; 021-243.40.14; 021-

243.40.61
e-m ail: comenzi@editurasigma.ro; web: www.editurasigma.ro

Cuvânt înainte

La aniversarea a 75 de ani de la moartea lui Panait Istrati, vă propunem o reeeditare a primei lucrări tradusă de el însuşi şi publicată de editura Renaşterea (1925). Am păstrat ortografia şi expresiile specifice începutului de secol XX. În această carte autorul descrie o perioadă din viaţa sa aventuroasă.

Născut în Brăila, la 1O august 1884, într-o familie săracă, fiul nelegitim al unei spălătorese şi al unui contrabandist grec, Panait termină cele patru clase primare fără a-şi mai continua studiile. Dornic să-şi câştige singur existenţa, hotărăşte să se angajeze „la stăpân", fiind ucenic (pe rând) al unui cârciumar, al unui brutar şi al unui vânzător ambulant. Obişnuit cu mizeria şi sărăcia din cartierele Brăilei, îşi găseşte refugiul în cărţi, citind orice îi cade în mână. Un adevărat autodidact!

Dorinţa de a scăpa de sărăcie şi de a-şi găsi un rost în viaţă îl conduce pe meleaguri străine, unde întâlneşte locuri şi personaje pitoreşti. Regăseşte aceeaşi mizerie şi suferinţă pretutindeni.

„Vagabondul" Panait cutreieră oraşe şi porturi în căutarea norocului; astfel vizitează Constantinopole, Alexandria, Cairo, Pireu, Atena, Napoli, Paris şi Lausanne, el neputându-se adapta nicăieri.

Scriitor important în cultura română şi franceză, Panait Istrati a scris cea mai mare parte a operelor în limba franceză, el fiind şi traducătorul unei părţi din propria operă. Primele încercări literare datează din anul 19O7, în general făcând publicistică în presa muncitorească din ţară; a

debutat cu articolul *Hotel Regina* publicat în revista România Muncitoare.

Talentul de scriitor al lui Panait a fost descoperit de laureatul Premiului Nobel pentru literatură, Romain Rolland, care l-a încurajat să urmeze cariera de scriitor. Povestirea *Chira Chiralina* a apărut în 1923, în Franţa, cu o prefaţă semnată chiar de Romain Rolland. Printre operele lui Istrati amintim *Ciulinii Bărăganului*, *Moş Anghel*, *Codin*, *Domniţa din Snagov*, *Casa Thiiringer*, *Biroul de plasare*. Scrierile lui Panait Istrati impresionează prin exotismul peisajelor, prin redarea culorii locale a Brăilei şi a Deltei Dunării, prin descrierea amestecului de rase şi obiceiuri din oraşele străine, prin stilul simplu şi concis de a zugrăvi oamenii.

Singur şi bolnav, Panait Istrati moare în Bucureşti, la 16 aprilie 1935. Biografia sa aventuroasă alături de pitorescul unor povestiri stârnesc interesul cititorilor, opera lui Istrati fiind tradusă în peste 3O de limbi.

În încheiere, vă invităm să meditaţi asupra uneia dintre valorile preţuite de Panait - prietenia: *Fericiţi cei a căror inimă cunoaşte pasiunea prieteniei. Numai ea ştie să ne facă singurătatea mai puţin ucigătoare şi viaţa suportabilă.*

Nisa, 15 Aprilie 1925

Dragă prietene,

E inutil să te mai gândeşti la vre-un traducător, atât în ce priveşte tălmăcirea lui Moş Anghel, cât şi a tot ce-i va urma. Ţi-o spun aci în chip definitiv: m'am decis să mă traduc eu însumi în limba mea maternă. Şi ca să ştie şi cititorii mei de ce mi-am luat această sarcină suplimentară, te rog să publici scrisoarea de faţă în fruntea volumului *Trecut şi Viitor*.

M'am hotărât să mă traduc singur în româneşte fiindcă, mai întâi de toate, eu sunt şi ţin să fiu un autor român. Ţiu la aceasta, nu din cauză că mi s'a contestat acest drept, - (el mi s'a contestat de oameni cari n'au nici o cădere!), - ci fiindcă simţirea mea, realizată azi în franţuzeşte printr'un extraordinar hazard, izvorăşte din origine românească, înainte de-a fi „prozator francez contemporan", aşa cum se spune pe coperta colecţiei lui Rieder, eu am fost prozator român înăscut. Şi dacă e adevărat că n'am realizat pe vremuri nimic care să-mi dea dreptul de-a fi trecut în rândul prozatorilor români, cauza trebue căutată aiurea de cât in lipsa mea de bună-voinţă ori de mijloace. Mijloacele şi buna-voinţa, se pot dovedi istoriceşte. Se mai poate dovedi încă ceva: rezerva pe care mi-am impus-o eu însumi. Făcut'am rău că nu m'am agăţat de pulpana redingotei nici unui potentat al literelor noastre, şi că n'am voit să mă înham la căruţa literaro-politică a nimănui? Las pe oamenii de bună credinţă să judece.

Acestor oameni, - singurii cărora mă adresez în tot ce scriu, - le voi spune că majoritatea eroilor mei sunt români, ori

din România, - (ceia-ce pentru mine e acelaş lucru), - că aceşti eroi au gândit şi au grăit, - în sufletul meu, timp de ani îndelungaţi, - în româneşte, ori

cât de universală ar părea simţirea lor redată în artă. Le voi mai spune oamenilor de bine, că dintre toate meleagurile contemplate de lu- mina ochilor mei, acelea cari mi s'au întipărit în suflet pe când mă purta mama de mână, îmi sunt cele mai scumpe, şi că numai un
„înstrăinat" ca mine va şti să le ducă dorul şi să le desmierde amintirea, aşa cum ştiu eu astăzi când trăesc din amintiri. Iată câteva din motivele cari, adăogate la cutezanţa mea de-a scrie româneşte, precum şi la numărul cititorilor mei din România, îmi dau dreptul de-a fi scriitor român, în ciuda uruitoarelor „criticei" române.

Aş fi putut, totuşi, să fiu, fără să mă traduc singur, ci numai colaborând direct la literele noastre, şi lăsând altora sarcina de-a'mi tălmăci lucrările din franţuzeşte, aşa cum începusem să fac anul trecut. Ba chiar, omeneşte, nici nu mi-se putea cere mai mult, căci nu e o bagatelă să-ţi menţii terenul câştigat la Paris, unde gloriile se ard într'o clipă, ca fluturii la lumânare, şi să mai dai atac şi literelor de pe malurile Dâmboviţei, unde atâţia te aşteaptă cu ciomegele ridicate.

Experienţa dureroasă făcută însă cu Chira, mi-a luat dreptul la repaos şi mi-a deschis ochii asupra unui fapt simptomatic în ţară la noi: lipsa de conştiinciozitate este apanagiul românului.

Chiulangiu în politică, chiulangiu în administraţie, românul e chiulangiu şi în artă. S'o potrivi nu s'o potrivi, trage-i înainte! Că o fi necinstit şi ruşinos să sabotezi munca unui om, încumentându-te cu sarcini cari nu sunt de nasul tău, această chestiune de onoare profesională şi de demnitate omenească, n'a sâcâit nici un moment conştiinţa gazetarului şoltic, a literatului de duzină şi cârpaciu care a masacrat pe Chira.

Nu mai vorbesc de stil şi de comprehensiune literară pe cari zadarnic le-ar căuta cititorul român în Chira *trădată* pe româneşte, ci de *neştiinţa* complectă, de *ignoranţa* absolută,

atât a limbei franceze cât şi a celei pe care a bâlbâit'o din copilărie şi a învăţat'o în liceu zăpăcitul meu de traducător.

Şi ca să nu fiu învinuit de patimă, iată aci câteva specime de boroboaţe literare, spicuite în fugă, după primele corecturi venite la Masevaux şi pe cari le ţin la dispoziţia lectorului neîncrezător:

Text francez : pe	Era tradus ,,romaneşte":	În loc de:
sacrements	,,minuni"	(sf.) *taine*
absoudre	,,iertare"	*deslegare*
aller a pied	,,a merge pe... picioare"!?	*a merge pe jos*
oraisons des crieurs nuptiaux	,,Cuvântările gălăgioşilor nuntaşi"	*Oraţiile nuntaşilor*
taillis	,,poiană"	*crâng*
peintre en bâtiment	,,vopsitor de... vapor"?!	*zugrav de case*
la glace á la main	,,g ia a?! n mână"	*oglinda n mân*
attiser	,,potoli"?!	*aţâţa* (adică exact contrariul!)
nez rabattu	,,năsuc... ridicat n sus"?!!	*ncovoiat, acvilin* (exact contrariu!!)
le bout	*de la*	*chevelure*

,,creştetul	capului" ?!	*sfârcul pletelor*
revers	,,ascunziş"?!	(lapte bătut!)

În sfârşit, ce s'o mai lungesc. Un om care nu ştie că peintre en bâtiment înseamnă zugrav, şi confundă casă cu vapor; că o persoană rănită la faţă se uită în oglindă, iar nu într'un bulgăre de ghiaţă; că aţâţa nu e potoli şi că un nas încovoiat nu e „un năsuc ridicat în sus", ci e scoborât în jos!... - un astfel de om, în loc să traducă scrieri franţuzeşti, ar face mult mai bine să înveţe un meşteşug modest, să fie folositor societăţei lucrând lemnul, fierul, piatra, ori, în lipsă de

capacitate şi pentru aceste meserii, să se facă hamal, ori ţârcovnic, ori reporter de poliţie, dacă ţine musai să se ocupe cu... literele.

În nici un caz, însă, nu-i e permis acestui soiu de „literaţi" să batjocorească ceea ce nu i-a fost nici odată sfânt şi apoi să se ascundă sub anonimat, lăsând pe cititor să creadă că incapacitatea şi inconştiinciozitatea lui aparţin altuia.

Căci aşa a apărut „Chira" în româneşte: fără să se indice numele traducătorului. Astfel se poate crede că aşi fi tradus-o eu singur, sau
- şi mai rău - că aşi fi scris-o eu aşa, direct în româneşte. Şi într'un caz şi în celălalt năzdrăvăniile cârpaciului anonim cad toate pe bietul meu cap. Şi, doamne, multe mai sânt aceste năzdrăvănii!

Ori cât m'am zbătut să le înlătur - n'am izbutit decât numai în parte. Ar fi trebuit să refac toată traducerea, toată, dela început până la sfârşit. Şi aşi fi făcut-o, dar nu se mai putea. A trebuit să mă resemnez, şi mărturisesc că m'am resemnat cu gândul de-a mă răfui apoi în public cu traducătorii de tagma aceasta, pe cari îi aşteptam numai să contrasemneze, fie şi cu iniţialele, mărturia ticăloşiei lor. Dar ei au fost mai prudenţi.

Numai aşa se face că a putut să apară tipărit în traducerea românească a Chirei mele:

„Invitaţii se svârliră peste cele două ferestre..."

„Nu crâcneam o iotă".

„Mâncarea ne-o aduceau chiar în odaie".

„Mă aşezai pe un scaun gol".

„Ele mă bătură la spate şi apoi mă sărutară".

„Pui de curviştină"! în loc de potrivitul şi atât de românescul
,,pui de
lele"... Mă
opresc.

Nu ştiu, nu pot să ştiu, şi deci nu vreau să ştiu - în ce chip vor fi fost traduse scrierile mele în alte ţări. Dar în România?! Cum aşi putea îngădui oare ca eroii mei, cari au trăit, gândit şi grăit româneşte, adevărat româneşte - ca moş Anghel de o pildă, - să fie înfăţişaţi

românilor vorbind o limbă caraghioasă şi tâmpă, care nu e nici măcar păsărească?

Cum să suport eu o asemenea ruşine? Cum să tolerez eu o astfel de batjocură?

Iată de ce, cum spuneam, e de prisos să mai cauţi vre-un traducător pentru tălmăcirea în româneşte a scrierilor mele.

Sarcina aceasta trebue, - sânt nevoit, - s'o iau asupră-mi.

Panait Istrati

TRECUT ŞI VIITOR

Trecut şi viitor

Ştiu că faptul de a apărea, dela început, în România, cu un volum de „pagini autobiografice", în loc de *pagini pur literare,* va nemulţumi critica răuvoitoare.

Îmi permit să nu ţin nici o seamă de această critică, dat fiind că pe omul răuvoitor totul îl nemulţumeşte, nimic nu-1 împacă, afară de lopata de pământ ce i se aruncă pe cosciug.

Viaţa unui artist sentimental, pasionat, şi care mai ales a trăit aşa cum am trăit eu, e adesea tot atât de pasionantă ca şi opera lui. Uneori chiar o întrece în interes, dacă artistul rămâne sincer, şi dacă scrie, nu ca să satisfacă curiozitatea bolnavă a cititorului sătul şi blazat, ci ca să se vadă până unde a fost legat de omeneştile slăbiciuni ale vieţii, cât a luptat cu ele, cum a învins sau a fost învins. Nu oare acestui gen de literatură se datoreşte faptul că dintre toate operile lui Jean Jacques Rousseau, cea mai populară, cea mai răspândită, cea mai tradusă, sunt *Mărturisirile* sale? Şi nu e această carte şi aceia din care un om sănătos poate trage cele mai multe învăţăminte? Or, în epoca asta a noastră de universală confuzie a spiritelor, mai mult decât pe vremea lui Rousseau, omenirea are nevoe de învăţăminte.

Şi eu cred în învăţăminte, oricâte exemple din propria-mi viaţă mi s'ar pune sub ochi, susţinându-se că n'am ţinut seamă de ele. Ba aş afirma că chiar dacă uneori le-am călcat în picioare, încă nu e un motiv să descurajăm această desnădăjduită omenire, pretinzând că învăţămintele nu servesc la nimic. Numai omul blazat, această caricatură hidoasă a vieţii, se întinde cu burta pe pământ când cade în

genunchi şi geme în loc să se scoale repede. Puţini oameni, luptând cu viaţa, au căzut în genunchi atât cât am căzut eu. M'a trântit banul,

m'a trântit femeia, m'a trântit însăşi sublima prietenie. Acum în urmă, după cum se ştie, căzusem aşa de rău că eram gata să nu mă mai mişc. Şi totuşi, m'am sculat şi mă mişc mai cu folos ca oricând.

Să nu mă întrebe nimeni ce cred, în intimitatea mea, despre opera Creatorului: cred şi eu, ca şi procopsitul de blazat, ca ar fi fost mult mai bine ca această operă să nu fi existat nici odată, chiar dacă n'ar fi decât din cauză că *început* şi *sfârşit* sunt două cuvinte neînţelese în Univers. Dar din moment ce existăm, să-mi spună filozofii academiilor burgheze ce trebue să aleg între *ură* şi *iubire,* între acestea amândouă şi *nimic.*

A *urî,* numai, e o monstruozitate. A *iubi,* numai, e o nătângie. A nu face nici pe una, nici pe cealaltă, e egal cu sinuciderea. Iar a face pe câte şi trei numai pe jumătate, înseamnă să opreşti omenirea în mersul ei.

Iată cele patru categorii de existenţe cari compun imensa majoritate a omenirii şi care se lasă grea pe spatele celei de a cincea categorii: *aceia care creiază fără încetare condiţii noi de viaţă.*

Viaţa este un cuptor care cere să fie alimentat necontenit cu energii noi; totul e modificare, transformare, în bine sau în rău. Cine se opreşte în loc, piere; şi e mai bine să dai uneori îndărăt decât să nu te mişti. Întreg progresul uman se datoreşte necontenitei frământări a unei infime minorităţi a omenirii. Această minoritate e fecundă atât în *ura* cât şi în *iubirea* ei. Restul e puhoiul, care se lasă târât, ori pune beţe în roate; totuşi, în sterilitatea sa, el ascunde şi înăbuşă nenumărate individualităţi fecunde, creatoare, ori numai cercetătoare şi active, ceeace încă e util progresului. Eu însumi vin din acest puhoi; cine bănuia de existenţa mea, până în ziua când, o mână care nu dă greş m'a smuls din nisipurile vieţii? Cine bănuia de existenţa lui Gorki, până la strigătul triumfal al lui Korolenko, descoperitorul lui? Şi cine ştia că lucrătoarea Simona Basarab gândea, creia, de

doisprezece ani, până în ziua când, o inteligenţă activă, cercetătoare, în loc să-i arunce la coş scrisoarea şi poeziile, dă totul la tipar, pune pe public s'o judece şi-i împlineşte astfel destinul? Cine poate bănui câte energii inovatoare

în domeniul larg al vieţii, câţi creatori de condiţii de existenţă potrivite vremurilor de mâine, se sbat în întuneric, luptă cu valurile nisipoase şi cad înfrânţi pe fiece zi? Şi aceştia sunt, doar, făuritorii lumii. Fără ei, omenirea ar fi o cohortă, o cireadă de vite. Ei au săvârşit tot ce vedem.

Pe aceştia, societatea de azi - ca şi toate societăţile cari au existat până în prezent - îi lasă mereu să piară. Societatea de azi, care condamnă la ocnă pe un criminal, dar organizează criminala măcelărire în masă, tot cu aceeaşi inconsecvenţă condamnă pe mama care şi-a ucis pruncul din ruşine ori din mizerie, dar ea însăşi ucide zilnic vieţi mult mai preţioase decât aceea a unui făt deabia venit pe lume, vieţi cari nu aşteaptă decât prilejul de a se manifesta, pentru a face dovada aptitudinilor cu cari sunt înzestrate.

Această societate, artistul trebue s'o combată şi să conlucreze la dărâmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr şi eu printre luptătorii pentru dreptate. Şi deschizându-mi inima celor cu inimă să-i las să vadă ce simt.

*

Mă aflu în clipa asta pe cale de a păşi pragul unei case sfinte: mă înfăţişez cititorilor mei din România.

După treizeci de ani de credinţă neclintită într'o idee, şi de dureri îngrămădite, iată-mă gata să-mi spun cuvântul. Viaţa mi-a îngăduit în sfârşit, să mi-l spun. I-am smuls vieţii această îngăduinţă. I-am smuls'o cu preţul unor jertfe pe cari numai eu singur le cunosc.

Dar, mai întâi de toate, cine sunt cititorii mei? Cui mă adresez eu? Cititorii mei nu sunt, şi nici nu vreau să fie, acea categorie de însetaţi cari aleargă după aşa zisa literatură senzaţională. Eu nu sunt un negustor de emoţii fabricate cu meşteşug între patru pereţi, şi nu scriu, cu scopul de a transforma pe lector într'un sclav sentimental al dramelor cu desnodământ, marfă ordinară a unei lumi ordinare, produs

otrăvitor de suflete, opium literar, destinat să acaparează minţile şi să
le întunece şi mai mult decât sunt întunecate când vin pe lume.

Eu mă adresez omului pentru care viaţa e o luptă aprigă, din ziua când a eşit de pe băncile şcolii primare, aşa cum s'a întâmplat cu mine, omului care se sbate în ghiarele acestei vieţi şi care caută scăpare.

Lupta asta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în acelaş timp, cu legile firei şi cu cele creiate de om.

Împotriva celor dintîi nu putem aproape nimic. Când *moş Anghel* se aprinde de o femee care trebuia să-1 ducă la dezastru, când bunurile agonisite cu trudă i se năruiesc, când copiii pier unul după altul şi când alcoolismul şi boala îl doboară, el se lasă târât ca de un şuvoi năprasnic. Când cele două *Chire* ale mele, precum şi micul Dragomir- Stavru, îşi dau frâu liber patimei de a trăi viaţa aşa cum o simţeau svâcnind în carnea lor şi când această patimă se izbeşte cumplit în zidul altor patimi şi-i duce pe toţi la pierzare, ei se lasă duşi, nici o forţă nu le-a putut veni în ajutor. Când *Cosma,* frate bun cu cele două *Chire,* nu ascultă decât vocea sângelui său clocotitor, trăeşte după legea lui şi cade răpus de această lege, el nu e victima nimănui decât a firei.

Până aci, am ţinut să pun sub ochii lui Adrian mai mult problemele de nerezolvat ale vieţii, de cât cele cari se pot rezolva. În lucrări lăturalnice ca: *Pescuitorul de bureţi, Sotir, Codin,* am făcut un pas spre problema socială, sentimentele personagiilor se împiedică de organizaţia economică de azi şi ei se răzvrătesc. Se răzvrătesc în felul lor, aşa cum vreau eu.

Dar iată că mâine năvălesc *Haiducii.* Simţirilor omeneşti de totdeauna li se adaogă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe şi năzuinţi conştiente, sunt închise în acelaş cuptor şi arse până la topire. Aci, nedreptatea veşnică a omului e luată de piept şi ţintuită în văzul tuturor.

Nu dau problemei nici o soluţie spiţărească, nu consfinţesc nici o metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea

veşnică a omului nu e o şaradă pe care o rezolvi petrecând, - dar consfinţesc în schimb lupta eternă a fiinţei umane slabe cu semenul său născut lup.

Aci, câmpul de prăşit e fără margini, iar leacul bolii, în mâinile noastre, dacă vrem ca aceste mâini să făurească o lume nouă, sau o lume care să tindă măcar spre acea înoire dorită de toate sufletele însetate de dreptate.

Şi acum, iată, îmi scot căciula în faţa sutelor de anonimi cari mi-au scris şi-mi scriu mereu, precum şi în faţa miilor cari mă citesc, cari nu mi-au scris şi nu-mi vor scrie niciodată.

Mă descopăr în faţa mulţimii de jos, în faţa acestei Sahare cotropi- toare de valori umane, Sahară fecundă, nesecată în energii, ocean social în care am fost pescuit eu însumi şi de unde răsar mai toţi acei cari s'au impus omenirii.

Cu această mulţime vreau să stau de vorbă aci, cu ea, care mi se spovedeşte zilnic şi-mi cere să fiu sincer. Pentru a sta de vorbă cu dânsa, trebue să mă spovedesc mie însumi.

Dintre sutele de chestiuni, sentimente, idei, cari mi-au fost puse sub ochi în aceste trei sferturi de an de când sunt în corespondenţă cu România anonimă, o singură întrebare, o singură chestiune, pe care mi-a trântit'o în sac un lucrător dela Brăila, îmi stă dinainte cu litere de foc. Pe ea o văd de câte ori pun mâna pe condei. Cu ea, în gând, mă culc seara, cu ea mă scol dimineaţa.

Lucrătorul acesta, (care nu-şi semnează scrisoarea), după ce mă acoperă cu laude, termină întrebându-mă:

– *...Ei, ia spune, neică Panaite:* Ce-ai de gând să faci *acuma?*

Întrebarea asta mi-am pus'o eu în ceasul când Romain Rolland, judecând după scrisorile pe cari le primea el, mi-a scris: *,,Nu cunosc un succes mai complect şi mai rapid decât al d-tale".* Întrebarea asta rezumă şi chestiunile dezbătute de mai toţi aceia cari mi-au scris, fie cam într'o doară, fie din glumă, fie scrâşnind din dinţi.

Ce-ai de gând să faci acuma?

Apoi de... „neică", ce să fac *acuma,* când am răuşit să-mi smulg piciorul din lanţul care mă fereca soartei voastre? Vreţi

să urmez calea a aproape tuturor acelora cari se *ridică* de jos pentru a cădea în mocirla celor de sus? Vreţi să vă fabric şi să vă vând basamac, cocaină, morfină

ori tămâe? Să scriu literatură pe placul vreunui bancher puternic al zilei din prostia noastră? Sau să tămâez pe vre-un ministru cu fonduri- secrete, pe vreo cucoană cu influenţă în lumea „mare"? Să aduc apă la moara vreunui partid cu nume falnic, care se bălăceşte în zoile combinaţiilor politice şi vă vinde pielea între două discuţii de prin- cipii? Ori - lăsând la o parte toate aceste fapte nedemne şi trecând de partea voastră - să cânt osanale clasei din care am eşit? Să spun că voi sunteţi, *noi* suntem, cei fără vină şi fără prihană în marele rău care bântue omenirea?

Spuneţi-mi, măi Stane, măi Ioane, cu cine să mă leg? Din cine să-mi fac tovarăş, eu, care am cutreerat pământul aproape fără tovarăş? Tovarăş de viaţă şi de drum, mi-a fost mie, mai întâi, blestemul unei lumi mânată de egoism, acea cumplită lege care-mi arăta la fiecare pas pe frate despuindu-şi fratele în folosul său. Eu n'am trecut prin viaţă mirosind un trandafir şi cătând galeş la stele. Tovărăşia unei mame care venea seara acasă cu mâinile crăpate de ger şi de leşie, care punea petec peste petec, care se lipsea de pâinea ei ca să-mi cumpere mie haine şi cărţi, această primă tovărăşie m'a învrăjbit pentru totdeauna cu o lume păgână care a făcut din viaţa mamelor noastre un iad pământesc.

Tovarăşe mi-au fost, apoi, toate acele umbre răzvrătite din născare, pe cari destinul mi le-a presărat dealungul nesfârşitelor mele drumuri. Umbre, fantome, eroi nebănuiţi de nimeni, fiinţe venite de pe alte pământuri!... Pe toţi şi pe toate le-am pierdut, dar toţi trăesc aevea în sufletul meu. Şi în clipa când pun mâna pe condei şi mă aplec peste hârtia albă, eu n'am nevoe să scornesc prăpăstii cu efect melodra- matic, nici să speculez nerozia umană, care nu cere decât s'o distrezi: ochii scrutători ai tovarăşilor mei de visuri răsar din întunerecul trecutului ca licuricii noaptea, şi ei îmi cer să fiu *om* înainte de a fi literat. Ei nu s'au amuzat. Viaţa pentru ei a fost năprasnică.

Cum aş putea eu, deci, să scriu pe placul unei lumi care nu caută decât „senzaţii"?

Văd privirea bună a spălătoresei care mi-a dat viaţă şi pe care răutatea omenească a dus'o la mormânt, luându-i până şi mângâerea de a-şi săruta odrasla în ceasul morţii, odrasla pentru care a spălat murdăria altora timp de patruzeci de ani, cu speranţa să mă vadă „om cu căpătâi".

Văd figura aprinsă de ftizie galopantă a lui *Mihail Kazanski,* eroul prieteniei mele, creer enciclopedic şi inimă nobilă, descoperit de mine, la şaptesprezece ani, în plăcintăria lui Kir Nicola din Brăila, unde citea cărţi franţuzeşti pe când păduchii îi umblau agale pe umăr. Nouă ani de prietenie eroică, de sărăcie eroică, de vagabondaj eroic, de lecturi şi discuţii eroice, pentruca într'o bună zi să-şi dea sufletul în cine ştie ce colţ al imensei Rusii, neavând încă etatea de treizeci de ani.

Văd apărând din negura unui trecut de vis făptura învestmântată de revoltă sinceră, a lui *Ştefan Gheorghiu,* altă faţă aprinsă de ftizie galopantă, dar cât de deosebită de cea dintâi! Unul se poticneşte de bolovanul ignoranţei omeneşti, cade, se ridică numai pe jumătate şi se retrage în lumea gândirei nepătate şi nestăvilite. Celalt, cu şi mai mult avânt, ridică pumnul împotriva zidului prostiei universale, îşi dă seama de grosimea lui şi în loc să dispereze, el aleargă după artilerişti, îi cheamă la luptă, nu se îndoeşte o clipă de răsunetul glasului său, dar amuţeşte într'o zi primăvăratică de Martie, în sanatoriul dela Filaret, singur în odaia lui, singur, cu credinţa sa neclintită în viitorul unei lumi făurite de cei cari vor trebui să aleagă între luptă şi ftizie.

Văd pe zidarul pictor *Samoilă Petrov,* luptând voiniceşte cu truda-i zilnică de muncitor, în vreme ce mintea-i căuta să pătrundă legile culorilor, în vreme ce inima-i se avânta cu generozitate în lumea prieteniei ideale. S'a dus şi el. Valurile de nisip ale Saharei cotropitoare l'au prins în vârtejul lor şi l'au înmormântat acolo unde nu s'a gândit niciodată să pună piciorul: sufletul lui, doritor de măreţie, a sburat între patru

pereţi ai unei camere de spital din Odesa.

Mai văd alţi eroi aevea răsărind din negura unor vremuri neuitate şi întruchipându-se în personagii de roman trăit. Iată pe *Isac Perlmutter* şi pe sora sa *Estera,* purtând prin lumea largă crucea crimei de a fi iubit prea mult viaţa, ca şi străbunul lor Isus. Primul, un *moş Anghel* aproape imberb - se rupe ca un vlăstar de pe butucul secat de sevă şi pleacă să-şi caute alt pământ, dar nici un pământ nu-i convine, se vestejeşte de dorul întâielor adieri şi moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii şi de rachiu prea tare. Deşi tânăr, el ştie că n'a murit beţiv *din vina nimănui,* ci dintr'o mare vină: Isac ştie mai mult decât *moş Anghel.* Mai mult decât Isac ştie mândra lui soră Estera, care, tronând ca o regină în somptuosu-i *bar* dela Singapor, îngenuche pe umilitori şi cade umilită de propriile ei victorii.

Urmează acestora o întreagă legiune *străină* de oameni fără căpătâi şi fără nume. Pe unul, îl mai aud şi azi cum îmi vorbea pe întuneric în azilul de noapte din Lausanne, de unde, eşiţi a doua zi, n'am mai putut găsi de lucru, fiindcă stampila milostivului azil, aplicată pe hârtiile noastre, ne-a indicat vindictei burgheze ca nişte ciumaţi ai orânduelei moderne. Un altul, - pe o noapte ploioasă şi neagră ca lumea în care trăim - dă peste mine pe când mă adăposteam printre stâncile unui port mediteranean. Nu puteam să-i disting chipul. Şi nici una nici două, în huetul valurilor cari se spărgeau, îmi spune pe nerăsuflate: - „Bine... Tu eşti creştin. Eu sunt ovrei. Dar am să te iau judecător. Uite: mi-a murit nevasta şi am rămas cu trei copii mici, la Marsilia, unde-mi câştig pâinea. Am făcut cum am putut şi am plecat cu ei la Erusalim, să-i depun într'o comunitate anume creată pentru aşa ceva. Acolo, în loc să fiu compătimit, sunt luat din scurt: mi se reproşază că dece nu port perciuni, că cum am îndrăznit să viu la ei fără perciuni. Auzi domnule! Mie îmi arde casa şi femeia, nu ştiu ce să fac cu copiii, nu mai am nici un rost pe pământ şi *ei* mă întreabă dece nu port perciuni la... Marsilia! Apoi, să-ţi spun drept:

nu mai cred în Dumnezeu!"

Un al treilea...

Dar, de ce să mai întind pomelnicul?

*

Aceste chipuri, şi altele la fel, fac parte din viaţa mea de ieri. Tot ele îmi vor umple şi literatura pe care voi scri-o, tot cu ele voi trăi şi de azi înainte.

Nu ştiu dacă scrisul meu va avea darul să facă dintr'un om rău unul bun, nu ştiu dacă va reuşi să schimbe cu o iotă mersul crâncen al vieţii nemiloase. Ceiace ştiu, însă, e că arta mea nu va fi arta acelora care transformă suferinţele omeneşti în monedă bine cotată la bursa literelor de tarabă.

Orele mele de lucru sunt ore de penitenţă.

Multe uşurinţi, multe abateri îmi îngădui şi azi aşa cum mi-am îngăduit ieri, dar să iau în deşert ce mi-a fost sfânt în totdeauna, la asta să nu se aştepte cititorul meu: nu-i voi specula prostia.

Scriitorul de profesie, ca şi cititorul de profesie, bălăcesc astăzi amândoi în aceeaşi mocirlă a artei fără umanitate, chiar atunci când o nuvelă, un roman, o piesă, sunt în stare să smulgă lacrimi fierbinţi. Când arta va reuşi să facă pe oameni mai buni, numai atunci vom avea dreptul să vorbim de artă. Teatrele sunt pline de cucoane cari plâng în loji asistând la *Dama cu Camelii,* plâng în toaletele lor scumpe, plâng în diamantele lor, plâng suferinţele închipuite ale unei artiste care după căderea cortinei redevine ceiace este: o adulată, pentru orele de digestie a lumei sătule. Dar când aceste cucoane inimoase sfârşesc de plâns în loji, îşi şterg lacrimile cu ruşine, se urcă în automobile, şi, în drumul lor spre culcuşul voluptos, nu au nici o lacrimă pentru acele *dame fără camelii,* cari apar pe la răspântii şi trag pe trecător de mânecă pentru o bucată de pâine şi un culcuş.

Murillo a pictat pe *micul cerşetor* care se păduche în văzul tuturora, iar Millet, pe ţăranii lui deşelaţi de muncă. Vereşaghin plăteşte cu viaţa, nobilul gest de a se duce să se convingă cu ochii de grozăviile războiului ruso-japonez, el care a creat, între altele, *santinela* şi *piramida de căpăţâni.* Aceste

tablouri, menite să sfâşie inima omului nu sfâşie nimic. Copiii cerşetori umplu drumurile: nimenea nu-i vede, dar toată lumea „cultă" admiră „celebrul tablou al lui Murillo".

Cu „ţăranii lui Millet" se mândreşte Luvrul, dar nimeni nu se gândeşte că fiii şi nepoţii ţăranilor pictaţi de Millet, au rămas şi azi tot robi ai pământului, tot deşelaţi, tot stâlciţi de muncă. Şi să nu vină nici un boeraş să-mi spună că ţăranul francez de azi cumpără *bonuri ale apărărei naţionale:* eu am trăit prin satele franţuzeşti şi am văzut că toţi ţăranii trăesc cu faimoasa lor „supă", care nu e altceva decât ciorba noastră de fasole, iar pâinea, *făcută odată pentru o lună,* e mai rea decât mămăliga românului, căci o taie cu toporul timp de 15 zile, când e uscată ca lemnul.

Pentru ţăranul acesta, ca pentru întreaga omenire trudită, nu s'a născut încă artistul care să-i fie Mesie, nu s'a născut încă opera de artă care să răstoarne fundamentele unei alcătuiri bazate pe cruzime şi care să întroneze dreptatea pe pământ. Şi se vor mai scurge poate multe secole, în care timp suferinţa umană va rămâne tot *numai* un obiect de inspiraţie pentru artişti şi lumea, cu toată oroarea ce insuflă *piramida* de cranii a lui Vereşaghin, va continua să se măcelărească, după cum continuă să fie egoistă, cu toată generozitatea capodoperilor universale.

Acestei suferinţi, însă, a noroadelor, eu, care am pornit dela opincă şi am pătimit mai mult decât Christ, îi voi închina toate forţele mele ca să contribui la micşorarea ei, atât cât poate contribui un suflet îngrozit de suferinţa lumei obidite. Din eroii mei, eu nu voi face o ţintă a literaturei mele, ci numai un mijloc. Un prieten intim mi-a remarcat că aproape toate titlurile bucăţilor mele, publicate ori nepublicate încă, poartă, un nume propriu de om sau de femee. E adevărat; şi nu din întâmplare. Toate aceste figuri, toţi aceşti eroi, sunt trimişii mei autorizaţi să vorbească, cu zeci de mii de glasuri, masselor din cari îmi trag obârşia, căci ţinta scrisului meu e chemarea acestor masse la luptă.

Iată de ce am spus că eu nu scriu ca să ajut cititorului să adoarmă seara când intră în pat, ori să uşurez digestia de după

amiază a sătuilor. Martor şi părtaş, din frageda-mi copilărie, al trudei popoarelor, eu port mereu în inimă rana durerilor lor. Eu aud şi azi, tânguirile muncito-

rului dela oraş, ca şi pe acelea ale iobagului dela sate, iobag împroprietărit după fiecare război şi devenit iarăş iobag după treizeci de ani de pace. Eu scrâşnesc din dinţi cu scrâşnetul mult prigonitului popor evreu, paria a României mici de ieri, parie a României Mari de azi şi ţap ispăşitor al tuturor Româniilor imense de mâine, patrie doar a huliganilor din toate vremurile. În ţară ori afară din ţară, eu am trăit cu acest popor, căruia omenirea îi datoreşte o parte din progresul ei, eu i-am cunoscut mila şi am avut dese ori prilejul să-i apreciez bunătatea. Dacă n'ar exista pentru mine decât singur exemplul bătrâ- nului Herman Binder, - crâşmarul de la Alexandria, care se ruina (care s'a şi ruinat!) - ca să ţie grătar românesc cu fleici şi cu mititei, cu ţuică şi cu vin românesc, cu jurnale româneşti, cu portretele româneşti ale majestăţilor lor, şi mai ales crâşmă cu poveşti gălăţene şi cu amintiri cari aduceau lacrimi în ochii atât ai povestitorului
„jidan", cât şi în ai ascultătorului român neaoş, - dacă n'ar exista în mintea mea decât bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca sin- gurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul naţional român, şi încă mi-aş lega soarta mea personală de soarta poporului evreu, încă aş face din lupta lui pentru dreptate, lupta mea personală, lupta tuturor persecutaţilor de pe pământ.

Dar eu nu dau întâietate suferinţei unui neam, în dauna altuia. N'am nici o preferinţă în materie de durere. Când văd că un om cade în stradă, eu nu-1 întreb cărui Dumnezeu se închină, ci îi sar în ajutor. Şi fiindcă am trăit în douăsprezece ţări de pe pământul acesta blestemat, fiindcă am ascultat pe oameni tînguindu-se cu acelaş fel de lacrimi în ochi, eu voi adresa cuvântul meu de luptă şi emoţia artistică tuturor neamurilor cari gem sub jugul apăsării internaţionale, mulţimilor anonime cari ascund în sânul lor dureri ştiute doar de ele şi eroi nebănuiţi de nimeni.

Iată ce am să scriu. Iată pentru cine scriu.

Martie, 1925

CREZUL MEU

Crezul meu*

Doresc să spun direct, cititorilor de la noi, câte ceva din cele ce-mi stau pe inimă. Căci, din articolele tăiate de prin ziarele ce mi se trimet, am văzut că în curând o confuzie se va produce.

Nu vreau să spun că-mi arde tare de-a fi profet în ţara mea, nici că ţiu mult de-a rămâne bun prieten cu toată lumea, sau de a deveni. Din contra, sunt mulţumit că voi avea şi neprieteni, ca să nu zic duşmani. Eu n'am umblat la şcoala complezenţei sociale care-şi face reputaţia distribuind surâsuri ieftine, care trăeşte din cumpăneala cuvântului şi moare din lipsă de oxigen. Ba chiar îmi place răfuiala, am destul venin ca să mânuesc ironia şi multă umanitate ca s'o încasez.

Dar mult mai dragă mi-e bunătatea înţeleaptă!

Să ne risipim aceste sărmane două zile ce le avem de trăit, scuipând pe oameni, să uiţi că un soare arde pe cer, că râuri curg pe pământ, că atâta desfătare cuprinde o pădure răcoroasă, ori un câmp plin de flori; să uiţi, - ceiace nu uită nici un vierme, - că avem tot ce ne trebue ca să sorbim viaţa, toată viaţa, atâta timp cât ochii ne sunt deschişi; şi să ne trecem vremea dând palme orişicui, când e mult mai sănătos să te dovedeşti prieten chiar şi aceluia care caută în tine un duşman, - nu e asta un adevărat blestem al lumii?

Dacă ar fi să măsor pe om cu măsura aceasta, apoi să se ştie că din parte-mi, atât de mare îmi fu porţia amărăciunilor vieţei, încât aş avea dreptul să tai capul la o mie de oameni, partea mea de cruzime sfântă. Eu, însă, după ce am secat fântâna durerilor, (toate durerile şi toate bucuriile îmi sunt

cunoscute, afară de acelea de a dărui viaţă

---

* Apărut sub titlul *Către cititorii mei din România,* în „Adevărul Literar" (Iunie 1924).

unui copil - ba chiar şi pe acelea le cunosc de când scriu!) eu am descoperit în fundul acestei fântâni un nou strat, de bunătate, şi ce bunătate! Un om la o sută de mii poate că o cunoaşte.

Şi acum iată că două suliţe noi-nouşoare se îndreaptă spre biata mea coşniţă trupească: prieteni vechi îmi impută că scrisul meu nu e pe placul lor. Aceasta din faţă. Din dos, neamici noi, vor să-mi ia dreptul de-a fi îngropat lângă mama. Cei dintâi, straşnici în a duşmăni, pretind că-mi voi uita origina modestă; cei din urmă că Chira nu e românească. Cu aceştia mă voi învoi repede spunându-le că puţin îmi pasă de ce e românesc şi de ce e ţigănesc. Mă interesează, nu ceia ce poartă un drapel, ci numai ce e umanitar, căci mama mea, mai româncă de cât mulţi pretinşi români, a uitat să-mi vorbească cu mă- rinimie de ţara în care gardiştii voiau s'o aresteze seara, ca fiind beată, când ea mătăhăia de trudă cum numai poporul cunoaşte, - dar n'a uitat niciodată să-mi spue că omului îi face cinste să fie bun şi drept. Prietenilor vechi, însă, cari au umplut puşcăriile naţionale şi cu cari am suferit, aşi vrea să le spun că niciodată drumul lor n'a fost cu totul al meu, nici predilecţiile lor, cu totul ale mele. Că niciodată n'am putut să mă împac cu un partid; că nu e în firea mea să mă supun unei hotărâri când această hotărâre nu-mi convine; şi că dacă aş avea în mâini puterea lumii n'aşi şti ce să fac cu ea, convins fiind că omului poţi să-i iei, dar nu să-i dai cu sila. Nici chiar libertatea nu poţi să i-o dai cu sila. Aş vrea să le mai spun că dacă pentru ei lumea e împărţită numai în săraci şi bogaţi, să mi-se îngăduiască să cred că pentru mine lumea mai e împărţită şi în oameni ce se nasc liberi, şi oameni ce se nasc robi. Robul sărac rămâne rob şi atunci când se îmbogăţeşte, căci eu nu reduc crâncena problemă a vieţei la o farfurie cu fasole; iar omul liber, rămâne liber şi în puşcărie. Că nu acolo e locul lui, o ştiu şi eu, - dar mai ştiu că multe

Bastilii vor trebui să fie luate cu asalt, înainte de-a nu se mai zidi Bastilii. Totuşi, - fără să-mi fac iluzii, şi dacă n'ar fi decât să smulg cărămida care m'a separat un ceas de soarele vieţei, - eu sunt gata să mă amestec în toate hoardele

cari vor să dărâme Jilavele internaţionale, să dărâme mereu şi mereu, dar cu o condiţie: să nu mi se ceară apoi să viu şi eu cu noi cărămizi ca să zidim noi Jilave.

Iată crezul meu.

Dar tot crezându-mi crezul, eu îmi trăesc viaţa, şi viaţa mea nu intră într'o teacă de cuţit. Liber e fiecine să se sbată lepădându-se de credinţe cum se leapădă de cămaşă. Deasupra credinţelor uscate şi şovăelnice, însă, eu pun iubirea caldă ce vine dela inimă. Sunt gata să iubesc orice om liber! Aşa am fost totdeauna. Aşa rămân. Nimeni şi nimic nu-mi va putea schimba o iotă din ce m'a învăţat viaţa şi din ce îmi simte inima. N'am nevoe de dădacă.

Pe petecul de pământ ce se chiamă România, - şi care şi-a dublat suprafaţa şi numărul puşcăriilor, - eu am rădăcini adânci. O fi frumos să scrii în franţuzeşte fără să fi deschis o gramatică; o fi frumos să ai cu tine toată presa pariziană, dela necăjita Humanite a lui Jaures până la gravul Figaro şi regalista Action Franfraise, aceasta din urmă mai elogioasă decât oricare; dar mult mai frumos e să rămâi ceeace te-ai născut, când te-ai născut iubind - şi eu îmi aduc aminte mereu că la şapte ani păşteam caii la câmp, în preajma Baldovineştilor, ascultând poveştile unchiului Anghel şi tânguirile mamei care îmi spunea pe româneşte că o dor braţele „de-atâta spălat străin".

Un om de frunte francez îmi spunea zilele trecute:

- „Dacă ai vrea să te naturalizezi francez ai obţine premiul Goncourt".

- „Şi pe urmă"?...

- „He! Asta înseamnă cinci mii de franci peşin şi o sută de mii de

Chira vândute"!

- „Şi pe urmă"?...

Acest al doilea „şi pe urmă" a scandalizat pe un om de bun

simţ şi l'a făcut să se îndoiască cum că eu aş fi cu adevărat autorul Chirei. He, ne, Costică! „Are Chira socoteală" se zice la Brăila. Quanto sangue costa... Cine va şti cât sânge a costat, exclamă Michel Angelo.

Şi eu tot mai sper să-mi cultiv cartofii şi să-mi cresc găinile, acolo unde a murit o mamă bună acum cinci ani, privind, înainte de a-şi da sufletul, spre uşa pe unde trebuia să-i apară feciorul. Şi ea şi-a dat sufletul fără să mă aibă la căpătâi... Şi eu am citit într'o seară, - la Geneva, în această Elveţie de unde duşmănia omenească nu mai mă lăsa să ies să alerg la mama, - am citit pe o cartă poştală, tocmai la sfârşit: ... „aci noi suntem cu toţii bine, numai că biata ta maică a murit în săptămâna mare"...

„Numai"!... Ah, multe rele am uitat în viaţa mea, dar pe acest
„numai" nu pot să-l uit. Şi mă înfioară grozav când mă gândesc câţi
„numai" ca al meu trebue sa aibă omenirea pe suflet.

Pentru toţi aceşti „numai", eu îmi voi păstra paşaportul românesc. Şi, lasă!... Va veni ea vremea răfuelii cu frumoasa mea ţară româneas- că: eu ştiu să aştept.

Şi aşteptând, eu, întind o mână de bun amic tuturor acelora cari m'au cunoscut, ca şi acelora cari vor să mă cunoască. Lumea întreagă e demnă de iubit, dar tot mai cu drag mă plec spre cutare faţă de prieten care mă citeşte plângând, la Brăila. El plânge, nu fiindcă am ajuns mare ciorbagiu, *ci* pentru că, în loc să reapar în noroiul vieţei cu ochi de nebun şi cu un mare cuţit în mână, eu viu tot cu zâmbet pe buze, tot cu inimă iubitoare, şi mereu gata să mai cânt, de pildă:

,,Când eram crai în Beoţia..."

Mai vin cu o floare în mână. Se poate ca floarea asta să miroase rău. Da, dar e a mea. Şi pe cine am rugat eu s'o miroase?

Arta e o minunată minciună. Nici un ziar, nici o revistă nu vor putea spune că m'au văzut urcându-le scările cu un manuscris, cer- şind înserarea. Dar mulţi m'au văzut căutând prietenia.

Mulţi artişti sunt în stare să facă artă, puţini ştiu să fie

prieteni. Şi eu voi crede mereu că prietenul e cel mai mare artist al inimei ome- neşti prietenoase. Eu nu întreb care artist a reuşit. Uneori, cel din umbră, mi-e mai simpatic decât cel trâmbiţat. Dar voi întreba fără încetare:

- „Care e artistul care ştie să iubească un om, tot cultivându-şi cartofii"?

Căci e o ruşine de-a te numi artist când nu ştii să iubeşti un om şi să-i oferi un cartof fiert.

Până unde arta are dreptul de-a ridica nasul, o ştiu toţi artiştii. Unde trebue să începem a ne îndoi de umanitatea artei, o ştiu mai puţini.

Dar câţi ştiu că arta e o simţire sfântă care nu se vinde la mezat? Cu aceşti artişti prieteni, şi cu toţi prietenii artei, eu năzuesc să mă adun într'o zi; să ne plecăm împreună spre pământul dătător de viaţă, şi cu toţii să cântăm slavă aceluia care a creat simţirea, dar nu ne-a spus s'o vindem pe gologani.

Paris, 24 Iunie 1924.

PRIMII PAŞI
SPRE LUPTĂ

3

I. – La stăpân

Împlinisem treisprezece ani, când, în cancelaria şcoalei no. 3 din Brăila, domnul director Moisescu, înmânând mamei certificatul meu de absolvire a patru clase primare, o întrebă:

- Ce-ai de gând să faci cu băiatul?
- Apoi, ce să fac, domnule director: o să-l dau la stăpân, ori la v'un meşteşug, - răspunse mama, după un oftat adânc.

Rezemat cu spatele de fereastră, bunul domn Moisescu îşi chinui
„cioculeţul" cărunt, frământându-1 între degete, se uită la mama, se uită la mine, privi în pământ, şi zise, ca pentru sine însuşi:

- Păcat...

Iar după o pauză:

-... N'ai putea să-1 dai la liceu?

- Nu, domnule director...; îs femee sărmană... o biată spălătoreasă, văduvă!

- Păcat...

Mi-aduc bine aminte că nu vedeam nici un fel de „păcat"; dimpotrivă: mă simţeam uşurat. Ba chiar căinam pe foştii mei camarazi cari, mai „norocoşi" de cât mine, aveau „s'o ia de coadă" în liceu. Prea mult am iubit libertatea; prea mi-a fost drag să fac totul din proprie pornire, pentru ca să pot îndura cea mai mică silnicie. Şi, d-zeu să mă ierte, dar ştiinţa instrucţiunei publice n'a descoperit încă mijlocul de-a face cartea dragă copilului.

Aşa că, în drumul spre casă, împărtăşeam durerea mamei, care, plângând în batistă, rostea mereu:

- O fi păcat... Da' ce pot să fac eu, săraca'n de mine!...
- Lasă, mamiţică: să vezi cum am să găsesc eu singur, un stăpân pe gustul meu!...

Şi l'am găsit... Eu singur... Poate nu tocmai pe gustul meu.

Restul verei aceleia, l'am petrecut, ca de obicei, la Baldovineşti, între unchii mei Anghel şi Dumitru. Cu cel dintâi mă preparam de
„crâşmărit". Cu cel de-al doilea, mă îmbătam de ultimele pâlpâiri ale unei libertăţi care avea să treacă în domeniul amintirilor ce nu se mai pot uita. Hoinăream prin vii, ţinându-mă tiptil după moş Dumitru, care trăgea cu puşca în grauri. Seara coceam porumb, „de lapte" şi ascultam ţârâitul greerilor, orăcăitul broaştelor din baltă şi lătratul câinilor. Noaptea dormeam pe câmp, înfăşurat în gheba unchiului, pe când caii păşteau în preajma noastră, iar unchiul, tăcut, „bea" tutun şi căta din când în când la cerul înstelat.

Ziua, pe arşiţă, forfoteam prin crâşma lui moş Anghel, răcoroasă ca o hrubă. Stropeam lutul, măturam, spălam pahare, şi învăţam cum să răsuceşte o canea când vrei să scoţi vin.

- De, mă băete! îmi zicea unchiul, privindu-mă; eu te-aş păstra lângă mine, dar nu prea e fapt înţelepţesc: când „copchilul" se ştie *la neam,* îşi ia nasul la purtare şi se strică. Numai printre streini te faci om. - Dar să nu intri slugă la dârloagă! Să cauţi un stăpân „ajuns". Şi să-1 slujeşti cu cinste, mă! Să nu „pişti"! „Pişcătura" e lucru rău în negustorie: dă omul îndărăt. - Dacă ţi-e poftă de-un covrig, să te duci drept la stăpânul tău, să te uiţi în ochii lui, cu sufletul deschis, şi să-i spui: „Domnule Vlad mi-e poftă de-un covrig!" Dacă-ţi dă „un cinci", cumpără covrigul şi mănâncă-1. Dacă nu, rabdă!

*

Pe-o zi tristă de Octombrie, îndată după plecarea mamei la

lucru, ieşeam şi eu. Făceam primii mei paşi spre muncă, spre luptă, după o copilărie pe care aş putea s'o numesc răsfăţată, şi eram conştient că anii sburdălniciei fără de griji au luat sfârşit, că sosise momentul

de-a veni în ajutorul truditei mele mame. Gândul de-a'i uşura sarcina, de-a'mi câştiga singur hrana şi îmbrăcămintea, precum şi o mică sumă de bani „pe care să i-o pun în poală", gândul acesta îl nutream de mai bine de un an. Tot timpul când am urmat clasa a patra, mă uitam zilnic la „băeţii de prăvălie" cu mâinile degerate şi încinşi cu un şorţ de sac, vorbeam adesea cu unii dintre dânşii, le ştiam păsurile şi-i consideram superiori mie:

– „Ei îşi câştigă pâinea, îmi ziceam; părinţii lor trebue să fie mulţumiţi. La anul am să fac şi eu la fel".

Anul acesta dorit, venise. Şi neştiutor de câtă durere se ascundea într'un piept de „băiat de prăvălie" încins cu pestelcă băţoasă, călcam mândru pe calea Călăraşilor, mândru de „bucuria" pe care aveam să i-o fac mamei, spunându-i că „m'am tocmit".

Nu mergeam la întâmplare. Ştiam precis ce voiam: ochisem de mult o prăvălie care îmi convenea din toate punctele de vedere. Întâi: era crâşmă grecească. (Moş Anghel îmi spusese să intru „la greci, că sânt oameni filotimi, nu ca românul nostru: zgârie brânză".) Al doilea: crâşmarul nu era însurat. (Aveam groază de nevestele stăpânilor, cari băteau pe băeţi şi-i punea să spele scutecele scârnave ale pruncilor.) Şi al treilea: prăvălia era situată în imediata vecinătate a scumpei mele Dunări!

Făceam şi eu nazuri: voiam ca vaca să fie grasă, lăptoasă şi devreme acasă. O întrecusem pe românca din Ardeal care, trimiţându-şi băiatul la Bucureşti, îl sfătuia:

- Să nu te bagi, maică, la „schiţărie", că umbli cu lucruri „otrăghicioase"; nici la cai, că svârle cu „chicioarele"; ci să intri acolo unde se fac „de halea multe şi mărunte, şi dulci, şi bune de mâncat"! Mie nu-mi era frică de cai, nici de lucruri otrăvicioase, dar n'aş fi intrat cu nici un chip la băcănii, ori la stămbării, unde băeţii se deşelau cu sute de kilograme de marfă, scoţând dimineaţa, pe trotuar, o jumătate din conţinutul prăvăliei şi

băgându-1 seara înapoi. Pe lângă această trudă, mai erau obligaţi să răcnească toată ziua după muşterii şi să-i tragă de mânecă, ceeace n'aş fi făcut nici sub ameninţarea foamei.

E drept că şi meseria de crâşmar, pe care o alesesem, avea o altă trudă, o altă sperietoare: era teribila hrubă, adânc săpată în inima pământului, labirint umed şi fără aer, unde trebuia să te cobori de sute de ori pe zi ca să scoţi unui beţiv „un pahar cu aburu pă el". Se spunea că adesea, pe la miezul nopţii, stafiile se ascundeau printre butoaiele acestor beciuri. Ele suflau în lumânarea băeţelului şi-i săreau în spinare. Mulţi copii au fost găsiţi leşinaţi.

Auzisem de toate aceste rele. Moş Anghel, însă, avusese grija să mă previe:

– Nu sânt stafii! Lumânarea se stinge din lipsă de aer. Caută să întreţii răsuflătorile destupate. Iar ca să nu goneşti mereu în hrubă, păstrează ascuns, în pivniţa de sub prăvălie, un urcior cu vin: coboară-te cu paharul, zăboveşte niţel, ca să creadă muşteriul că te-ai dus în hrubă, şi trânteşte în pahar un strop de sifon, ca să înlocueşti „presiunea" dela canea. Dar *să ai ochiu:* să nu joci un asemenea renghiu muşteriului care „se cunoaşte"...

*

Strada Malului, - al cărei nume se poate să se fi schimbat azi, - era, acum treizeci de ani, acel coridor scurt care începe din Calea Călăraşilor, aproape în faţa străzei sfântului Nicolae, şi se termină la malul Dunării, de unde şi numele. Se afla situată în plin *,,Carachiu", (Karakioi),* cartier în majoritate grecesc, chefliu şi guraliv, dar nu bătăios ca *,,Atârnaţii"* şi ca *,,Comorofca",* pomeniţi în nuvela *Codin. Karakioiul* mă atrăgea prin voioşia lui pacifică, prin laturea-i cosmopolită: când mă plimbam prin *Karakioi,* ori prin *Cetăţuia* descrisă în *Kira,* îmi închipuiam că sunt pe malurile Bosforului, cunoscut din gravuri şi atât de arzător dorit. Greci visători şi berbanţi; turci cu feţe severe; grecoaice sprincenate şi melancolice; „cadâne" indolente, sfioase, privind printre uluci şi gata să-şi coboare vălul aruncat pe creştet: -

neamuri străine, plecate după procopseală, dar reduse acum la
lupta pentru trai, veşnic muncite de nostalgia patriei,

nădăjduind mereu s-o revadă într'o zi şi sfârşind în totdeauna prin jalnice ţintirimuri.

Cam pe la mijlocul acestei stradele, trona, ca o regină a zaiafeturilor eroice de altă dată, crâşma lui Kir Leonida, reputată prin vinurile şi mâncărurile ei.

Aci îmi era scris să fac cunoştinţă cu primul meu stăpân. Aci aveam să-mi petrec un an şi jumătate de eroică servitudine, să mănânc „pâine străină udată cu lacrimi" şi... să învăţ limba greacă!...

Era pe la opt dimineaţa. Intrai cu îndrăsneală. Miros de rasol şi de ţelină cu carne. Un bucătar bătrân, - mustaţă de antart albă colilie, - da în vânt după treburi. Tejghetarul, - faimosul „tejgheţar", oroarea băeţilor de cârciumă, - citea într'o gazetă, dindărătul tejghelei. Doi copilandri, ceva mai în vârstă decât mine, curăţau cartofi pe o masă lungă, încărcată cu tot felul de zarzavaturi; linte, fasole, praz, gutui de făcut cu carne. Ici, colo, pe mese, pahare de vin şi de rachiu, goale. Nici un client. Şi nici Kir Leonida, pe care-1 cunoşteam din vedere.

Dădui bună dimineaţa. Tejghetarul mă luă în primire:

- Pă cine cauţi.., „mândreţe"?
- Pe domnul Leonida.
- Nu-i aici. Da' ce-ai cu el?
- Aş vrea să-i vorbesc...
- Poţi să-mi vorbeşti mie!
- Nu, domnule; am să-1 aştept.

Găliganul îşi reluă gazeta. Ieşii în stradă. Dacă aş fi ştiut ce fiară crudă se ascundea sub pielea acestui cojan fără inimă, aş îi rupt'o la fugă ca dracul de tămâie.

Câtva timp, mă plimbai îngrijorat: cârciuma avea doi băeţi şi pe tejghetar; cu stăpânul, făceau patru. Se putea foarte bine să nu fiu primit.

Dar grija asta fu imediat spulberată de un alt sentiment cu

totul contrariu: mă aflam la capătul din spre Dunăre al străzii Malului,

- punctul cel mai înalt al platoului Brăilei, - şi apariţia vastei privelişti a fluviului-prieten, mă făcu să mă cutremur de ideia pierderei apropiate a libertăţei mele. Presimţimânt funebru de moarte năprasnică... Groază inexplicabilă... Rupere de echilibru sufletesc... Halucinaţie...

Mi se părea că cineva se ţinea gata să mă înşface şi să mă despartă pe vecie de mama, de lume, de viaţă. Sălciile pletoase ale bălţilor mă tânguiau, mohorâte. Sirenele vapoarelor şuerau alarmate. Huruitul ghiociurilor din port: glas cobitor. Dunărea mocnea. Picura de ploaie. Într'o clipă, uitai de truda mamei, căreia voiam să-i viu în ajutor; şi, fără să mai stau la îndoială, o ştersei spre casă!

„Acasă"! În tindă, în coşar, în pod, - dar: „acasă"! „La mama"!... Scoborâi malul mai mult pe-alunecatelea. În port, mă surprinse ploaia. Cum mă aflam printre vagoanele de cereale, sării într'unul gol. Aci, mă pomenii că nu eram singur.

O fetiţă de vreo opt-nouă ani, sta sgribulită pe duşumeaua vagonului şi îşi cosea o sfâşietură a rochiţei ei peticite. Lângă dânsa, un săculeţ cu vre-o baniţă de gozuri, o măturică şi un făraş.

Apariţia mea neaşteptată o înlemnise. Nu mai cosea. Mă privea cu ochii sticliţi ai unei pisici îngrozite de câini.

Ca să n'o sperii şi mai tare, şi să n'o fac să fugă pe ploaie, mă oprii la intrarea vagonului. Îi întorsei spatele, făcându-mă că privesc cum plouă. N'aveam nevoe să ştiu ce-i cu ea, nici s'o iscodesc prea mult. Trăiam doar în lumea ei, şi ştiam, de pe atunci, tot ce se poate şti din mizeria copiilor cu sau fără căpătâi.

Totuşi, din vreme 'n vreme o cercetam cu coada ochiului. Îşi reluase cusutul. Părul îi cădea pe ochi. Degetele îi erau îmărmurite de frig. Tremura din tot corpul.

Ploaia se oprise. Dând să plec, o întrebai:

- De ce coşi aici? N'ai pe

nimeni? Ea mă privi cu ochi mai încrezători:

- Am mamă... Da' nu mai vede... Şi p'aici, p'ântre vagoane, mă agăţ mereu, când adun gozuri.

Iar după o clipă, surâzând uşor:

- Tu n'aduni gozuri?
- Ba da..., zisei, ruşinat.

Şi am plecat pe fugă. Dar nu „acasă", nu „la mama", - ci drept la crâşmă la Kir Leonida.

*

Jupânul era acum în prăvălie, proaspăt ras şi frezat, cu mustaţa răsucită ştrengăreşte, cu paltonul aruncat pe umeri, - holteiu călcând pe al treizecilea an, plin de sănătate, plin de bani.

Râdea sgomotos în tovărăşia a doi prieteni, cu cari sta la un pahar. Nefiind sigur că voi fi primit, şi cum mă jenam să-i vorbesc faţă de toată lumea, rămăsei pe-afară, în aşteptarea unui moment prielnic. El eşi după puţin în uşa prăvăliei, şi văzându-mă aşteptând, mă întrebă:

- Tu m'ai căutat azi-dimineaţă?
- Eu, domnule Leonida.
- Ce vrei?
- Aş vrea să intru la stăpân la d-ta.
- Să intri la mine?!, făcu el cu mirare. - Şi vii, aşa, singur- singurel?!... Băeţiii de stăpân sunt aduşi de mână. Ce să vorbesc eu cu tine?
- N'ai părinţi?

Kir Leonida privea la om cu mândrie grecească, vorbea răspicat şi fără accent străin, fiind născut în ţară. Tatăl său, bătrân cârcotaş şi încă verde, deschisese crâşma din strada Malului cu zece ani înainte de venirea pe lume a odorului său unic.

Mi-aduc aminte că, deşi copil, am ştiut să miros orgoliul naţional al grecului şi l'am exploatat cu o nebănuită îndemânare: i-am spus că mama e româncă, dar ca tatăl meu, mort pe când eram în leagăn, fusese grec. Şi precizai: chefalonit! Iar ca să-i speculez şi mai bine îngâmfarea patriotică, adăogai:

- Viu fără ştirea mamei. Vreau să intru la greci şi să învăţ greceşte!... Că voiam să invăţ greceşte, asta era tot aşa de adevărat cum e adevărat c'aş vrea astăzi să vorbesc toate limbile din lume, - dar că aş fi dat

întâietate unei naţii, în dauna ori spre umilirea alteia, de-o asemenea schilodire cerebrală nu m'am făcut vinovat în nici un moment al vieţii mele, nici chiar în copilărie: am fost cosmopolit din născare...

Kir Leonida, gâdilat la infirmitate, se umflă ca un curcan:

- Bine, drăguţule, bine: am să te primesc şi ai să înveţi limba tatălui tău, dar nu pot să stau la tocmeală decât cu mama ta. Vino mâine cu dânsa!...

A plâns biata mamă, în seara acelei zile, până i s'au rupt rărunchii:

- La ce-a folosit că mi-am închis tinereţele..., c'am trăit în văduvie..., c'am muncit ca o roabă, numai şi numai ca să te feresc pe tine de mână străină, - dacă tot pe mână străină a trebuit să intri!... Să nu mai lase D-zeu inimă de mamă pe pământ!...

A doua zi, - era tocmai într'o Duminică, - ne-am înfăţişat la uşa „străinului". Mama părea bună de pus în cosciug. Mie, mi se zvârcolea inima ca o vrabie în mâna unui copil: mă credeam pe punctul de a fi înmormântat de viu. Mama credea acelaş lucru.

Explicaţia trebue căutată nu numai în faptele că: o mamă îşi făcuse un idol din copilul ei, iar acest copil îşi făcuse un idol din dragostea pentru libertate. Mai era ceva: era acea nesuferită teroare care face pe om sclavul părerilor altora, şi care se numeşte *gura mahalalei.*

„Gura mahalalei" cere unui copil să fie statornic, „cuminte", să rămâie la stăpânul unde a fost dat, nu să umble „din stăpân în stăpân". Să sufere barbaria şi să devie la rându-i barbar. Concepţia asta de slugărnicie a fost, este împinsă de „gura mahalalei" până acolo, că a fost concretizată în faimoasa, în odioasa zicătoare: *,,Palma stăpânului, îngraşă buca slugei".*

Trecând pragul crâşmei lui Kir Leonida, eram amândoi, atât

eu cât şi mama, conştienţi de teroarea pe care mahalaua o va face să apese pe umerii noştri: intrând la stăpân, trebuia să rămân, să sufăr, să înghit şi să n'o dau pe mama „de ruşine". Mama nu trebuia să audă spunându-se că fiul ei, ceia ce se spunea aşa de des de ai altora: *,,Iar a fugit de la stăpân"!*

O, stăpâni! Până şi de sclavii voştri sunteţi susţinuţi în opera voastră de universală robie!

În general, mamele nu sunt prea conştiente de agonia sufletească a copilului care se vede pe cale de a fi întemniţat. Copilul, însă,- fiinţă încă neîmbâcsită de prejudecăţi şi care se conduce numai prin instincte, - simte groapa ce i se deschide în faţa primilor paşi ce-i face în viaţă, se răzvrăteşte în sufletul lui şi contractează o ură înverşunată atât împotriva stăpânului, cât şi a propriei sale familii.

Orice copil e un revoluţionar. Prin el, legile firii calcă în picioare tot ce omul matur a ridicat împotriva lor: morală, prejudecăţi, calcule, interese meschine. Copilul e începutul şi sfârşitul lumii. El singur înţelege viaţa, fiindcă se conformă ei. Ieşit din copilărie, omul devine cel mai dezgustător dintre animale: animalul calculat.

Învăţat-a omenirea asta ceva din tot ce i se spune de

veacuri? Tare îmi vine să mă 'ndoesc!

Căci astăzi, ca şi în anul una mie patru sute, nici un stat n'a înţeles ce e viaţa, nici o legislatură n'o apără cu pricepere, bunul plac şi nerozia domnesc mai straşnic ca oricând.

Făptură plăpândă, vibrândă de emotivitate, dornică de viaţă, copilul e dat şi azi pe mâna aceloraşi brute, îndopate cu mulţumiri trupeşti, cari îi frâng junghetura de îndată ce le intră pe mâini. Habar n'are stăpânul-animal al acestei lumi, că copilul e setos de lumina zilei, de vântul care bate, de frunza care foşneşte, de ciripitul pasărilor, de libertatea câinilor şi a pisicilor cari umplu străzile, de mirosul ţarinei umede şi de tot ce firea ne-a pus la îndemână, nouă oamenilor, ca să ne facă traiul fericit. Habar n'are bruta-stăpână a inocenţei, că copilăria e cel mai dulce dintre anotimpurile vieţii, şi că *numai* în vremea copilăriei se pot pune *temeliile bunătăţei*, fondaţiune menită să suporte lungi ani de luptă, o întreagă uzină de frământări şi de chinuri cari dau omenirea de râpă dacă baza

nu e făcută din *bunătate.*

Şi cum s'ar putea ca baza vieţei să fie bunătatea, când marea majoritate a omenirii îşi petrece copilăria în bătăi şi privaţiuni, în mortificări şi ucigătoare puşcării îngăduite de legi? Cum să nu fie

lumea asta plină de oameni răi, de hoţi, de tembeli şi de răsturnători de „ordine", când „ordinea" voastră, o, stăpâni, nu e întemeiată decât pe cruzimi neîngăduite de legile naturii?

Şi voi sunteţi legislatori, - o, căpcăuni ai copilăriei! o, crâşmari, băcani, stămbari, cârnăţari, mari proprietari de glod negru ca inima voastră, - şi voi aveţi academii pline cu vite încălţate!

Şi voi aveţi catedre de morală; şi biserici cu clopote asurzitoare; şi parlament, care face legi cum ai face o plăcinta, - şi voi habar n'aveţi ce e viaţa, cât ar putea să fie de frumoasă şi cât de groaznic o schingiuiţi!

*

- Al d-tale e feciorul, lele?

. . . .

Bietule Kir Leonida!... Bieţilor Kiri Leonizi ai vremurilor noastre!... De unde să ştiţi voi ce înseamnă o lele şi un fecior?!... Cum aţi putea voi bănui câte lumi mişună într'o rază de soare; câte lupte se dau într'o gaură cu furnici; câte dureri ascunde o inimă de mamă trudită şi câte daruri se pot naşte într'un suflet de copil!...

. . . .

- O sută de lei pe an; un rând de haine; o pereche de ghete; o pălărie; o zi slobodă la Paşte şi încă una la Crăciun!...

. . . .

Nouăsprezece ceasuri de goană zilnică, adică dela şase dimineaţa, până la unu după miezul nopţii. Cuvinte aspre, înjurături obscene, palme cu nemiluita.

Şiroaie de lacrimi, suspine de nimeni auzite, visuri spulberate. Dor de ducă!...

. . . .

. . . .

Şi cum? Nici o mângâere? Nici un ochiu prietenesc? Nimic care să aline această jalnică copilărie?

Ba da.

II. - ,,Căpitan" Mavromati

Un zid chinezesc, nevăzut decât de ochii mei îngroziţi, se înălţa în uşa crâşmei lui Kir Leonida şi mă despărţi de lume, de îndată ce încinsei şorţul stăpânului.

Puşcăriei i se spune puşcărie; omul închis într'ânsa ştie că i s'a răpit libertatea. Ce trebue să ştie copilul dat la stăpân? Că e pus acolo ca să slujească? Nu. El trebue să ştie, el va afla-o singur, că în afară de-o muncă pe care legile n'o îngăduesc nici oamenilor maturi, dreptul sfânt de a pleca după terminarea muncii, de a eşi în stradă, de a se confunda cu întunericul nopţii şi cu propriile-i gânduri, - acest drept îi e suprimat lui, copilului; lui, visătorul setos de libertate; lui, debutantul în viaţă!...

Mă uitam la muncitorii cari se întorceau seara acasă, cu pâinea la subsuoară, rupţi de oboseală, înecaţi în praf ori înotând în noroi, - şi-mi ziceam:

- Şi eu mă scol ca ei, la şase dimineaţa, şi trudesc, nu până seara, ci până în miez de noapte: n'am şi eu dreptul să mă duc acasă, ca ei, la patul meu, la mama mea?

Nu! - Eu, noi, băeţii de prăvălie, trebuiam să facem două zile de muncă neîntreruptă într'o singură zi! Iar când era întreruptă, timp de două ceasuri, la trei după prânz şi la zece seara, nu o dreaptă şi bine meritată odihnă ne aştepta, ci groasnica şi neînvinsa moţăială cu cortegiul ei de torturi inchizitoriale.

Destinat să-mi fac ucenicia crâşmărească la spălatul vaselor, mai trebuia, între timp, „să învăţ hruba", nemărginitul labirint al celor două sute de butoaie cu vinuri şi rachiuri,

pierdute în inima pământului; să învăţ pe din afară zecile de calităţi ale băuturilor şi să

le recunosc, mai târziu, după culoare şi miros. Ah, n'am să uit niciodată lipsa de omenie a tejghetarului, care mă îmbrâncea pe tot lungul celor optzeci de trepte ale scărilor, umede şi rupte, ale pivniţei şi hrubei, pe cari le scoboram cu frica în sân de a nu-mi frânge gâtul la fiecare pas! Şi de câte ori voi vedea un băiat de prăvălie, am să-mi aduc aminte de câinescul procedeu al tejghetarului fără inimă, care credea că mă „învaţă" când, într'un întuneric beznă, şi alergând printre vase, de-abia murmura între dinţi:

- Numerele unu, două, cinci, paisprezece, douăzeci: vinuri noi! Numerele... (cutare, cutare): vinuri de un an, de doi, de cinci, de zece, de douăzeci de ani! Butoaiele astea au „presiune"; fac să sară caneaua! Vinul de-aici are iz! Ăstălalt are „floare"! Să bagi de seamă, că dracu te-a luat! - Acum, culorile: astea's vinuri albe; astea, negre; ghiurghiu- liu; vin-pelin; vin tămâios.

La cramă, acelaş lucru, aceeaşi rea-voinţă:

- Ţuică, drojdie, secară, tescovină, şliboviţă, rom, cognac, piper- mint, ananas, mastică simplă, mastică de Hio. - De aci să scoţi numai când ţi-oi spune eu! Când îţi „fac cu ochiu" să nu scoţi! - Astea's rachiuri vechi! Astelalte, noi! Să nu te pue naiba să le amesteci ori să te înşeli! Şi când te trimet în beciu, ori la cramă, să-mi vii „într'o pârţâitură de cal"! Dacă'ţi vine să te „pişi" în toiul trebei, „strânge robinetu"!

Dar teroarea asta a ucenicului crâşmar, - (voi povesti într'o zi şi pe aceia a ucenicului-meşteşugar), - chinul acesta, plătit cu sute de palme, mai poate avea o umbră de îndreptăţire în ochii unei lumi nedrepte: „aşa e până 'nveţi o meserie", spune lumea asta.

Ce justificare, însă, pot avea suferinţele produse din pofta de a batjocori şi turmenta un copil care cade din picioare de somn şi oste- neală?

În plină muncă, în lupta cu teancurile de farfurii, oale, cuţite, linguri şi furculiţe, aduse cu duiumul şi respingător de slinoase, oboseala şi somnul îmi erau învinse de urletul asurzitor al

prăvăliei în fierbere şi de iuţeala cu care eram nevoit să alerg şi să lucrez, dacă nu voiam să

fiu „cârpit" de bucătar, de tejghetar, ori de zevzecul de „barba" Zaneto, tatăl stăpânului, un nebun care era gata în orice clipă să-ţi arunce o farfurie în cap. Dar de îndată ce zarva se ostoia, fie după prânz, fie seara, veneau orele cele mai cumplite, venea nemilostivul supliciu al aţipelei de-a 'n picioarelea, când mii de ace îţi furnică prin vine şi când trupul e gata să se prăbuşească la pământ. Îngăduit le era, atunci, bucătarului şi stăpânilor să se trântească pe canapeua din odaia prăvăliei, să se lungească pe un pat sau să se aşeze pe un scaun. Nouă nu ne era îngăduit! Noi eram de fier, de piatră!

„Smirna", în picioare, aveam ochii ţintă la tejghetar, - în picioare şi el, dindărătul tejghelei, - urechile ciulite şi atenţia încordată către cei doi-trei beţivani sau palavragii fără cămin şi fără milă, gata să dăm buzna la cel mai uşor ciocănit. Şi amarnic de copilaşul care începea să închidă pleoapele-i grele de somn! Bobârnacul, odiosul bobârnac oriental, pe care nu l'am întâlnit la nici un popor apusean, venea să plesnească brutal nasul celui ce moţăia. Şi nu era o glumă.

„Ţoapa", - după cum îl porecliseră pe tejghetar cei doi băeţi mai vechi ca mine, - ne trimetea o ciocnitură de deget atât de violentă, încât, de multe ori, sângele ne ţâşnea imediat din nas. Adesea, profitând de o mână încremenită pe un colţ de masă de care ne sprijineam capul şovăitor, - căci picioarele nu ne mai ţineau, - nemernicul ne punea aşa numita „poştă", adică ne agăţa între degete o fâşie de gazetă şi-i dădea foc dela distanţă. Sau ne presăra după ceafă faimosul „praf de scărpinat", care făcea să ne sângerăm pielea cu unghiile tot restul serei, ba chiar şi noaptea prin somn.

De toate aceste barbarii, el râdea, lichelele cârciumei râdeau, patronul nu ştia nimic, sau închidea ochii. Dacă vreunul dintre noi bombănea, ori plângea, atunci venea rândul înjurăturilor grosolane, al palmelor şi al corvezilor inutile, ca măturatul hrubei, ori „derete- catul" prin pivniţă şi prin

şoproane.

Acestea erau *Răsplata muncii.* Ne istoveam copilăria ca să slujim o pusderie de cheflii mâncăcioşi şi băutori; dam în brânci din zori şi până după miezul nopţii; ne culcam în palme şi ne trezeam dimineaţa

în palme; existau Dumineci şi sărbători cu lume gătită care se plimba *pe-afară,* care cânta, râdea, benchetuia în prăvălie, cu flaşnete şi cu lăutari; exista un pământ cu soare, cu râuri, cu păduri şi cu voioşie, - noi nu existam pentru nimeni; nimic nu exista pentru noi. Noi eram ceva asemănător paharului cu care se bea, ori furculiţei cu care se mănâncă: cine ia seama la aceste obiecte? cine se întreabă ce au devenit după ce te-ai servit de ele? care ochiu are vreme să se uite la un băiat de prăvălie? Şi totuşi, exista un ochiu care lua seama la noi.

*

După întâia săptămână de plâns şi de buimăceală, băgai de seamă că un om intra în prăvălie odată cu deschiderea şi nu mai pleca decât la închidere. Şi în tot lungul acestui timp amarnic de optsprezece ceasuri, sta înţepenit pe un scaun, într'un colţ ferit dinspre tejgheaua bucătăriei, se mai scula, când nu încurca pe nimeni, mai aduna un pahar, mai ştergea o masă, mai aţâţa jarul grătarului, mai dădea cu mătura pe ici pe colo, dar pe toate le făcea cu încetineală, aşa în treacăt, şi repede fugea la scaunul lui când îl apuca o tuse înecăcioasă, de care se vedea că suferă cumplit.

Era un om aproape bătrân. Înfăţişarea-i răpciugoasă, jigărită şi molatecă, îl îmbătrânea şi mai tare. Purta un palton ca vai de el, iar pe cap, o şapcă de marinar grec, pe care o rânduia cu mare chiverniseală, o corconea ca pe-un copil. Şapca asta, mustaţa răsucită şi barba piep- tănată cu îngrijire, erau toată preocupaţia lui. Nu mai văzusem un astfel de om. Şi ce se petrecea cu el, era aşa de nou pentru mine, ca nu-1 mai slăbeam din vedere.

La 'nceput, l'am luat drept vre-o rudă a stăpânului. Într'adevăr, tatăl lui Kir Leonida, moşneagul fără somn şi fără oboseală, „barba" Zaneto, căruia îi ziceam „*Ghizuroiul*", venea dimineaţa drept la el, şi, cu multă curtenie, îi dădea mâna şi un „bună ziua"... la plural:

- Kalimerasas, *căpitan* Mavromati!

Apoi se aşezau la cafea şi se porneau pe un galimatia grecesc cu ţiţiri-piţiri din care nu înţelegeam nimic. Îmi ziceam, privindu-1 cum vorbea ca un palicar:

- A fost *căpitan* de vapor... Şi-1 cheamă Mavromati... Da' de ce-o fi scăpătat aşa de rău, săracu!?

În curând, însă, văzui că birtul lui Kir Leonida era plin numai şi numai de „căpitani" de vapoare: „căpitan" Valsamis, „căpitan" Papas, „căpitan" Smirniotis, - căpitani şi iar căpitani. Rar îşi dădeau mâna doi muşterii, fără să se intituleze „căpitani". Mă miram de atâta ofiţerime în locanda lui Kir Leonida, şi mă întrebam cum se face că nu vedeam şi matrozi de rând. Mai târziu am înţeles că pentru a fi „căpitan" pe strada Malului, nu e nevoe să comanzi un vapor, un remorcher, un caic, ori chiar şi un şlep, ci e de ajuns să ai numai o barcă: orice grec, pe apă, e un *căpitan.*

Aceşti „căpitani" se cunoşteau bine între ei, ştiau să se stimeze, precum şi să se dispreţuiască. Adevăraţii comandanţi de vapoare, erau gravi, veneau rar, şi se închideau, ca să petreacă, în odaia prăvăliei; iar când căpitănaşii dădeau peste ei şi-i asaltau cu chestiuni „profesionale", un zâmbet ironic flutura pe feţele lor arămii, bătute de vânturile mărilor. Înainte chiar de a le învăţa limba şi de a şti ce vorbeau, ajunsesem să le cunosc gradul şi căpitănatul numai după chipul cum se purtau unii faţă de alţii. Celor autentici, par'că le era greu şi de a mai asculta când droaia de barcagii îi pisa neîncetat cu „căpitane" în sus, „căpitane" în jos.

Niciodată, însă, nu i-am văzut batjocoritori cu „căpitan" Mavromati, oricât îmi părea de ridicolă apropierea aceasta. Îi dădeau mâna, îl numeau cu cordialitate *căpitan,* şi se cinsteau împreună. În momentele acelea, bătrânul se aprindea, vorbea ca dela mare la mare, ocăra, gesticula, apoi se îneca cu tusea şi se aşeza pe scaun. Nu ştiam de ce era vorba. Ochii săi negri scânteiau de mânie. Barba îi tremura. Îmi

era milă de el. Şi tocmai atunci, ca o strivire a propriei lor striviri, interveneau caicgiii cari nu văzuseră niciodată marea şi-1 zeflemiseau cu cruzime. Chiar căzut în cerşetorie, „căpitan" Mavromati li se părea

mai căpitan decât dânşii. El nu le da luare aminte. Cu capul în mâini, tuşea până la potolirea accesului, apoi se ridica, dârz, îşi potrivea şapca cu demnitate şi începea să se plimbe cu mâinile dindărăt, cu fruntea sus, ca pe puntea de comandă.

Bucătarul îi da mâncarea pe care o dorea, iar tejghetarul sticluţa cu vin. El mânca şi bea, în colţul lui. Era o umilire, dar el n'o lua în seamă, privea afară, în stradă, în gol, ca şi cum s'ar fi aflat în largul mărei. Nu l'am văzut vreodată scoţând un cinci din buzunar.

Nu ştiam ce-i cu el.

*

Cam la o lună de la intrare, am început să ştiu: „Ţoapa" îl ura de moarte, şi ne aţâţa şi pe noi împotriva lui. Zicea că e „*ochiu' stăpâ- nului*", care-l hrănea „ca să *ne* spioneze".

- Să *mă* spioneze?! îmi ziceam eu. Şi ce să spună jupânului? Că spăl vase? Că frec tingiri? Că pic de somn şi sunt bătut?

Vroia laşul de tejghetar să-i facă viaţa nesuferită şi să-1 gonească din prăvălie, dar nu făţiş, ci indirect, cu mâinile noastre.

Nu intrai în conjuraţie. Dealtfel, nu făcusem nici un fel de cama- raderie, atât cu tejghetarul, cât şi cu cei doi băeţi. Pe cel dintâi, aş fi dorit „să-1 umfle Dunărea", cum spuneau tovarăşii mei întru asuprire, când erau bătuţi; iar cu aceştia, n'aveam ce vorbi şi nu-i simpatizam, fiindcă se pârau din linguşire. Ba chiar mă pârau şi pe mine, deşi îmi vedeam de treabă. Vina mea era că citeam, pe furiş, jurnale şi făceam fişe cu cuvinte greceşti, (exact aceleaşi fişe pe cari le reluam, douăzeci de ani mai târziu, în Elveţia, învăţând limba franceză!).

În după amiezi liniştite, - când n'aveam mese şi duşumele de frecat; când bâzâe musca şi vinul se trezeşte în oale; când „Ţoapa" o ştergea la „amureaza" lui şi pe când colegii mei pândeau „tabacheruşa" lui Mavromati ca să-i „trântească

chiper în tabac", - eu îmi trânteam în căpăţână noutăţi voluptoase: făceam cunoştinţă cu o lume descoperită odată cu ziarul zilnic pe care-1 luam pentru prima oară în mâini, minunată poezie a-tot-ştiutoare care-mi spunea că există un parla-

ment, un guvern, miniştri şi deputaţi cari fac legi şi se ceartă; că un anume Filipescu, a străpuns cu sabia, în duel, pe adversarul său Lahovari; că Grecii se bat cu Turcii, Burii cu Englezii şi Spaniolii cu Americanii; că există o „afacere Dreyfus" şi că în afacerea asta un mare romancier care se chema Zola ridicase Franţa în picioare. Aflam că peste tot pământul, oameni se sinucid din mizerie şi din patimi. Şi mai ales, aflam că nu-mi cunoşteam limba: erau sumedenii de cuvinte pe cari nu le văzusem scrise în nici o carte şcolară.

Faptul acesta mă disperă: Cum se poate să nu pricep eu scrisul românesc? Ce-i de făcut? Pe cine să întrebi?

Înţelegeam să-i cer lui „căpitan" Mavromati să-mi traducă, cu chiu, cu vai, cuvinte greceşti; pomelnic de verbe, de substantive, de tot ce se vedea şi auzea în jurul nostru, dar să-i cer să mă înveţe şi limba mea, asta mi se părea o ruşine: el era străin, pe când eu, pământean de-abia ieşit din şcoală!

Şi n'aveam nici o altă fiinţă căruia să-i pun o întrebare de acest gen. Greci sau români, toţi muşteriii lui Kir Leonida, mi se înfăţişau ca o lume fără inimă, dornică de petrecere, indiferentă faţă de un copil, pe care nici nu-1 lua în seamă. Lumea asta îmi era duşmană. Eram bucuros când nu venea, şi nu m'aş fi supărat s'aud c'a luat'o dracu pe toată, căci nu era ochiu care să vadă truda noastră, nici suflet care să se înduioşeze de un sărman băiat de prăvălie, ţinut în picioare din zori şi până 'n miez de noapte.

Singur „căpitan" Mavromati mă auzea uneori suspinând. Fiind blând cu el, era şi el bun cu mine :

– *Te dore piţorele, more!* Ah, *caimeni, chind ziţi stipun, ziţi totu! Omini sinta una varvaria!*

Compătimirea e un mare răscolitor de suflete. Durerile ascunse ale fostului comandant de vapor treziră în mine mila şi impuseră tăcere propriilor mele chinuri. Viaţa de spălător de vase şi de geamuri, de frecător de tacâmuri, de tingiri, de mese şi de duşumele; viaţa asta ne mai pomenită care-mi

interzicea să mă depărtez mai mult de zece paşi de uşa crâşmei, începu să-mi devie suportabilă. Îmi întorsei ochii

şi bătăile inimei spre acela pe care toată lumea îl numea „edecul prăvăliei".

Şi în vreme ce camarazii mei de suferinţă, imitând pe tejghetar, îi puneau „poşta" pe când aţipea, îl cătrăneau cu piper, îi turnau apă în buzunare ori îl presărau cu „praf de scărpinat", - eu, cel mai slab printre cei slabi, luam făţiş apărarea celui învins şi batjocorit, îl înştiinţam de toate renghiurile ce se puneau la cale împotriva lui, mă certam cu băeţii şi mâncăm chelfăneală dela „Ţoapă".

Astfel, ne împărţirăm în două tabere adverse şi inegale. Tejghetarul fu mai puţin sever cu linguşitorii lui, iar mie îmi făgădui să facă totul ca să fiu dat afară. Fusei poreclit „Caţaonul". Şi, în loc să ne odihnim oasele, când rămâneam singuri, acuma înşişi colegii mei se ţineau gata pe bătae. Uneori chiar ne băteam.

Dar lupta e un semn de viaţă, dacă o primeşti cu plăcere. Să lupţi pentru o idee, să lupţi pentru un sentiment, pentru o patimă sau pentru o nebunie, dar să crezi în ceva şi să lupţi, asta e viaţa. Cine nu simte nevoia unei lupte, nu trăeşte, ci vegetează.

Vegetasem şi eu. La început, timp de câteva săptămâni, copleşit de golul ce se făcuse în mine prin răpirea libertăţei, nu mai eram în stare să cuget la altceva, decât la redobândirea acesteia. Mi-aduceam aminte de faimoasele versuri cari caracterizau pe copilul desgustat de şcoală:

Nu vreau să 'învăţ carte, vreau să
fiu cioban Ori ce-o fi mai lesne,
ba chiar şi ţigan.

Nu puteam „să fiu... ţigan", fiindcă eram român, - ori dacă vreţi, *corcitură,* ca tot „românul neaoş", - dar în fiecare seară mă culcam cu gândul să fug a doua zi, să nu mai dau pe acasă şi să trăesc din măturatul vagoanelor cu grăunţe, să

mă fac „gozorar", ca atâţia copii cari foiau prin port. In clipa însă de a pune planul în aplicare, îmi apărea figura de sfântă a aceleia care ar fi murit de întristare dacă m'ar fi văzut „gozorar". Şi renunţam. Şi iar reveneam la ideia fugii.

Şi din nou mă mustra cugetul.

Sbuciumul acesta, dacă ar fi continuat, m'ar fi împins cu siguranţă la vre-un act de disperare.

Dar iată că un ziar îmi cade în mână şi-mi povesteşte tot felul de fapte. Setea mea de cunoştinţi, bea ştirile cu nesaţiu. Neologismele îmi dau de furcă. În acelaş timp, primele cuvinte greceşti încep să-mi sbârnâe cu stăruinţă în urechi. Le pun pe hârtie. Dorinţa de a le rosti în fraze, mă face să cat în ochii plini de depărtări ai lui „căpitan" Mavromati, „stâlpul cârciumei".

Atunci bag de seamă că „stâlpul" acesta era o ruină, în care lovea mai ales omul cel mai nesuferit mie: tejghetarul. Revolta se aprinse în mine: „căpitanul" îmi părea un om bun, suferea în tăcere toate umilinţele şi era singurul meu binevoitor într'o lume de streini. Ce avea „Ţoapa" cu dânsul? În ce consta „spionajul" bătrânului? Toată lumea ştia că tejghetarul avea în vecinătate o amantă zisă „brutăreasa", o leliţă fără căpătâi, la care dădea fuga în orice clipă liberă.

Nu cumva se petreceau lucruri „necurate" cu femeia asta?

Mă pusei la pândă şi-1 surprinsei cărând la ea vinuri şi rachiuri vechi, fripturi, ouă, pui de găină.

Acum l'aveam în mână! El voia să mă dea afară. Eu prinsei gust de stat. Uitai toate necazurile. Un câmp de activitate plăcută se deschidea înaintea mea: dor de răzbunare, sete de citit, prilej de a învăţa o limbă streină, nevoe de a iubi un om nenorocit ca şi mine.

Mă trezii ca dintr'un vis urât. Viaţa începu să aibă un sens. Şi de o zi pe alta, aspectul cârciumei se schimbă.

*

- „Căpitan" Mavromati, ce-o fi asta: „*sus-pensiune*"? îi zisei într'o după amiază, arătându-i ziarul.

– Nu *ştiu more niţi eo... Ma* este una *vivlio* care *ştie*

totu limba
rumunesca...

Ce „biblie" să fie asta, care să „ştie toată limba românească", mă gândeam eu în zilele următoare, - când, spre marea mea uimire,

„căpitanul" apare într'o dimineaţă cu ea sub braţ şi mi-o depune în mâini:

- *Oriste,* Panaiotachi!... Asta *stie* mai mult de *chit* un *dascalos!...*

Citii pe copertă: *Dicţionar Universal al limbei române.*

Nu înţelesei numai de cât ce puteau să însemneze cuvintele:

„Dicţionar Universal"; dar deschizându-1 la întâmplare, simţii obrajii îmbujorându-mi-se de plăcerea descoperirii: neologisme şi expresiuni citite prin ziare îmi erau tălmăcite pe înţelesul meu. „Biblia" asta avea deci să-mi explice toate cuvintele acelea peste cari treceam cu amarnică întristare. Ba, - tot răsfoind volumul, - văd că-mi dă şi o mulţime de citate din autori ca Anton Pan, Creangă, Alexandri, pe cari îi cunoşteam din şcoală.

Ne aflam singuri în prăvălie: bucătarul era la piaţă cu un băiat; tejghetarul şi celalt băiat, deretecau prin hrubă; „barba" Zaneto nu venise încă, iar Kir Leonida se scula totdeauna târziu.

Luai mâna dreaptă a lui „căpitan" Mavromati şi i-o sărutai cu recunoştinţă, apoi, beat de bucurie, incapabil să pronunţ o vorbă, mă repezii în odaia de dormit şi ascunsei „biblia" în rufele îngrămădite sub pernă.

De-acum încolo, *cartea sfântă* a adolescenţei mele, - aceia pe care n'am mai lăsat'o din mână timp de zece ani, - avea să devie izvorul tuturor bucuriilor şi al surprizelor unei vieţi de copil chinuit. Ea avea să fie, nu un „dicţionar", ci o amantă a copilăriei mele, o amantă- fecioară, care-ţi atinge fruntea cu mâna şi îţi alină durerile. Nici o oboseală, nici o maltratare, nici un gând negru, nimic n'avea să-mi mai învingă voinţa de a munci şi suporta viaţa. Un om înfrânt îmi pusese în mâini o comoară: fiecare pagină cuprindea o lume de cunoştinţi; fiecare cuvânt căutat, îmi deschidea orizonturi

nebănuite. Uitam că voiam să caut tălmăcirea unui termen; uitam că timpul îmi era măsurat; uitam de lume şi de ticăloşiile ei, şi alunecam de la un cuvânt la altul, de la o pagină la alta, dela o ştiinţă la altă ştiinţă, de la un univers de gânduri la alt univers de gânduri, mă îndopam în chip inconştient şi nu ajungeam să mă mai satur. Chiar şi vremea somnului

o sacrificam, adesea, în bună parte, pe când colegii mei sforăiau, în patul lor, rupţi de trudă. Încovrigat sub o umbrelă deschisă, peste care mai aruncam şi surtucul, ca să nu se vadă de afară licărirea lumânărei ce-mi pâlpâia sub nas, citeam, citeam tot ce-mi cădea în mână, căutam în dicţionar şi-1 ascundeam repede, ca pe un tezaur. Şi de câte ori n'am văzut uşa odăiţei deschizându-se ca împinsă de vijelie, şi pe tejghetar, care mă turtea cu câte un pumn în biata umbrelă, zbierându-mi:

- Dormi, fir'ai al dracului, dormi, că trebue să munceşti mâine!

Nu făcea nimic! Continuam, sub trânteli şi buşeli, fericit să adorm cu capul pe dicţionar, ca copilul în poala mamei.

Bucuria asta nemărginită avu un efect fizic imediat: începui să mă îngraş! Corpul îmi deveni dolofan, bucile plesneau de sânge. Munceam ţeapăn. Mâncam şi beam ţeapăn. Farfurii, tacâmuri, tingiri, mese, uşi, ferestre, deveniră un fel de sport: le întorceam, le răsuceam, şi le dădeam gata într'o clipită. Micii mei adversari, pe cari nu-i duşmăneam de loc, de altfel, nu mai putură să-mi ţie piept nici la gâlceavă, nici la trânteală, - ba, într'o zi, furios că „Ţoapa" îmi pusese piedică din bun senin şi făcuse să mă lovesc cu capul de o masă, îl plesnii în piept cu faraşul pe care-1 aveam în mână, apoi alergai la patron, mă plânsei şi avui câştig de cauză. Astfel începui să dau brânci şi să-mi fac loc.

Pe de altă parte, mama, văzându-mă gras şi voios, fu fericită. Ea venea în fiecare Duminică seara ca să-mi aducă primenelile, sta, cu îngăduinţa jupânului, un ceas de vorbă cu mine, şi pleca. Uneori mă găsea cu o vânătae pe obraz, provenită din loviturile barbare ale tejghetarului, şi se speria, buna mamă, ca şi cum aş fi fost ucis:

- Săraca'n de mine! Ori te bat ăştia aşa de tare?!

- Da de unde, măicuţă! M'am isbit umblând fără lumânare prin beciu!

Şi îl luam martor pe „căpitan" Mavromati, despre care-i vorbisem cu înflăcărare. Mama ştia greceşte aproape ca o grecoaică şi, acum în urmă, nu lipsea nici odată să cheme pe „căpitan" la întreţinerile

noastre, să-i mulţumească de simpatia cu care mă învăluia şi să vorbească îndelung cu dânsul.

Lucru ciudat: convorbind cu mama, Mavromati se înverşuna la cuvânt, ca în momentele când sta la un pahar cu câte un comandant de vapor; părea că tot blestemă pe cineva. Intrigat şi doritor să aflu, mă amestecam în vorbă:

- Ce-i cu „căpitanu", mamă? Ce are?
- Eh, maică, ce să aibă... ia, păcate lumeşti! Ci-că a avut şi el casă, gospodărie, femee, vapor... Şi numai prietenii l'au adus în starea asta...

Da, *more pedaki!* răcnea bietul om, holbând ochii aprinşi de ură; - *m'a luatu fumia si vaporia! m'a lăsatu cu camasa,* pezevenghi! *Eo n'amu fosto toto-una padochioso come azi!... Douazeţi ani amu fosto capitanios* peste *vaporia meo!* – *Ah, afilotimi! gainari! mamaligari! pusti!* – *Hrima, more, hrima!...*

Se ridica, cu barba în vânt, cu şapca îndesată pe frunte, scrâşnea din măsele şi se plimba cu paşi repezi prin odae până îl apuca tusea, care punea capăt tuturor crizelor sale de mânie. Atunci mama îşi lua noapte bună şi se retrăgea, clătinând din cap. Plecarea ei mă lăsa în totdeauna trist, dar mai ales când „căpitanul" îşi desvăluia trecutu-i atât de misterios pentru mine. Îmi reluam munca şi plăcerile mele intime. El îşi relua locul pe scaun şi calvarul durerilor sale neştiute. Şi lunile treceau. Crăciunul îmi adusese o zi de libertate, - cu sarmale, piftie şi caltaboşi, „acasă", „la mama", - cu duioşii negrăite şi cu păreri de rău, - o zi scurtă ca durata unei stele căzătoare în nopţile de vară.

„Căpitanului", iarna îi aduse chinuri lungi ca torturile inchiziţiei: uşi închise împotriva crivăţului ; prăvălie plină de tembeli şi de fum; batjocuri pe 'ndelete şi, - ceia ce fu mai înspăimântător, - ardei roşu ars pe plita maşinei de bucate, supliciu născocit de nemilosul tejghetar care se distra în lipsa

stăpânilor, asfixiindu-ne pe toţi şi mai ales pe sarmanul Mavromati.

Această nouă nelegiuire avea să-i fie fatală, tejghetarului, dar nu chiar pe curând, cum aş fi dorit-o.

*

S'ar părea lucru de necrezut ca un servitor, fie el chiar şi a-tot- puternic tejghetar, - prins cu mâţa 'n sac, bănuit de toată mahalaua şi de stăpân, să poată teroriza pe nişte copii subalterni şi pe un bătrân bolnav fără ca nici una dintre victime să n'aibă curajul să-1 dea de gât. Şi cu toate astea, aşa este: o autoritate instituită, capătă o putere nemărginită în ochii celor slabi, cari o acceptă, i-se supun şi o îndură. Aşa se explică fenomenala răbdare a popoarelor faţă de asupritori: nu vre-o presupusă valoare morală a acestora le dă autoritatea de-a stăpâni lumea, ci laşitatea stăpâniţilor.

În crâşma lui Kir Leonida, lucrurile se petreceau la fel. Stăpânul de fapt era tejghetarul, brută cojănească din specia acelora cari, în armată, ucid în bătae pe fraţii lor ţărani, de îndată ce s'au văzut cu un galon de fir cusut la mâneca hainei sale odioase.

Kir Leonida instalase pe vremea aceia, - tot pe strada Malului, - o fabrică de limonadă şi apă gazoasă. Ceva mai sus de cârciumă meşteri zidari refăceau nişte acareturi ale sale căzute în ruină. Şi ambele întreprinderi mergeau rău : la fabrică maşinile funcţionau defectuos, spărgeau sticlele, răneau pe mânuitori, produceau avarii şi daune; la bina lucrători de adunătură şi fără conducere destoinică, modificau a doua zi ceia ce construiseră în ajun. Jupânul şi tatăl său, „barba" Zaneto, forfoteau toată ziua dela o halima la cealaltă. „Ţoapa" trona ca un paşă peste dugheană şi peste nenorocirile ei. Se afla,
„mândreţea", într'un sat fără câini, se plimba fără ciomag, fura din gros, asuprea ca să-şi răzbune sclavia seculară care-i mocnea în sânge, şi aştepta ceasul mântuitor când, - liberat de serviciul militar pe care-1 făcea „cu schimbul" şi nu-1 făcea de loc, - avea

să deschidă la rându-i o cârciumă mai dihai decât a stăpânului... „slujit cu cinste timp de ani îndelungaţi"!...

Dar iată că uneori, tocmai când să zici „doamne-ajută", te împiedici de un ciot şi cazi cu nasul într'o baligă. Accidentul acesta urma să i-se întâmple şi tejghetarului, iar ciotul, două victime ale sale:
„căpitan" Mavromati şi eu.

Bătrânul astmatic cunoştea pe Dumitru tejghetarul din ziua când tatăl acestuia, ţăran din Cotu-Lung, îl adusese de mână la Kir Leonida; îl văzuse intrând sfios şi ciufut, îmbrăcat cu cojocel zdrenţuit şi încălţat cu opinci netăbăcite; îl dădăcise în toate treburile locandei şi-1 învăţase greceşte, limbă pe care, după doisprezece ani de dibuire, o vorbea
„ca o vacă spaniolă", cum se spune în Franţa. Acest etern *Dinu Păturică* al ciocoismului universal, a urmat, din instinct calea prototi- pului său, creat în chip definitiv de Nicolae Filimon: a lins mâna pe care nu putea s'o muşte şi s'a făcut indispensabil stăpânului, apoi a început să se ridice în două picioare, a pierdut pe drum sfiiciunea şi umilinţa, şi s'a aşternut pe dărâmarea tuturor acelora cari păreau să- i împiedice mersul spre avere. Din binefăcător, „căpitan" Mavromati deveni, pentru el, „ochiu' jupânului"; iar băeţii cari aveau aerul să se pripăşească în locandă, să 'nveţe greceşte şi să-i surpe locşorul fură priviţi ca nişte rivali cari trebuiau îndepărtaţi înainte de a prinde rădăcini; nici unul n'a putut sta la Kir Leonida mai mult de un an. Astfel, stăpânul fu nevoit să păstreze în slujba sa pe singurul servitor
„care cunoştea" vinurile, rachiurile, pe clienţi, rostul prăvăliei şi limba greacă, aceasta, absolut necesară cartierului.

Cu mine, paşalâcul „Ţoapei" avea să fie zdruncinat din temelii. La şease luni după intrare, graţie prieteniei lui „căpitan"
Mavromati, ştiam greceşte mai bine ca tiranul nostru, fapt ce-1 aruncă în turbări caraghioase. Imediat fui înconjurat de simpatia grecilor, cari 'mi vorbeau numai în limba lor şi cereau patronului să fie serviţi numai de mine. Kir Leonida o îngădui

cu bucurie, mă scoase dela spălatul vaselor şi mă trecu la chelnărit. De-acuma, adio leşie usturătoare şi lături scârboase!

Adio, în parte, şi tu hrubă nemiloasă cu ale tale optzeci de trepte! Cu „cărarea" pe o ureche, curat îmbrăcat, şi încins cu un şorţ alb ca

zăpada, aveam să strig, ca moş Anghel: *vineee!,* dar pe greceşte *amesos! erhete! oriste Kirie!.* Trebuia să-mi dovedesc destoinicia la purtatul serviciurilor şi să înţeleg „dintr'un cuvânt" ce mâncare şi ce băutură mi-se cere, să cunosc preţurile, să disting calităţile consumaţiilor şi să am ochii „în patru" la făcutul socotelilor. Îmi dădui toată osteneala să fiu fără pată şi răuşii să-mi atrag toate laudele, afară, bine 'nţeles de-ale tejghetarului, care le păstra pentru el.

Noua mea stare, ferici pe „căpitan" Mavromati ca şi cum aşi fi fost fiul său, iar mama avu lacrimi de bucurie.

Dar nu fu numai atât. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură. Eu cred că şi mulţumirile se ţin uneori lanţ, altfel viaţa n'ar mai putea fi suportată.

O crâncenă brutalitate a „Ţoapei", veni să-mi modifice din nou situaţia şi să mi-o facă aproape ideală: cei doi băeţi, fiind surprinşi de tejghetar pe când gustau împreună o picătură de rachiu, fură închişi de acesta în odaia prăvăliei şi bătuţi până la sânge. Amândoi nenorociţii fugiră de îndată ce-i scăpară din mâini; - şi până la găsirea altora şi instruirea lor, trebuia să iau asupră-mi o parte din munca celor plecaţi. Atunci cunoscui, - pe lângă truda pivniţei şi a ajutatului la bucătărie, - fericirea de a duce la abonaţi sefertaşele cu mâncăruri şi sticlele cu băuturi, muncă ideală atât de îndelung jinduită de mine, singura care îngăduia băeţelului-servitor să calce în stradă, în cartier, în oraş, în viaţa asta „de afară" pe care o doream mai aprig decât întemniţatul!

Din Octombrie şi până în April, nu văzusem calea Călăraşilor decât de două ori, când fusesem trimis să cumpăr ţigări, iar mândra mea Dunăre, o singură dată: la Crăciun. Şi eu, care eram atât de obişnuit să dau drumul privirei pe luciul ei, pe pădurea ei de sălcii, pe furnicarul ei plutitor!...

Ca să ţin piept acestei nostalgii, mari binefaceri trebue să-mi fi adus prietenia lui „căpitan" Mavromati şi minunata sa „biblie".

*

Acum, de-odată, mă trezii liber: scurtă şi drămuită libertate, dar cu atât mai gustată.

Dimineaţa, între orele nouă şi zece, trebuia să mă duc pe la abonaţi ca să le prezint lista de bucate şi să iau comenzile, apoi, între unspre- zece şi douăsprezece, să port mâncărurile şi băuturile. Seara acelaş lucru. Patru ore de hoinăreală! Patru sfinte ceasuri de visări, de beţie a ochilor, a simţurilor: arbori şi copaci cu muguri şi păsărele; străzi măturate de vânt, udate de ploaie, pline de câini şi de pisici; ferestre deschise, împănate cu ghiveciuri de muşcate, garoafe, cerceluşe şi busuioc creţ; curţi cu femei de-abea ieşite din pat, cu copii veseli, cu chiote şi cu ocări. Dar mai presus de tot şi de toate, Dunărea avea să-mi umple ochii şi să-mi îmbete inima, cum niciodată nu ştiusem să văd şi să simt, Dunărea veşnică a copilăriilor milenare.

Şi cum slujba asta am păstrat'o în tot timpul de un an şi jumătate cât am slujit la Kir Leonida, „căpitan" Mavromati avea să mă însoţească adesea în colindările mele şi să-mi vorbească în limba lui despre lucruri şi fapte pe cari desgustul de-o literatură ipocrită mă opreşte de-a le reda în dialoguri seci şi cu pretenţie de exactitate. Îi voi transpune aci gândirile aşa cum îmi revin din bezna unor amintiri doar de inimă păstrate:

„Sunt născut pe apă, şi n'am crezut niciodată c'am să pot trăi şi muri în altă parte decât pe apă.

„Tata avea corabie în Marea Egeei; îşi purta familia cu el; împreună cunoşteam liniştea şi zbuciumul vieţei de marinar.

„După moartea lui, am căutat să deviu singurul stăpân al corăbiei şi am răuşit, dar cu preţul unor nedreptăţi făcute unei surori şi unui frate, ambii mai mici decât mine. Şi, de!... Poate că dacă trag astăzi păcate; dacă am ajuns, la bătrâneţe, să fiu batjocorit de slugi şi afumat cu ardei iute, se poate să fie o

răsplată a strâmbătăţilor mele de-atunci!.. Iată de ce tac şi înghiţ. Aş putea, oricând, să prind pe tejghetar şi să-1 fac

să fie aruncat în puşcărie, căci a furat, nu vinuri şi rachiuri, cum crezi tu, ci mii de lei. Dar de ce s'o fac? Cine nu fură? N'am furat eu? N'a furat Zaneto? Nu fură toată lumea? Cu două braţe, nimeni nu poate să facă o corabie, nici o fabrică de ape gazoase, chiar dacă ar munci o viaţă întreagă.

„Şi apoi, ce-aş câştiga să denunţ pe un om care urmează exemplul tuturora? Pentru Kir Leonida, tot un păduchios am să rămân. El nu vrea să ştie că dacă s'a trezit moştenitor de mare avere, în parte mie mi se datoreşte: eu l'am scos dela stăpân pe tatăl său şi eu i-am dat bani ca să deschidă locandă la Brăila, unde veneam cu corabia şi vedeam că e pâine de mâncat. O avere am lăsat în prăvălia lui Zaneto, eu şi prietenii mei!...

Ah, prietenii!... Prietenia!... Nu-i blestem; n'o blestem. Dar de mari crime suntem capabili, tot fiind prieteni, şi tot slăvind prietenia!...

. . . . .

„Eram tânăr... Ambiţios... Şi am voit să am un *cargo-boat,* nu corabie. Un zaraf din Pireu, amic din copilărie, îmi dădu banii ce-mi lipseau, după *vânzarea* corăbiei, şi iată-mă căpitan pe vaporul meu!...

„Atunci m'am crezut stăpân pe tot pământul. Chefuri şi generozitate, fanfaronadă care te face să uiţi că mai ai şi datorii de plătit:

- Bravo Mavromati!...
- *Zito* Mavromati!...

,,Na se heso Mavromati!...

„Aveam o nevastă spaniolă care nu voia să se urce pe *cargo-boat,* ca mama pe corabie, şi am aflat de ce: îi era mai comod să se urce în patul zarafului, prietenul meu!.. Acolo nu se temea de furtună!... Ah, să nu ai nici odată prieten zaraf!...

„Ne-am smuls amândoi bărbile, am amanetat vaporul, i-am

plătit datoria şi mi-am luat nevasta. Mai bine i-o lăsam şi nu-i plăteam, căci tot a trebuit s'o pierd mai târziu, ba chiar şi vaporul!...

„Femeia, *more* Panagachi, e ca soarele: să nu te depărtezi prea mult de ea, dar nici să te apropii prea tare. În orice caz, nu poţi să ai în acelaş timp femee şi vapor: unul din doi te îneacă cu siguranţă!...

. . . . .

„După ce-am rămas pe uscat, m'am gândit la Zaneto, pe care-1 procopsisem. Am venit la Brăila. Aveam şi ceva parale. I-am propus să ne facem tovarăşi. Mi-a răspuns că „două săbii nu intră în aceeaşi teacă", dar, zicea el, „dacă vrei poţi să trăieşti pe lângă mine".

„Am închis ochii şi-am trăit pe lângă el. La început, mai credeam în viitor şi în prieteni. Mâncăm cu toţii la o masă, petreceam, eram stimat de colegii mei, comandanţi de vapoare, cari îmi făgăduiau Marea Neagră şi Sfântu-Munte.

„Au trecut zilele şi anii. Unul după altul, au dispărut mai toţi vechii prieteni, cari puteau să facă ceva pentru mine. În vremea asta, Zaneto devenea puternic. Eu slăbeam şi mă îmbolnăveam. Cheltuind toate economiile, nu mai putui plăti şi eu la câte-o masă mare, şi vezi tu, când într'o prietenie plăteşte numai unul, se duce stima... şi prietenia cu dânsa. Asta e o lege dela care puţini oameni se abat.

„În curând ajunsei şi zdrenţăros. Atunci nu mai rămase nimic din mândrul Mavromati! Până şi titlul meu de *căpitan* fu pus la îndoială de tinerimea veselă a prăvăliei, şi luat în batjocură. Devenisem o legendă. Urmând exemplul dat, Dumitru tejghetarul îmi servea vin trezit, ori în două cu sifon, şi punea copii nevinovaţi să-şi râdă de mine.

„Nu m'am plâns nimănui şi nu m'am revoltat. Mi-am zis:

- Haide, căpitan Mavromati: călătorie bună! Adio *mavra matia!...* *

. . . . .

*

Vară cu călduri cotropitoare, cu alergătură de cal de tramvai şi cu sudori de sânge:

- Băete! Un păhărel cu aburu pă el!

[*] Pe greceşte: *ochi negri,*- (textual: *negri-ochi).*

- Un cinzec de vin cu brumă pă pahar!

Şi, - cu cămaşa leoarcă de năduşeală, - haide în hruba îngheţată, să satisfacem pe muşteriu şi să preparăm teren tuberculozei care ne aşteaptă pe la douăzeci de ani!

Şi mereu înjurături şi bătăi: şease băeţi fură schimbaţi; de şease ori trebui să le iau corvada în spinare.

Cârciuma, nu era o cârciumă, ci o gheenă. Valuri de cheflii cu stomacuri de balaur. Butoiu de două sute de vedre golit într'o zi şi-o noapte. Zeci de pui de găină. Pârjoale, fleici, mititei, scrumbii de Dunăre, - sute şi sute.

Toamna veni: pastramă şi vin nou.

Cu toamna, veni şi al doilea an de slujbă. Tocmeală nouă. Fusei ridicat în grad: „ajutor de tejghetar", două sute de lei pe an, îmbrăcăminte, o pereche de ghete, o pălărie, o zi liberă la Paşte şi alta la Crăciun.

Şi iată şi iarna a doua. Bucurii şi drame.

„Ţoapa", să mă mănânce de viu, nu altceva! Nu trecea zi să nu fiu bătut.

- Ori tu ai să ieşi de-aci, ori eu!... îmi striga el necontenit.

Ba, văzând prietenia sufletească ce mă lega de „căpitan" Mavromati, îi făcea bătrânului atâtea chinuri cu ardeiul ars şi alte rele, în cât, într'adevăr, ajunsese să-l gonească din prăvălie. Bietul om, foarte slăbit de boală, tuşea afară, în ger şi zăpadă, până ce se aera cârciuma de fumul otrăvicios.

Stăpânii ştiau, dar, ocupaţi cu afaceri grase în oraş, treceau cu nepăsare ori cu o observaţie uşoară. Ce le păsa lor? Tejghetarul era Alfa şi Omega. El conducea uzina asta pe care dânşii nici n'o mai cunoşteau.

Eram aşa de disperat, că de n'ar fi fost iubirea pe care o aveam pentru bunul Mavromati, aş fi plecat, aşa cum o dorea mizerabilul.

Destinul a voit să plec altfel. A voit acest destin ca plecarea mea să fie precedată de o victorie şi înecată într'o

înfrângere, aşa cum

mi-au fost apoi toate nesfârşitele mele plecări şi sosiri prin lumea largă.

Într'o zi de Decembrie, cu toată prudenţa pe care o depuneam întotdeauna, fusei surprins, de tejghetar, cu dicţionarul în mână. N'ar fi fost nimic, bine 'nţeles, dacă aş fi avut de-a face cu un om, dar cum duşmanul meu nu căuta decât pricini, o găsi pe cea de faţă, care se întoarse împotriva lui.

- Ce-i asta? urlă el, smulgându-mi preţiosul volum; de unde ai tu
„cartea" asta nouă? Furi bani din tijghea, hoţomane!

Şi nici una nici două, îmi cârpeşte un pumn în nas de-am căzut grămadă pe duşumea.

În clipa asta, iată şi Kir Leonida, care, văzându-mă plin de sânge, se înfurie:

- Ce-i Dumitre, ori eşti nebun? Ce înseamnă barbaria asta?

- A furat bani din tijghea, domnule Leonida! îndrăsni să afirme bruta; uite, a cumpărat „romanu" ăsta gros;

Înăbuşit de sângele care-mi curgea, nu putui să răspund pe loc, mă uitam dela unul la altul şi mai ales la „căpitan" Mavromati, care se ridicase, palid, voise să vorbească şi fusese cuprins de un teribil acces de tuse.

Stăpânul respinse dicţionarul pe care i-1 oferea sluga odioasă şi 'mi ajută să mă spăl de sânge. În vremea asta, celalt repeta într'una:

- A furat bani din tijghea, da, simţisem eu de mult că el fură bani din tijghea!

- *Tu* furii! *Tu* furi! răuşii în sfârşit să strig din toţi plămânii.
- Te-am prins eu cărând *sticle de vin înfundat* la „brutăreasa"!...

În faţa acestei declaraţii categorice, Kir Leonida tresări ca muşcat de şarpe, iar tejghetarul se îngălbeni ca ceara.

„Sticlele cu vin înfundat" aveau o valoare inestimabilă. Formau un stoc de vre-o mie de butelii, păstrate de treizeci de ani în fundul hrubei şi nu erau de vânzare, ci se

întrebuinţau în familie, în cazuri de boală. Stăpânii spuneau că nu le-ar da nici dacă li-s'ar oferi
„greutatea lor în aur".

- Minte! minte! domnule Leonida ; vrea să se scape el! începu să sbiere „Ţoapa", desmeticindu-se.

- Vom vedea dacă minte, zise jupânul; - dar dacă nu minte, ai păţit'o, chiar dacă a-ţi fi furat amândoi bani din tijghea. Sticlele sunt numărate. Şi ţin la vinul ăsta mai mult ca la bani.

- Toate sticlele sunt la locul lor! făcu vinovatul, cu aer de siguranţă.

- Da, zisei eu, „la locul lor", dar cinzeci dintre acelea cari sunt în rândurile de jos şi întoarse cu dopul spre perete, sunt goale!... Te-am pândit între butoaie, te-am văzut cum deşertai sticla şi o puneai la loc.

„Căpitan" Mavromati interveni:

- Asta eu n'o ştiam, dar ce ştiu e că Dumitru are zece mii de lei depuşi la *Casa de Depuneri.* Nu cred să-i fi agonisit din lefuşoara lui.

- Cât despre Dicţionarul băiatului, *eu* i l'am dat anul trecut.

. . . .

O lună mai târziu, eram stăpân - slugă pe tejghea, pe prăvălie, şi pe băeţi trataţi cu milă de frate.

Mama era în nori; un „viitor strălucit" se deschidea înaintea mea:

Viitor de aur ţara noastră are
Şi prevăd prin secoli a ei... sângerare!

Bucurie pe toată lumea. Mahalaua, care n'are inimă rea, se bucură şi ea:

- Să-ţi trăiască, Joiţo! Ce mai băiat!

*

Da: „ce mai băiat! să-ţi

trăiască"!

Numai atât că băiatul acesta, îndurase totul şi progresase, nu ca

să ajungă „Ţoapă" la rândul lui, ci numai graţie unui şurub care se învârtea cu măestrie în complicata lui maşină.

Într'o zi şurubul sări: „căpitan" Mavromati sucombase în odaia lui, pe o laviţă cu zdrenţe, singur, fără mângâierea mărei, fără cuvântul cald al lui Panagachi.

Ne aflam pe la stârşitul lui Februarie. În ziua îmmormântărei aceluia căruia îi datoram „biblia" unei vieţi, ieşii să iau comanda unui abonat care nu se înţelegea cu băeţii de curând intraţi în slujbă. Când să mă întorc la prăvălie, iată Dunărea purtând sloiuri. Rămăsei înţepenit pe marginea râpei. Nu visam, nu gândeam, nu vedeam. Neant sufletesc. Sloiuri, cosciuge, albe depărtări.

Întârziat-am peste măsură? Trecut'au minute sau ceasuri? Nu ştiu. Dar ceia ce ştiu, ceia ce e adevărat şi controlabil, e că nebunul de
„barba" Zaneto, - care chiar şi acum, când eram tejghetar, îmi arunca farfuria cu mititei în cap, - veni să mă caute, - furios că lipseam. Mă văzu privind în gol, se apropiă tiptil şi, - mai frumos decât „Ţoapa",
- îmi dădu brânci în râpă pe când eu nu mai aparţineam lumei acesteia.

M'am dus de-a berbeleaca până 'n vale, alunecând pe panta înzăpezită.

Dacă aşi fi murit, aceiaş treabă ar fi fost: habar n'aveam de ce se petrecuse cu mine. Dar sculându-mă teafăr, văd pe nebun urlând şi gesticulând sus pe muche:

- Ah, *Kerata!* Aşa! Laşi prăvălia!... De un ceas te caut! Vino repede ticălosule: avem lume multă!

Nu-mi venea să-mi crez ochilor. Descinsei şorţul, îl aruncai, cât putui mai în nasul turbatului şi zisei, mai mult pentru mine:

- Oi fi având tu „lume multă", dar nu mai ai pe căpitan Mavromati!
Na'ţi şorţul! Şi rămâi sănătos cu lumea ta; eu mă duc spre a mea!

. . . .

Peste câte-va ceasuri, urcând dealul şi trecând pe calea Călăraşilor, văd apărând ca din pământ dricul care ducea pe prietenul meu acolo unde nu sunt zarafi, nici spaniole, nici

„Ţoape" şi nici prieteni buni. Vre-o zece inşi plictisiţi îl petreceau.

Adio, *mavra matia!*

Adio, copilăria mea!

CUM AM DEBUTAT EU

Cum am debutat eu*

Eu aparţin acelei familii de comedianţi provinciali eroi, cari „debutează în fiecare seară..."

Eroi ai umilinţei şi-ai decepţiei înfruntate, cari zilnic dau piept cu viaţa, zilnic sunt nevoiţi s'o înşface de gât, să lupte cu ea şi, neputând'o învinge, o reiau zilnic de-a capo.

O ciomăgeală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acelora cari nu vin pe lume târând după ei domenii, ori protecţii plătite cu vânzarea demnităţii omeneşti. Ei debutează până la moarte, aşa cum mereu o ia de-a capo, muncitorul revoltat şi resemnat al timpurilor noastre, sătul de viaţă după prima săptămână de „debut" într'o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o şi eu, de câte ori „aruncam ancora" în vr'un oraş din lumea asta fără suflet. Deosebirea însă între mine şi regula generală, e că eu am avut două feluri de debuturi, strâns înlănţuite între ele, şi că pe amândouă le-am tratat în chip deosebit: când debutam ca „hamal de la Brăila", mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa braţelor mele; ştiam că nu din gingăşie omenirea e împărţită în stăpâni şi robi. Dar când „hamalul" se metamorfoza în artist, (iertaţi-mi cuvântul supărător!), atunci omul ridica preţul mărfei sale şi striga: jos labele! Îngăduită fie-vă mur- dăria cocinei noastre sufleteşti, o, stăpâni, atât cât am nevoe să vă cer hrană pentru stomac! Restul, tot restul simţirilor mele, scapă puterilor voastre, nu vă mai priveşte, afară! netrebnici monopolizatori ai vieţei. De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoriceşte, eu am

făcut ca buna şi mult chinuita mamă de pe meleagurile noastre -

* Răspuns la o anchetă a ziarului „Rampa", asupra debuturilor scriitorilor noştri.

maltratată, ea şi copiii ei, de un bărbat beţiv: toate insultele, toate loviturile, le-a încasat omul de rând, mama, ca să-şi apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mândrie toată nemernicia unui trecut de umilinţi: ea n'a fost umilită. Nici un Cazaban al vre-unei spelunci „literare" nu va putea vre-odată să exhibeze un manuscris al meu rămas prizonier într'un sertar de redacţie, când se ştie, - aşa cum o mărturiseşte mai ales Demetrius, în răspunsul său, - cu câtă furie e bântuită tinereţea de setea de notorietate. Setea asta eu n'am avut'o. N'o am nici azi, când din mai multe ţări îmi vin cereri de colaborare.

*

Când am început să scriu?

De mult: din ziua când d. Petre Moisescu, - profesorul meu, fost director al şcoalei primare No. 3 din Brăila, - m'a învăţat cu părintească dragoste să citesc desluşit şi să înşir slovele cu rost.

Să-mi fie permis să aduc aci o caldă mărturie de recunoştinţă memoriei acestui blând apostol al învăţământului nostru primar, învăţământ din care m'am înfruptat şi eu. (Zic: memoriei, căci, deşi l'am lăsat în viaţă când am părăsit Brăila pentru ca să n'o mai revăd, nu cred să mai trăească azi, fiind de atunci foarte înaintat în vârstă). Şi mărturia mea, îndrăsnesc s'o ofer spre meditare umililor dascăli cari învaţă pe copii carte: dacă am răuşit să termin cele patru clase primare, bunătăţei acestui dascăl se datoreşte în primul rând, apoi aceleia a mamei mele.

Am fost un copil rău şi un şcolar mediocru. Crescut, până la etatea de şeapte ani între unchii mei Anghel şi Dumitru, la Baldovineşti, brusca mea strămutare dintr'o libertate deplină între pereţii ostili ai unei şcoli, mi s'a părut un act de duşmănie ne mai pomenită. Din anul întâi, n'am mers la

şcoală decât vre-o trei luni, şi natural, am rămas repetent. Din al doilea, vre-o şease şi iar am căzut, sau, mai

bine zis, n'am căzut de loc ci m'au trântit, căci nu m'am prezentat la nici un examen.

Plecam de-acasă regulat, dar în loc să mă duc la şcoală, o luam razna peste câmpii la „moş Dumitrică". De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, Duminica următoare, plângând şi ruptă de trudă, să mă „ia la şcoală". Şi răspundeam răstit că mai „bine mă duc la prins peşte, ori la adunat gozuri".

Cauza acestei răzvrătiri, era severitatea profesorilor Vasiliu şi Grigorescu, peste cari am dat în aceşti doi ani de eşec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins de bunătatea d-lui Moisescu, care, ducându-şi turma până la capăt, se întoarce dintr'a patra, la a întâia, ca să ia de căpăstru un nou contingent. M'a luat şi pe mine cu vorbe calde, cu mustrări părinteşti, şi m'a dus până la capăt fără să mai rămân repetent. Din când în când, vrăjit de frumuseţea bălţilor ori de nostalgia crâşmei lui moş Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunătatea lui, şi-o tuleam. În totdeauna găseam la dânsul iertare.

Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit! Lui îi datoresc scrisul şi cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. Şi el a ştiut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota zece şi se mândrea cu mine la toate inspecţiile şcolare.

De calităţile astea de bun cititor şi bun *scriitor,* au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea şcolăritului meu. Câte nopţi de veghe, petrecute cu „Ghenoveva" şi cu haiducii, câte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nesecate în emoţie! Şi pe câţi ibovnici certaţi din iubire n'au împăcat scrisorile mele, cari „*mergeau la inimă ca mămăliga cu unt*" şi erau răsplătite cu „un cinci" şi cu sărutări înfocate pe obrăjori! Plângea şi mama de bucurie.

Iată un debut-precoce.

Poezii, ca tot românul, n'am făcut. Ba, să nu mint: am făcut trei şi cu rost.

Prima, la 15 ani. Era o rugăciune adresată lui D-zeu; îi ceream să mă lase să scriu:

. . . .

Nu îţi cer să fiu vr'un rege Nici vr'un mare împărat Ci să-mi dai putinţa toată Să exprim ce-am cugetat...

Citind'o mamei, pe când călca gulere scrobite, şi afirmându-i ţanţoş că „aşa ceva nici împăraţii nu pot să facă", ea a exclamat: - „I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu"! Şi s'a întors cu spatele, ca să n'o văd că râdea ironic.

A doua poezie am făcut'o prin 19O4, anul sosirei mele la Bucureşti cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat întâia mea prietenie eroică. Negăsind nici un stăpân, ca să „debutăm", ne-am aciuiat în biuroul de plasare al lui Gheorghe Christescu, din strada Sfinţilor, unde am devenit amândoi „agenţi", printre vreo alţi patru, toţi „ramazangii" de gigantică talie.

Fumam mucuri şi ne hrăneam exclusiv cu pâine goală, o cocă neagră de zece bani, bucuroşi când o aveam zilnic. Christescu era singurul care îşi permitea luxul unei porţii de varză cu carne. Privindu-1 cum mânca, scuipam pe ţiment. Lupta şi el greu cu viaţa şi, dacă nu putea să ne ofere câte o porţie de varză, n'a lipsit niciodată de a da unui flămând cei zece bani necesari „potolirii ramazanului".

În ajunul acestui an nou, 19O4, stam toţi trişti şi nemâncaţi. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori şi slujnice: când ne duceam, după opt zile, să „încasăm" taxa de 5 lei, din cari 2 erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei", veşnic nemulţumită.

În seara aceia aveam ochii plini de bunătăţile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetele pline de apă rece şi maţele goale. Mihail, meşter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche:

- Mă Panaite, mâine se duc cu dai-boje toţi factorii şi măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară! Am copia-o cât mai caligrafic şi ne-am

duce cu ea să urăm ani mulţi întru stăpânirea lumei acelora cari ne flămânzesc. Şi poate c'om mânca şi noi mâine o varză cu carne!

Am ticluit'o cu elanul ce-ţi dă perspectiva unei mâncări calde pe care o doreşti de mult. Nu-mi mai amintesc decât o strofă dela mijloc:

. . . . .

Servitori şi
servitoare, Din
birouri de plasare,
Noi, aceşti agenţi de
rând
Vă servim din când în când

. . . . .

A doua zi la prânz, aveam fiecare „agent" câte 3-4 leişori în buzunar; şi am mâncat şi noi, în ziua aia de întâi Ianuarie 19O4, o varză cu carne de purcel... „de-i tremura şoriciul", am băut vin de
„patru bani chilul" şi am fumat „tutun adevărat", nu „lăcuste".

A treia şi ultima mea
poezie. Acelaş an.

Sătul de-a avea aface cu harţagul tuturor stăpânilor, m'am hotărât să „încasez" numai pe al unuia, dar care, cel puţin, să mă hrănească; şi am intrat „fecior în casă",la junele domn avocat Victor Duculescu, haiduc cu părul creţ, fercheş şi mândru ca un păun. (Dacă trăeşte şi e sănătos, îl salut aci cu franceză politeţă!)

Domnul Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuţă a lui V. A. Ureche, scriitorul care mă vrăjise cu nuvela „Deşcă Pintilie", publicată în „Universul Literar".

Ureche murise de curând şi moartea lui mă lăsase dezolat. Tot de curând, Carol Scrob, (ori Smara? cela revient au meme), publicase un acrostih: Ferdinand, prinţul moştenitor de atunci. Repede fui obsedat de ideia să-i fac şi eu unul lui V. A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinţei pustii a decedatului mă impresiona adânc. Nu puteam să-1 fac seara, căci mi se impunea să sting lampa şi să mă culc. Aşa că, cu hârtia şi creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe când măturam odăile ori spălam vasele, combinând

poezia cu slugăria şi ferindu-mă de stăpâni.

Iată-l, atât cât îmi amintesc:

V*rednic! Fala ţârei noastre ai fost şi vei fi,* A*rma-ţi, pana ta din mână, în veci nu va pieri!* V*ită-te cum neamul nostru pe lângă tine trece* R*ănit, şi lacrimi varsă pe-a ta piatră rece.*
E*ri erai, lucrai cu suflet, cu minte şi cu pană.* C*ine ştia c'azi nu vei fi? O, moarte, eşti tirană!* H . . . .
E . . . .

După cum se vede: patriotism sadea. Nu eram încă socialist şi-mi iubeam ţara aşa cum o iubesc azi, când sunt, nu socialist, ci un revoltat care ar trimete la scos cărbuni atât pe burghezi, cât şi pe „socialiştii" lor de carnaval.

Cu şorţul alb după gât, deretecam prin casă, scoteam acrostihul şi-1 admiram, când, într'o zi îl pierd! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu târnul, iată că apare d-1 Duculescu în pragul casei şi începe, spre marea mea confuzie:

- Vrednic! Fala ţării noastre ai fost şi vei fi! - Bâţ Catinco că ţi-ai frânt fusul! Ce mă, tu eşti poet?!

. . . .

Da, nu vă fie cu supărare, cinstiţi boeri... Poet! Pe malurile Senei am fost numit ,,grand poete romancier", pe când la Bucureşti am rămas, după cât se pare, pentru unii numai „hamal dela Brăila".

*

Patru ani mai târziu, cam în primăvara lui 19O8, iată că am

şi eu bucuria ori-cărui muritor când îşi vede slova tipărită. Era primul articol trimis unei publicaţii, în specie: România Muncitoare.

Mă aflam portar de noapte la hotel Popescu, din Lacu-Sărat. Titlul articolului, (dacă nu mă'nşel): Vn om cu scaun la cap. Şi cine credeţi

că era acest om cu scaun la cap pe care-1 atacam? Curioasă coinci- denţă! Era domnul Nicolae lorga! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza).

Articolul e semnat: P. Istr.

Acest debut şi alte câteva articolaşe în organul socialist mi-au şi atras simpatia Dimineţei. Nu mai târziu de cât în anul următor, 19O9, public în acest ziar o anchetă de nouă articole sub titlul general: Lipitorile Porturilor. Ele au fost anunţate pe mii de afişe, între Sulina şi Turnu-Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o şchioapă", vorba d-lui Cazaban.

Câteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor dela Brăila, pe care o conduceam împreună cu Ştefan Gheorghiu, - cea mai reprezentativă figură de apostol ieşită din rândurile lucrătorilor noştri, pe care-mi propun s'o aşez pe primul plan într'o viitoare lucrare a mea, epopeia muncitorimii române.

Îndurerat de sfârşitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol şi-i trimet d-lui Mille. Iată în ce chip l'a anunţat Adevărul, în iruntea informaţiilor:

,,Greva dela Brăila a căzut! Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimete un articol scris după luptă. E un articol scris (iar „articol scris"!) cu sângele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul de mâine".

A doua zi a apărut pe patru coloane, toate „de onoare".

În toamna aceluiaş an, după bătălia de stradă dela 19 Octombrie cu poliţia brătienistă şi după ieşirea noastră dela Văcăreşti, mă aflam şi eu printre „şefii" socialişti primiţi de d-1 Mille. Gherea era prezent şi, foarte emoţionat, ne-a sărutat ruseşte pe toţi. Atunci d-1 Const. Mille m'a luat de-o parte şi mi-a zis:

- Uite ce-i Istrati: vreau să te fac corespondentul Dimineţei la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenţii mei.

Primeşti?

Am primit, dar, înainte de-a'mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu ştiam să fac în debuturile mele.

Aveam însă dreptate. Avea poate şi d-l Mille. Totuşi, i-o spun aci: am suferit mult sufleteşte de decepţia pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir, dela Tulcea, rămas nepedepsit.

Astfel s'a terminat „cariera" mea, deabia începută, la Adevărul. O alta mi se deschidea la România Muncitoare, unde, doi ani mai târziu, eram numit redactor, alături de M. Gh. Bujor, blândul apostol a cărui soartă de ocnaş e una din ruşinile clasei muncitoare din România, după cum o ruşine e şi soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte care e Alexandru Constantinescu; după cum tot ruşine e întreaga serie de procese cari se ţin lanţ dela înfierarea ca „excroci" a lui Ficşinescu şi Banghereanu, până la repetatele condamnări urmate de achitări, - ambele deopotrivă de odioase, - ale fiului marelui C. Dobrogeanu-Gherea.

La „România Muncitoare", cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat, între altele, primele încercări literare: Calul lui Bălan, ,,Nostra Familia", Întâi Mai, şi câte-va foiletoane, între cari, unul despre Pegout, l'a făcut pe Gherea să-mi spună :

- E unul dintre cele mai bune foiletoane pe cari le-am citit în româneşte.

Dar nu după multă vreme, într'un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski, ca şi de beltelele cari plouau din provincie, am trântit condeiul şi foarfecele şi m'am dus drept la gară, unde după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu 2O de franci în buzunar.

După trei luni de hoinăreală în cetatea Luminei, mă întorceam în ţară. La Ploeşti, Gherea mă mustră, în vreme ce-i mâncam faimoasele sărmăluţe:

- Mare derbedeu eşti, mă Istrati! Tu ai talent dar talentul nu-i de ajuns ca să-ţi faci un loc în lume: mai trebue şi niţică statornicie.

Nu m'am statornicit cu tot sfatul bătrânului critic. În Martie

1916 părăseam ţara pentru a n'o mai revedea nici până azi.

În Elveţia, alte „debuturi": răneam zăpada pe străzi, curăţam patinoarele boerilor, „plantam" stâlpi de telegraf prin câmpii. În uzina de muniţii Picard Pictet, văzând cu câtă uşurinţă un om poate să aibă

braţul retezat pe când stă de vorbă cu tine, am rupt'o la goană pe poarta fabricei de nenorociri.

Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.

O conferinţă a lui Paul Birukof, la Geneva, îmi inspiră un articolaş. Dar cum să-1 scriu? Hai să-1 scriu în... franţuzeşte, şi să-1 trimetem gazetei la Feuille. Articolul apare în pagina întâi : Tolstoîsme ou Bolchevisme? Uite mă cum sare iepurele!

Dac'am vedea pe director?

Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea şi postul de al doilea expeditor. Accept postul şi păstrez o atitudine rezervată faţă de colabo- rare, deşi, aceasta, bine plătită cu linia. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn şi măgulitor din partea celebrului autor al lui Le Feu. Mai scriu, între altele, un foileton, semnat „Un canibal". Şi tocmai când începeam să devin cineva, las toate baltă şi trec în Franţa : 192O.

În ziua de Paşte 1921, apare în l'Humanite o nuvelă a mea: Nicolai Tziganou (tipărit din greşală : „Tziganov"), şi semnată: P. I. Dela- brăila. Apoi, în momentul conferinţei dela Genova, o bucată: Pour Christian Racovsky, cu numele meu. Atunci văd că organul partidului comunist francez plăteşte nu mai puţin de 75 de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deşi scrisesem să nu mi-i trimeată. Plata articolului însă o vărs pe jumătate pentru înfometaţii ruşi, iar în schimbul celeilalte jumătăţi cer cărţi. Directorului paginei literare, Marcel Martinet, care îmi cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimet nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decât o costă pe burghezie.

În vremea asta aveam mâna dreaptă zdrobită şi ameninţată de cangrenă, muream de foame.

*

Cu acestea, am ajuns la „marele" debut.

În Mai 1922, vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind pe Ionescu, îi arăt corespondenţa mea cu Romain Rolland.

Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan şi-mi oferă, - (se va şti într'o zi cu câte jertfe!) pensiunea pe şease luni. În acest timp scriu două volume între care Chira pe care o purtasem ani de-a rândul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsând pe Rolland să se aprindă la rându-i şi să încerce, în Elveţia, lansarea volumelor mele într'o ,,Bibliotecă Mondială", tentativă care nu isbuteşte din mai multe pricini. Se decide însă publicarea Chirei în revista Eu- rope. Data apariţiei: 15 August 1923.

La această dată mă aflam la Saint-Malo, de tristă şi duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam bani cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plângea. Dintr'o lucrătoare croitoreasă, cu viaţă regulată şi demnă, o transformasem într'o zlătăriţă de şapte hotare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vâlvoi în vânt, cu braţele rănite de soare. În seara de 14 August de multă amărăciune ne-am culcat nemâncaţi, deşi mai aveam vre-o zece franci, plata odăei pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi câţiva clienţi pe malul mării şi să mai lungesc agonia. Dar în ziua când două-sprezece mii de exemplare din revista Europe plecau să anunţe un nou nume în literatura franceză, autorul Chirei Chiralina, - dumnezeeşte prefaţat de Rolland pe două pagini din fruntea revistei, - se întorcea acasă doar cu 15 franci în buzunar, când întreţinerea noastră, a amândorora pe o zi costa de patru ori suma asta!

Acum era dezastru... Eu, învăţat cu necazurile, mă mai ţineam drept şi scuipam soarta în obraz ca moş Anghel. Femeia însă nu se mai potolea din tângueli. Desgustat, ies în oraş să-mi vând aparatele, când la vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat patru franci şi-am cumpărat'o. Şi-am citit prefaţa lui Rolland plângând cu hohote pe meterezurile uriaşe zidite de Vauban, de unde-mi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe, pentru mine, nici prefeţe scrise de oameni mari, nici fotografie

cu drame nebănuite şi nici omenire nesimţitoare.

. . . .
. . . .

Ah, domnule Cazaban, care spui că am avut „noroc!" Şi voi, ciuperci literare, cari vă distilaţi veninul la Capşa şi-mi contestaţi dreptul la viaţa de azi! Dacă aţi şti cât mă costă literatura mea, şi dacă aţi avea un dram de demnitate, v'aţi duce mai bine şi v'aţi băga la stăpân, în loc să cerşiţi pomană pe la ministere, ori pe la bănci... în loc să vă îndopaţi pe la mesele cămătarilor-meceni cari vă oferă ţigări de lux şi pun spioni să noteze cam câte fură fiecare dintre voi..., - dacă nu vă aruncă direct în hărdăul bilanţurilor lor culturale - în loc să vă agăţaţi de mâneca unei glorii care dispreţueşte... mârşăvia literară şi nu se dă învinsă de cât atunci când o apuci de gât şi o trânteşti la picioarele tale...

...Aşa cum am făcut eu, şi cum voi toţi nu sunteţi de talie să faceţi.

*

Dar seria debuturilor mele tot nu e sfârşită.

Ţiu să mai scot în relief şi activitatea mea din ultimul timp la Adevărul Literar, atât de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunet în masele populare, în cât satisfacţia sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut pe însăşi cea adusă de succesul scrierilor mele în streinătate.

Am spus şi o repet: în România, nu criticile sentenţioase mă interesează, ci credinţa profundă a lumei obidite în steaua unui obidit care s'a ridicat victorios din neantul veşnicelor înfrângeri.

Şi pentru ca victoria mea să devie a tuturora, voiu relua în curând acest ultim „debut" al meu.

Nisa, Martie 1925

CINE E AUTORUL LUI „HAMLET"?

 8

Cine e autorul lui ,,Hamlet"?

- „În tainica şi necurmata frământare a creerului uman, legi nepă- trunse încă de mintea noastră dau naştere la conflicte tot aşa de nepătrunse. Aceiaşi memorie care ducea la bun sfârşit cele mai grele sarcini impuse, se răzvrăteşte uneori pe neaşteptate şi îţi refuză un serviciu de nimic: un nume arhicunoscut, o idee precisă, ceva care îţi
„umblă prin gură". E o rebeliune în toată regula, tiranică, fără chip de îndurare. Ea nu ţine seamă nici de locul unde te afli, nici de situaţia ridicolă în care ar putea să te pună.

„Şi doar nu i-ai cerut să îndeplinească decât o funcţie îndeplinită de mii de ori, n'ai voit să rechemi, din cutele pumnului de măduvă, decât o imagine banală ca numele pe care-1 porţi, un cuvânt pe care l'ai rostit ani de-a rândul.

„Să vă povestesc una dintre aceste rebeliuni ale memoriei, petrecută acum vreo optsprezece ani şi în împrejurările următoare:

„Aveam pe atunci douăzeci şi trei de ani, citeam mult, călătoream neîncetat şi munceam numai atât cât îmi impuneau nevoile strict nece- sare. Proaspăt debarcat la Damasc, alergam, cu ochii pe firme, să descopăr un nume românesc, să fac o cunoştinţă căreia să-i spun păsul, să aflu unde se poate munci şi cam cu cine aş putea schimba o vorbă mai caldă.

„Timp de două zile, alergătura îmi fu zadarnică. Bani, nu mai aveam decât vre-o doi franci, sau mai bine zis *bişlici.* Începeam să mă cam cutremur. Mulţi greci, nici un român. Cu turcii şi cu arabii, nu mă puteam înţelege decât cu mare

greutate. Hangiul meu, văzân- du-mă prea golăneţ, îmi cerea plata dormitului înainte, treizeci de bani pentru o saltea de paie întinsă pe duşumea. Ca să nu rămân fără

adăpost, suprimai strugurii, udătura ieftină care îmi ajuta de două zile să înghit lipia şi mai eftină.

„A treia zi, înaintea prânzului, îmi căzură ochii pe o firmă al cărei cuprins făcu să-mi tresare inima:

SIMON HERVAN

*Ferblantier-couvreur**

„Îmi zisei: - *ăsta e de-ai noştri!* Şi începui să fac „de planton" pe trotuarul din faţa prăvăliei, gândindu-mă la ce se poate aştepta un vagabond când trebue să facă cunoştinţa unui om pe care îl crede
„de-ai noştri". Căci, se ştie că omul care nu mai are în lume pe *ai săi*, se refugiază printre acei cari devin *ai noştri* datorită largei lor umanităţi. Ei nu sunt numeroşi, dar ce importanţă are numărul? Nu numărul oamenilor de pe pământ ne dă puterea de a suporta viaţa, ci umanitatea acelora cari o posed.

„Simon Hervan îmi dădu această putere, de îndată ce apăru în pragul dughenei sale şi mă privi.

„Scurt şi gros, cărunt, buze cărnoase, ochi râzători, faţă voioasă şi inundată de bunătate, burtă mare, gata să salte sub năvala unui hohot de râs omeric, el sta cu mâinile în buzunarele unor pantaloni boţiţi şi căzuţi pe vine, se sucea cu mişcări repezi, răspundea în turceşte cuiva din atelier şi nu mă slăbea din ochi. Cum nu voiam să-i vorbesc în auzul altora, făceam pe nisnai, îl spionam cu coada ochiului şi nădăj- duiam să-l văd eşit în stradă, dar el pierdu răbdarea şi-mi strigă într'o românească neaoşă:

- Tu nu eşti de pe la noi, mă?

„Vorba omului bun, e complectarea înfăţişarei lui. Vorba lui Hervan, fu pentru mine confirmarea judecăţei ce-mi făcusem de dânsul, privindu-1.

„Uitai tot necazul, trecui strada şi strânsei mâna dolofană pe care mi-o întindea:

- Da, sunt „de pe la noi"!...

*	Tinichigiu-învelitor de case.

- Şi ce vânt te-a aruncat pe meleagurile astea?
- Poate acelaş vânt care te-a aruncat şi pe d-ta.
- Pe mine?!... Apăi eu sunt „jidan", mă!
- Ce vrei să spui cu asta?
- Vreau să spun că „jidanul" *dela noi*, nu e lăsat să se simtă *la el.*

- E drept. Dar, ia spune-mi: întrucât cei unsprezece mii de ţărani, seceraţi, fără judecată, cu puşti şi cu tunuri româneşti, comandate de ofiţeri români, au fost, în primăvara trecută, mai *la ei* decât d-ta?*

„Faţa lui Hervan se acoperi de o gravitate care, zugrăvită pe cărnuri joviale, îmi păru comică:

- Da, mă: ai şi tu dreptate... Groaznice lucruri s'au săvârşit *acolo.* Şi fiindcă avem amândoi dreptate, hai să fumăm câte o narghilea împreună şi *să-mi spui ce te doare.*

*

„Iată care e primul cuvânt al omului uman. El nu te întreabă *„ce mai faci",* acel oribil *ce mai faci* care există în toate limbile şi de care Voltaire şi-a bătut joc cu atâta vervă. Omul uman îţi cere să-i spui *ce te doare,* de îndată ce a simţit că ai undeva o bubă.

„Eu aveam mai multe bube, dintre cari unele le mai am şi azi, căci sunt fără leac; dar aceia care mă supăra mai des pe atunci era nevoia de a-mi câştiga pâinea cât mai prompt când foamea mă înteţea.

„Simon Hervan mă conduse în cea mai mare cafenea a Damascului, situată în piaţa poştei şi frecventată de toate notabilităţile oraşului, ceiace nu împiedica pe servitorii arabi sau turci să umble cu picioarele goale şi în ismene, tot servind ici pe un bey, colo pe un colonel, mai încolo pe un doctor, pe un inginer sau pe un simplu meseriaş care voia să plătească zece bani un ciubuc şi tot atâta o cafea. În

mijlocul cafenelei, un avuz, în jurul căruia ciubucciii spălau tumbacul şi preparau narghilelele. Copii de suflet ai localului, trăind din bacşiş şi aspirând să devină servitori cu simbrie, forfoteau printre mese, purtând, unii o cădelniţă cu cărbuni aprinşi pentru narghilele stinse şi

* Convorbirea de faţă avea loc în August 1907

strigând în gura mare: *ateşnaar! (foc-foc,* în turceşte şi în arăbeşte); alţii, pahare cu apă limpede ca cristalul şi răcnindu-i numele naţional: *moia! moia!* - în vreme ce, muşteriii asurzeau lumea cu zgomotul tablelor şi al convorbirilor.

„Până să ne găsim loc la o masă, conducătorul meu trebui să se achite, în treacăt, de acel tribut mărinimos la care obligă o societate entuziastă pe omul iubit şi stimat de dânsa: mâini de strâns, schimburi nesfârşite de salut matinal, cereri de întâlnire pentru afaceri, invitaţii de a lua loc la masă, crâmpee de conversaţii începute fără voe. Hervan vorbea, cu unul turceşte, cu altul greceşte, cu un al treilea arăbeşte, ceiace mă convinse că era stabilit de mult la Damasc; iar chipul cum era primit şi numeroasele sale raporturi, îmi dovediră că ocupa o situaţie în vază. Dintr'un colţ al cafenelei, către care ne îndreptam, un bătrân ofiţer turc îl chemă de departe, ne făcu loc la amândoi, şi, strângându-i mâna îl numi, în glumă, „Simon-bei".

„Furăm serviţi cu cafele şi ciubuce; „Simon-bei'' convorbi câtva timp cu turcul, iar după ce rămăserăm singuri, Hervan îşi dădu o palmă în fes, trimiţându-1 pe ceafă, şi-mi zise, cu scântei de aprigi amintiri în ochi:

- Vezi tu, măi băete, cum se poartă lumea în Turchia asta dispreţuită de europeni? Ofiţerul pe care-1 văzuşi aci, e comandantul cavaleriei din Siria. Mă duc la el; vine la mine; vânăm împreună. Ba, uneori, o tulim ştrengăreşte în căutarea unei pârjoale de porc, udată de un bun vin grecesc, bunătăţi oprite şi de legea mea şi de legea lui. Printre acei cu cari stătui de vorbă în treacăt, mulţi sunt fruntaşi ai statului, alţii, bogătaşi ori stăpâni de mari întreprinderi. Ei bine: fac afaceri cu ei, beau şi mănânc cu ei, fumăm ciubuce şi jucăm table, ne plimbăm în văzul tuturor. Ia spune-mi, acum, mă: care conţopist de la noi catadicseşte să dea mâna unui pârlit de „jidan" tinichigiu? Ce e ovreiul, pentru oficialitatea noastră, altceva decât un obiect de dispreţ, când nu e un bancher bun

de jumulit? La noi, munca şi cinstea, dacă vin dela un „jidan", sunt mai batjocorite decât lenea şi parazitismul, pe când aci nimeni nu te întreabă ce eşti, ci numai cine eşti şi cum te

porţi. Sunt de 25 de ani pe pământ turcesc; execut la stat şi la particulari lucrări mari de tinichigerie, lucrătorii mei sunt, pe trei sferturi, streini de ţara asta, şi totuşi, nimeni n'a venit până azi să-mi strige: *jidane!* ori să-mi spargă geamurile, ori să mă bată, aşa cum am păţit în ţara în care m'am născut, unde am făcut armata şi unde mi-ar fi fost drag să rămân, căci, aşa cum ai să vezi, la masa mea tronează şi azi mămăliguţa cu brânză, borşul, varza acră, mititeii, saramurica, ardeii şi murăturile, şi când mă gândesc la ţuica noastră, aş fi în stare să plătesc o liră clondirul. Apăi bine nenişorule: O ţară care împlântă în burta unui om priponul mâncărilor ei naţionale, face din el cel mai bun cetăţean! Şi atunci, omenie e aia să-l sileşti să-şi ia tălpăşiţa?

„Simon Hervan, - tot spunând lucruri triste, cunoscute cu prisosinţă de mine însumi, - făcea o mutră necăjită de mare copil bosumflat. Nu descopeream în el nici un pic de ură, nici chiar revoltă, ci numai o ciudă nestăpânită, ceia-ce mă făcu să zâmbesc cu amărăciune, căci sentimentul acesta blajin, observat de mine la mai toţi ovreii noştri pribegi, nu e destul de puternic ca să lupte cu răul. Ciuda omului bun, nu e o armă. Arma e numai ura; şi ovreii-români rătăcitori, ca şi cei cari îndură persecuţia în ţară, nu ştiu să urască răul, nu pot, deci, să lupte împotriva lui şi, ca consecinţă, sunt departe de a-1 birui.

„Hervan, judecând greşit zâmbetul meu de compătimire şi închipuindu-şi că necazul lui nu e şi al meu, reveni la ce mă „doare".

- Dar poate că ţie nu-ţi arde în momentele astea de starea

„jidanului" în ţară la noi, şi e drept. Ei, ia spune-mi: când ai venit la Damasc, ce lucrezi şi cum stai cu punga?

„Îi spusei tot, aşa cum trebue să spunem acelora cari ştiu să întrebe. Şi Simon „jidanul" ştiu să fie *creştin:* el mă aduse la masa lui ospita- lieră, îmi găsi o cameră omenească lângă el

şi îmi dădu de lucru.

*

În mai puţin de o lună, eram om în rândul oamenilor: îi executam lucrări de vopsitorie ; făceam firma negustorilor cărora el mă reco-

manda; aveam un mic atelier, aveam şi eu lire turceşti în buzunar, o odae pe care începeam s'o îndrăgesc şi un rost care nu atârna decât de mine ca să-1 continu, ceea-ce n'am făcut nicăeri fiindcă „aşa mi-a fost scris".

„Cele şease luni petrecute la Damasc, au format o epcă dintre cele mai plăcute ale vieţei mele, şi dccă concursul lui Hervan nu mi-a servit, în urmă la nimic, asta a fost numai din cauza mea. Poate că nici din cauza mea, ci din a destinului. Şi ca să se vadă cât de puţin lucru îmi trebuia mie ca să-mi stric un rost şi să-mi iau câmpii, voiu nara aci întâmplarea care face miezul acestei povestiri: ea e şi cauza smintelei produsă în mecanismul meu sufletesc, într'un moment când mă credeam oprit de pe drumuri, când Hervan voia să bage un capital ca să-mi deschidă prăvălie, apoi să mă însoare, să mă „stabilească", să mă facă „om".

„Deşi Simon nu era o inteligenţă considerabilă, nici un creer instruit, ne legasem amândoi cu o frăţească prietenie, numai graţie sufletelor noastre cari se înţelegeau, ba chiar mă introdusese în cercul amicilor săi, negustori, meseriaşi, militari, medici, ingineri, tot oameni ca el, fără cultură, dar buni şi entuziaşti. Luam masa, cele mai adesea, împreună. Dela cafea şi ciubuc, barem, eram nedespărţiţi, mai ales pe înserate, când ziua de lucru era sfârşită şi când puteam filozofa ceasuri întregi în faţa narghilelei şi a amurgului bogat în văpăi. Turci, greci, armeni, arabi, îşi uita fiecare naţia, trăia clipa cu intensitate, se întrecea cu îndatorirea, nimeni nu se gândea să suspecteze pe vecinul său. Convorbirile aveau loc în mai multe limbi de-odată, iar subiectele erau nelimitate, afară de persoana sultanului Abdul-Hamid, pe care toţi o evitau din instinct: se ştia că de ţar în Rusia şi de Padişah în Turcia, e mai bine să nu pomeneşti.

„Hervan vorbea cu volubilitate, povestea istorii hazlii din Argen- tina şi din Salonic, pe unde trăise, râdea cu poftă, făcea să râdă şi tutuia pe toată lumea. Mă porecliseră

„Maramet-Efenii", fiindcă găseam că societatea e rău alcătuită şi că trebue îndreptată.

- Şi care e *marametul* d-tale? mă întrebase un turc mucalit.

„De-atunci mi-a rămas numele de „domnul Maramet". Eram iubit de toţi prietenii lui Hervan, par'că aş fi fost de când lumea la Damasc; iar când lipseam de la sindrofie, veneau sub fereastra mea, aruncau cu petricele în geam şi mă scoteau, de la lucru ori dela citit.

„Într'o seară se discuta pe seama unei trupe greceşti de varietăţi, care înveselise societatea damaschină timp de-o săptămână şi plecase în ziua aceia la Alep, lăsând regrete. Erau de faţă, Hervan, un spiţer turc, un inginer dela căile ferate şi directorul Băncei Otomane din Damasc, pentru care tocmai scriam vre-o duzină de firme mici. Spiţerul, ceva mai cult, vorbea cu mine greceşte şi părea cunoscător în ale teatrului. La un moment dat, el îşi exprimă părerea de rău că actorii dispar odată cu moartea, şi că nimic din ce-au creat nu mai poate fi transmis posterităţei.

„Voind să-i dau o replică cu *a propos:*

– Da, zic eu, *actorii sunt o rezumare, o prescurtare a timpului lor,*

a spus'o.... a spus'o.... a spus'o...

„Şi mă încurc în iţele memoriei îndărătnice. Nu-mi mai aduc aminte de numele, - de sute de ori pronunţat - al autorului acestei fraze celebre. Cu ochii zgâiţi la ascultători, le cer să-mi vie în ajutorul memoriei!

- ...A spus'o... frate... ăsta... ce dracu, în *Hamlet,* când eroul tragediei vorbeşte de actori, la sosirea comedienilor.

„Simon, enervat că-1 dau de ruşine cu erudiţia mea, se răsti:

- Ei, cine a spus'o?

- Apăi, de, cine a spus'o? Aduceţi-mi şi d-voastră aminte: a spus'o autorul lui *Hamlet!* Eu l'am uitat pentru moment, dar d-voastră nu ştiţi cine e autorul lui *Hamlet?*

„Hervan ridică din umeri şi trage din narghilea. Ce-i pasă lui de *Hamlet!* Ceilalţi, ceva mai încurcaţi bolovănesc ochii la mine: spiţer, inginer, şi director de bancă, privesc holbaţi şi

îngână unul după altul:

- Hamletâm!?
- Hamletâm!?

- Da, frate, Hamletâm! Fir'ar a dracului de nemurire dacă nu se ştie la Damasc, nici de către intelectuali, cine e autorul lui *Hamlet!* autorul lui *Regele Lear!* autorul lui *Macbeth,* al lui *Otello* şi al atâtor altor tragedii, englezul genial care a trăit acum trei sute de ani!

„Nimeni nu ştie! Se uită fiecare, unul la altul. Titlurile acestor tragedii arhi-celebre nu le spun nimic!

„Scos din ţâţâni, mă ridic în picioare şi mă plesnesc în frunte:

- Ptiu! ruşine! La mine e numai o neputinţă momentană de a'mi aminti un nume răscunoscut, dar la d-voastră e ignoranţă sadea!

„Şi, necăjit, plec fără să-mi iau bună-seara. Hervan mă ajunse din urmă şi mă dojeni:

- Ei, ai făcut'o şi tu de oaie cu Hamletu tău: le-ai spus în faţă că sunt proşti!

*

„Le-o spusesem în faţă... Ba le-aş fi strigat prostia de pe turnul geamiei, la ora de rugăciune.

„Închis în odaia mea, nu mă mai gândeam de cât la autorul lui *Hamlet*: să-mi aduc aminte numele şi să li-1 trântesc a doua zi în nas! Dar cu cât mă gândeam mai învierşunat, cu atât mă prosteam mai tare. Măsurăm camera în lung şi lat, bolboroseam tot soiul de nume, scriam cu tibişirul toate literile alfabetului: doar mi-o răsări în minte cuvântul exact. Nimic! Frânturi scâlciate:

- Schop... Schil...

„Ştiam că numele începe cu S, dar când voiam să-1 rostesc, se încurca şi devenea Schopenhauer ori Schiller, ceeace mă făcea să-mi fie ruşine de propria-mi neputinţă. Mă plimbam şi vorbeam singur:

- Auzi domnule! Să te ocupi, din copilărie, cu literele universale; să-ţi sacrifici viaţă, familie, bună stare, pentru a le

cultiva în sufletul tău; să ştii, nu pe ghicite, ca o lecţie la examen; ci cu precizie, cine a fost Schopenhauer, cine a fost Schiller, şi totuşi, să confunzi pe autorul lui *Hamlet* cu aceşti doi nemţi!

„Obosit de-atâta căutare, m'am culcat, pe la miezul nopţii, îmbrăcat şi încălţat, ca un om băut. Şi de câte ori mă trezeam din somn, două începuturi de nume mă persecutau:

- Schop... Schil...

„A doua zi, la şease dimineaţa, Hervan trecu, ca de obiceiu, să mă ia la porţia noastră matinală : dulceaţă, cafea şi narghilea, pe răcoare. Eram rău dispus, gata pe gâlceava. El râse cu bonomie:

- Haide! Dă-1 dracului de... Cum i-ai zis? Hamlet?

- Ce să-I dau dracului, d-le Hervan, că-mi vine să-mi dau mai curând capul de pereţi! Se poate să trec eu cu nepăsare peste un aseme- nea caz? Doar pentru asta trăesc de când mă cunosc!

- Pentru Hamleţi?!

- Da, pentru Hamleţi!

„Simon începu să fluere a pagubă:

- Şi din cauza asta n'ai să mai poţi să-ţi vezi de treabă?

- Sunt în stare...

- Apăi eu te bat, mă!...

- Ba mai bine ai face să-mi ajuţi a'mi limpezi creerul. Poate că printre cunoştinţele d-tale s'o găsi vre-un om mai instruit să ştie cine e autorul lui *Hamlet.*

- Na'ţi-o bună! O să încalec acuma pe-un măgar şi-o să cutreer Damascul întrebând pe-turci cine e autorul lui *Hamlet!* Tu eşti nebun! Şi-apoi... nici nu ştiu cum se zice *autor* pe turceşte!

- Ei bine: ai să întrebi: *cine a scris pe Hamlet.*

„La cafeneaua din centru, - proaspăt stropită şi măturată, - clienţi matinali, încă somnoroşi şi puţin vorbitori, sorbeau zgomotos din cafele şi trăgeau cu sete din ciubuce, unii citind jurnale, alţii meditând. Orientalul cu tâlc se culcă de vreme şi se scoală dis-de-dimineaţă. La culcare e vesel, la sculare e morocănos, fiindcă sensibilitatea orientală, cheltuind multă

energie în timpul zilei, se despăgubeşte în dauna creerului, care se pune cu greu în mişcare. (Un emir din Libani, fost demnitar la curtea lui Abdul-Hamid, mi-a spus că Sultanul Roşu

semna, dimineaţa, sentinţele de moarte fără să le examineze, pe când, seara, le discuta.)

„La intrare, clientul obişnuit trimete din prag, un *sabalaeurusum*, la toată cafeneaua. I se răspunde în c̋or, e poftit de toţi, cu un *buiurum*, să ia loc, apoi, de îndată ce s'a aşezat, fiecare se ridică pe jumătate,
i-se înclină, ducând dreapta la piept, şi-i urează un: *melhavar*!

„Îndeplinirăm şi noi acelaş ceremonial: Simon, cu un patos de adevărat musulman; eu, cam în silă. Mă uitam la fesuri şi mă întrebam mereu care tivgă o fi cunoscând numele căutat de mine. Hervan mă trase de mânecă:

- Să nu-i întrebi acuş de *Hamlet*: turcul se scoală dimineaţa cu dindărătul în sus! Lasă-i să-şi fumeze prima narghilea.

„Ni se aduse şi nouă tabietul. Sperând să mă distreze, Simon ceru un joc de *ghiulbahar,* dar mie nu-mi era capul la joc. Mă gândeam la vanitatea gloriilor pe pământul acesta materialist:

- Ah, d-le Hervan, dac'ai şti cât e de tristă pentru mine constatarea asta! Să se găsească intelectuali cari să ignoreze până şi opere ca *Hamlet.*

„Hervan trânti ciubucul, supărat:

- Da mai dă-1 în moaşă-sa pe *Hamlet,* mă băete, şi joacă colea ghiulbahar! Ori du-te la v'o cadână să-ţi descânte de Hamleţi! Ei, drăcia dracului! Tu eşti văpsitor; eu, tinichigiu: ce tot vâri pe *Hamlet* în sărăcia noastră?!

„Rămăsei mofluz. Simon avea dreptate: ce cauţi, tu, Hamlet, în sărăcia noastră, când spiţeri, ingineri, directori de bancă, habar n'au că te confunzi cu veşnicia?!

*

„Cam pe la adoua narghilea, apăru „comandantul" cavaleriei. Ţanţoş, deşi bătrân, cu mustaţa „a la Wilhelm", cu aer de craidon, el veni drept la masa noastră:

- Bună dimineaţa, Simon-bei!

„Îşi făcură temenele, îşi ciocniră burţile, deopotrivă de considerabile, şi când să se aşeze, Hervan îl luă pe comandant la repezeală:

- Ia ascultă *banabac*: ghiaurul ăsta a pierdut capul din cauza lui Hamlet; nu cum-va ştii...

„Ofiţerul bătu din pinteni:

- Din cauza cui a pierdut capul?!
- Din cauza lui Hamlet...
- Cine e asta, Hamlet?!
- Apăi tocmai voiam să te întreb...
- Ce meserie are?...

„Simon mă privi cu o mină caraghioasă, abia stăpânindu-şi râsul. Părea el însuşi exasperat de atâta prostie. - Îi zisei, cu vădit dezgust:

- Spune-i lui Moş-teacă al Siriei că Hamlet era de „meserie" prinţ al gândirei, şi ar fi putut să devie „stăpân pe o mare întindere de noroi", dacă „meseria" asta nu l'ar fi împiedecat.

„Hervan dădu drumul râsului său sănătos. „Comandantul" isbucni şi el, fără să ştie de ce. Şi pe când burţile lor săltau ca nişte imenşi pepeni mă pornii şi eu pe râs, ca o leşinătură, în ciuda lui Hamlet şi a tuturor tragediilor geniale de pe pământ.

„Apoi, retras în colţul meu şi privindu-le jocul vertiginos de table în care se angajaseră, îmi reluai firul încurcat al gândurilor cari nu voiau cu nici un chip să-mi scoată, din labirintul creerului, numele creatorului lui *Hamlet:*

- Schop... Schil...
- Iepec!
- Duşeş!

„O matahală deşirată, cu fesul pe ceafă şi cu nas de elefant, trecu agale pe lângă masa noastră şi se aşeză mai încolo, pe canapea. Bie- tul Hervan, care îşi da seama de chinul ideei mele fixe, lăsă jocul, mă luă de mână şi mă trase după el până

la masa noului venit:

- Asta e doftor mare în localitate... A voiajat mult. Dacă nici el nu cunoaşte numele pe care-l cauţi, apoi să te ia dracu cu Hamletu tău cu tot!

„Şi se adresă doftorului:

- Iertare, efendi, aş vrea să te întreb ceva...

- Cu plăcere!

- ...D-ta ai călătorit mult şi ştii multe: ai auzit poate de *Hamlet?*

„Turcul holbă ochii la noi:

- Hamletă?! Nu-1 cunosc bre! Ce vrei, nu poţi să cunoşti pe toată lumea, ori-cât ai umbla!

„Tinichigiul era gata s'o pornească iar pe râs, dar eu, îngrozit acum de proporţia pe care o lua ignoranţa intelectuală la Damasc, intervenii cum putui:

- Nu-i vorba, domnule, de „lume"... *Hamlet* e o tragedie celebră, o „piesă" de teatru...

„Doftorul întinse braţele, dumirit, şi zise, cu o gură cât o şură:

- Aha! o „piesă" de teatru! Apăi-eu nu fac „piese"... Eu mă ocup de meseria mea...

„Mă uitai la el, încremenit, şi'mi zisei:

- Fi'ţi-ar *meseria* a dracului! Mai bine-ai fi ciobotar şi te-ai mai gândi şi la ce se petrece pe lume!

„Şi părăsii cafeneaua, furios. Hervan mă urmări prin piaţa poştei, ţinându-se de pântece şi râzând cu lacrimi:

- Stai, mă, stai!... Hai cu mine la Valiu...

- Ce Valiu, d-le Simon! Pariez că la Damasc nu există o căpăţână care să cunoască altceva decât meseria pe care-o practică. E o beznă oraşul ăsta!

- Dac'am merge la directorul Poştei? Mi-e prieten... Şi l'am văzut citind mereu. Poate-o fi el mai cu schepsis!

- Haidem şi la directorul Poştei.

„Clădirea poştei din Damasc era un căsoiu murdar, plin de gunoi şi de mâzgălituri. Nu intrasem nici odată, europenii din Siria uzând,

toţi, de poştele europene; franceză, engleză, germană, austriacă ori rusească.

„Intrând acum pentru întâia oară, observai că *cutia de scrisori* era îndopată cu hârtii, astupată.

- Ce înseamnă năzdrăvănia asta? întrebai eu, mirat.

- Înseamnă, îmi explică Hervan, că scrisorile, cari se depuneau *la cutie* nu ajungeau la destinaţie; li-se luau mărcile şi se distrugea corespondenţa. Dacă ai nevoe să trimeţi o scrisoare cu poşta turcească, o dai la ghişeu şi ceri să-ţi ştampileze marca sub ochii tăi.

„Mă crucii ca de ucigă-l toaca:

- Şi vrei d-ta ca... „directorul" unei astfel de „poşti" să ştie cine e autorul lui *Hamlet?!...*

„Îl căutarăm, totuşi, şi-l găsirăm în curte; un omuleţ încocârjat şi jigărit, reparând piciorul stricat al unei mese de scris, hodorogită, înecată de cerneală. Văzând pe însoţitorul meu, îi întinse repede ciocanul şi strigă uşurat:

- Ha! Simon! efendâm! Bine c'ai venit: ia vezi, poate că te-ai pricepe mai bine să dregi masa asta!

- Da, zise Simon, începând să bată cuie; ţi-o dreg... Da, ia spune-mi: nu cum-va ştii tu cine-a fost Hamlet?

„Pe vine, cu ciocanul în mână. Simon râdea deja de i-se zgâlţia corpul. Şi văzând că turcul nu răspunde, îl privi, cu bucile umflate de râs:

- Hamlet, bre, Hamlet!.. Cunoşti numele ăsta?

„Procopsitul de „director" ridică din umeri:

- Nu... nu-l cunosc... Dar am să vă aduc o „carte mare" unde găseşti tot ce vrei.

„Şi plecă, tiptil ca o mâţă bătută.

- Haiti!... zic eu lui Simon; să ştii c'am scăpat de blestemăţie: turcul s'a dus să ne aducă un dicţionar Larousse! Acolo, într'adevăr găseşti tot ce vrei. Am scăpat!

- Vezi, mă, vezi! mormâia Hervan, râzând pe deşelate; te-a scăpat

„directorul" - papuc! Numai că mă tem să nu vie cu Coranul, în loc de Larouss-ul tău.

„Nu era Coranul. Dar nu era nici Larousse, ci un... *Anuar al Siriei şi Palestinei!*

- Ce să fac eu cu asta, bre! zisei; nu într'un anuar se poate găsi

Hamlet!

„Turcul mă privi îndobitocit, dădu iar din umeri şi răspunse:

- Hamlet, Mamlet... *asta* ştie tot, bre!

„Acum Simon nu mai râdea, ci se tăvălea prin praf, ca un cal şi sughiţa înecat vânăt la faţă.

*

„Frământarea mea a durat mai multe săptămâni, în care timp n'am avut un ceas de odihnă. Mă desgustasem de lumea care mă înconjura, de viaţă ticnită, de lucru bine plătit. Simon însuşi nu mai îmi ţinea de cald. Mă simţeam mai singur ca ori când, mai înstreinat ca nici odată.

„Lume bună... Oameni amabili... Şi atâta tot!

„N'aveam de ajuns. Ce e ticna fără cugetare? Ce e traiul asigurat, fără ambianţa gândirii?

„Cimitir... Bunătatea, ea însăşi, devine anostă, fără farmecul inteligenţei cultivate: pântec sătul şi somn.

„O sete aprigă mă cuprinse să-mi regăsesc pe prietenul Mentor, pe rusul cu creer enciclopedic, de care mă despărţisem la Cairo. Să mă- nânc, cu el, pâine goală, dar să vorbim despre vechimea Piramidelor.

„Nu mai putui să lucrez. Mă tâmpisem răscolindu-mi creerul ca să găsesc numele, atât de familiar, al autorului lui *Hamlet.* Mi se părea că aveam un cuiu înfipt deasupra frunţei şi că limba mi-se întorsese pe dos.

„Şi în oraşul acesta de două sute de mii de locuitori, nu era

chip să dau peste omul care să-mi vie în ajutor. Mai uşor, deci îţi vine cine-va în ajutor când îi ceri o bucată de pâine, decât când ai nevoe de-o hrană intelectuală. Deplângeam pe omul de gândire, şi, în cazul meu,

pe geniul care - ironie! - vorbise, de actori cu cuvinte... eterne, căinându-le gloria lor efemeră.

„Într'o dimineaţă din luna Ramazanului, mă duc la aceiaşi cafenea din piaţa Poştei. Eram singur şi trist. Ploua. Cafeneaua aproape goală, turcii fiind în post. Cu toate astea, un tânăr turc sta la o masă, afară, la trei paşi de mine, fuma ciubuc şi bea cafea. Călcarea asta de lege mă minună. Îmi zisei:

- Poate n'o fi turc, deşi poartă fes.

„Îl observai. Mă observa şi el. Atunci îndrăsnii să-1 întreb dacă e turc. La răspunsul lui afirmativ, îmi exprimai mirarea că înfrânge legea musulmană în văzul lumei. El mă întrebă ceva, dar neînţelegându-1 începu să-mi vorbească greceşte:

- Eşti muncitor?
- Da, zugrav.
- Şi eu sunt muncitor: metalurgist. - Cum ai vrea să postesc, când trebue să lucrez toată ziua? Profetul n'a mâncat în vremea asta fiindcă scria noaptea, pe răcoare, iar ziua dormea. Boerii dorm şi ei ziua, fiindcă au ce să mănânce noaptea, chiar fără să lucreze. Dar eu? Ar trebui să fiu prost, ori nebun, ca să mă las mort de foame şi de sete, muncind!

„În faţa acestui limbaj vehement, mă aprinsei:

- Ia ascultă camarade, zic eu, venind la masa lui. D-ta îmi pari un om de pe alt pământ. Spune-mi, rogu-te; cunoşti tragedia *Hamlet?*
- Am văzut'o de câteva ori...
- Dumneata ai văzut pe *Hamlet* de câteva ori?! Şi mai poţi să trăeşti la Damasc?!
- Proştii nu mă supără prea mult.
- Norocul d-tale. Dar îţi mai aduci aminte cine e autorul lui *Hamlet?*
- Shakespeare!

. . . .

. . . .

„Astfel a luat sfârşit zbuciumul care l'a făcut pe Hervan să nu-şi mai poată vedea de meserie nici el din cauza lui Shakespeare. Eu

însă nu mi-am regăsit liniştea. Dimpotrivă... Ne mai văzându-mi de meserie timp îndelungat, îmi pierdusem toate rosturile.

Am plecat.

De-atunci n'am mai revăzut Damascul şi nici pe Simon Hervan.

„Ultima comandă: o firmă pentru un magazin de mode, la care începusem să lucrez de câteva săptămâni, a rămas neterminată.

„Cine-o fi complectat oare fulgul de struţ la pălăria de damă pe care urma s'o zugrăvesc eu?...

NEMURIRE

Nemurire

Acum doisprezece ani, luam vaporul *Arcadia* dela Alexandria (Egipt) ca să mă duc în Grecia. Era pe vremea războiului italo-turc, Dardanelele se închiseseră şi din cauza asta se spunea că un bun prieten al meu, grav bolnav pe unul dintre vasele româneşti, nu putuse să intre în ţară, se prăpădea prin spitalurile din Pireu ori Atena.

Pe drum, fac cunoştinţa unui Peruvian, un mulatru cu înfăţişare de sportman. Petrecea, în chip familiar, cu călătorii dela clasa întâi şi a doua, făcând pe punte tot soiul de exhibiţiuni gimnastice, dar sfârşea regulat cu o mică chetă, care avea mai curând o semnificaţie hazlie. A parte însă, el îmi mărturisea că n'avea un ban şi că voiaja fără cabină, „pe punte", ca şi mine.

Vorbeam italieneşte. Îl chema Domenico. De statură mijlocie, corp splendid, faţă muşchiuloasă ochi de drac. Am devenit repede prieteni şi am aflat, astfel, că era profesor de atletică şi pungaş de buzunare internaţional. De prima meserie m'am încredinţat cu ochii mei: era reală. Pe a doua mi-a afirmat'o el însuşi. Era şi ea reala, căci, pariind cu el că nu va putea să-mi şterpelească portofelul, mi l'a şterpelit de trei ori, în cele trei zile cât a durat călătoria. I-am acordat toată admiraţia mea.

- Da, făcu el, ca încheere: sunt capabil, dar nu-mi pun libertatea în joc decât la mare ananghie. Până azi, poliţia nu mă cunoaşte încă!...

La Pireu, debarcând, mă întrebă ce fac, ce rost am. Îi spun:

caut un prieten bolnav, poate muribund. Vreau să-i viu în ajutor.

- Frumos! exclamă el. Tu trebue să fii un om de treabă. Şi eu sunt om de treabă. Hai să căutăm împreună pe amicul tău: dacă e la aman,

dau o lovitură de *maestro* şi-i vărs toţi banii. - Pe urmă, vom vedea. Sper să găsesc ceva angajamente pe-aci. Tu ştii greceşte. Eu nu ştiu. Poate să te utilizez..

- ...Dar să nu mă „utilizezi" la meseria a doua! făcui eu speriat. Mulatrul rânji:

- Nu fac asemenea *afaceri* decât singur... Şi nici într'un caz cu ageamii ca tine!...

Timp de două zile am răscolit toate spitalurile din Pireu şi Atena: nicăeri numele prietenului meu nu fu găsit înscris într'un registru. Ştirea fusese, deci, un zvon. Amicul răuşise să intre în ţară înainte de închiderea strâmtorilor. Şi cum nu aveam mijloace să continuăm investigaţiunile pe aiurea, am renunţat.

Da, am renunţat, dar am rămas amanet într'o ţară unde crăpau de foame înşişi indigenii. Ce-i de făcut? Bani nu mai aveam aproape deloc.

Domenico, ca orice vagabond „de rasă", era un dezechilibrat, cheltuind gologanii pe toate fleacurile şi flămânzind, apoi, ca un câine.

Eram pârliţi amândoi. Totuşi, pe când eu umblam jerpelit, el purta o îmbrăcăminte ireproşabilă : pantaloni albi cu cută impecabilă, haină de alpaca, pălărie de pai fin, ghete frumoase.

Căutai de lucru la vopsitorie. El mă însoţi hai-hui, rotind ochii după grecoaice. Gândea, socotea, consulta jurnale şi afişe, nu făceam nici o ispravă amândoi, - până când într'o zi ne pomenim că hotelierul ne dă afară fiindcă nu-i mai puteam plăti *drahma* zilnică.

Vorbind binişor greceşte, mă tânguii unui barcagiu holteiu, care
se milostivi şi ne dădu adăpost, dar a doua zi după culcare... eram plini de păduchi mari cât orzul!... Domenico, supărat foc, se scărpina în plină stradă, în plin cheiu cu trecători, dădea ochii peste cap şi repeta mereu, cu pălăria pe ceafă:

- Mie nu-mi plac păduchii! Eu nu pot să-i suport!
- Ei, drace, îi spusei, par'că mie îmi plac şi pot să-i suport! Da' ce să facem?

- Ce să facem?!. Ei bine, eu mă duc să caut un angajament. Până voi găsi, am să dorm afară!

Şi s'a dus. A plecat pe jos la Atena. Nu l'am mai văzut o săptămână întreagă.

În vremea asta, eu am continuat să locuesc la barcagiul generos, am găsit ceva de lucru şi o duceam cum puteam, sperând în mai bine,

- când, iată Domenico!

Era radios şi nu se mai scărpina. Râzând cu şireagurile de fildeş ce-i împodobeau gura, el îmi arată două lire sterline:

- Haide!... Lasă dracului păduchii şi bidineaua... Vino cu mine la Atena. O să facem „*un număr*" compus din noi doi şi-o să câştigăm lire!...

- „Un număr"?! zic. Vrei să mă faci paiaţă?

Şi-mi adusei aminte de zilele petrecute la Beirut şi Damasc, când, tot un prieten, mă făcuse să „joc" în trupa lui de pantomimă: străluceam printr'un mutism absolut în roluri de călău, de prinţ bleg, ori de cartofor şmecher. Şi exclamai:

- Doamne, pe sub multe furci mă mai faci să trec!...

- Nu-i vorba de nici o „furcă", lămuri Domenico, bătându-mă pe umăr. Tu ai sa faci pe boxo-rul amator şi ai să mă provoci. Eu
„profesionel", am să accept sfidarea, am să te stâlcesc puţin iar publicul o să râdă, căci publicul vine la spectacol cu râsul gata în burtă. O exhibiţiune de-o jumătate de ceas pe seară! zece franci la buzunar! Şi tare eşti potrivit pentru acest caraghioslâc : uscăţiv, prăpădit, vai de capu' tău. Ai să iei boabe de fasole în gură şi-ai să-ţi aduni măselele falşe de pe jos.

Măselele falşe?! Ba eram gata să mi-le adun şi pe cele adevărate! Vară. Grădini. Varieteuri. Lume ca la bâlciu, ca la noi, un fel de *Cărăbuş,* prostie universală. La *Kifisia,* afară

din Atena, paraua
aruncată în sus cădea pe oameni.

Între culise, haz mare pe actorii spoiţi: în tricou şi piele goală, sfrijit, mâini şi picioare ca beţele, păr lăsat prosteşte pe frunte, mă uitam la mănuşile mele de boxor fără voie şi-o chemam în gând pe mama să vie să-şi vadă feciorul.

Înainte de-a „ieşi", Domenico, re frumos, subjugător în ţinuta sa de atlet, - mă avertiză:

– Bagă de seamă! Să te ţii bine: am să te cam pălesc rău, căci patronul localului nu permite să trişăm, dar... de... zece franci pentru o jumătate de oră! Rabdă!

Ce să rabzi, domnule, că mi-au sărit ochii dela prima

„pălitură"!...

Publicul isbucni în râsete numai văzând pe stârpitura care provoca la box. Se făcură prezentările de către arbitru, şi ne dădurăm mâna, când „profesionelul" mă făcu să răcnesc mai mult decât era convenit. Apoi, mănuşile şi... „haide la box"!

Haide la naiba! Mă treceau sudorile înainte de-a face cunoştinţă cu întâia „scatoalcă". Ba mai trebuia să fac *eu* pe cel ce duce ofensiva. Domenico, de-abia stăpânindu-şi râsul, se... păzea! Nici n'avea nevoe. Şi dăi pe ici, dăi pe dincolo, împunge-1, sări ca un cimpazeu, asudă, până când mă pomenesc cu una la ureche de-am auzit câinii lătrând în Giurgiu, deşi eram la Atena!

Căzui pe duşumea, - nu din cauză că aşa ne înţelesesem între culise, ci fiindcă îmi luase piuitul. Arbitrul începu să 'numere secundele. Trebuia să mă scol înainte de zece secunde, termen care mă dădea învins, dar eu nu mai auzeam pe 'numărător. Acesta simţind că se îngroaşă gluma, rări secundele. Domenico întoarse spatele la public şi-mi zise în şoaptă :

- Scoală-te, *fratelo!*

Ce să te scoli, „fratelo", că m'ai căpiat! Se învârtea pământul cu mine ca o piatră de moară în plin vârtej.

Mă sculai, totuşi, mătăhăind. Şi pe când lumea râdea cu lacrimi şi aplauda, eu mă gândeam la câte păcate strămoşeşti îmi era dat să ispăşesc.

Lupta continuă. Peruvianul fu mai de treabă, - de frică să n'o rup de fugă de pe scenă, - îmi dădu timp să-mi reviu în fire, mă goni mai la dreapta, mai la stânga, dar la sfârşit îşi dădu în petec: îmi arse un ghiont sub bărbie de-mi sări toată fasolea din gură.

Năuc de durere, am dat buzna spre culise. Cortina cădea. Ropotul de aplauze le auzeam ca prin vis. Ne-au rechemat, au urlat, şi-au rupt palmele...

N'am voit să mai ştiu de uimic.

Îmbrăcându-ne, Domenico se scuza:

- De, *fratelo,* eu îmi fac meseria.

Lăsaţi-mă nene în pace cu „meseria" voastră cu tot.

A doua zi, la hotel, eram prăpădit. Mă dureau coastele, îmi huia capul. Dinţii îmi erau strepeziţi. Nu mai puteam muşca din pâine.

Îmi făcui catrafusele să plec:

- Mă duc la vopsitoria mea, zisei lui Domenico.

- Stăi! făcu el. - Am în buzunar propunerea unei societăţi de gimnastică. Îmi cere să dau elevilor lecţii de luptă. Accept. Tu ai să-mi serveşti de tălmaciu. Şi-o să trăim.

Bine. S'o trăim şi p'asta!

Am trăit, în adevăr, câte-va zile vrednice de-un vagabond ca mine. În plin aer, pe solul amenajat al unui stadion deschis, veneau grecii unul după altul să înveţe cum să-şi rupă oasele. Tineri de toate condiţiile, dela cei mai bogaţi, până la lucrătorii deşelaţi de munca zilei.

Domenico n'avea să lupte, ci să arate cum trebue dusă lupta. Aşa fiind, el îi lua pe rând, fiecare timp de cinci minute, îi sucea, îi buşea, îi punea să lupte între ei şi le dădea explicaţii pe cari le traduceam grecilor, iar chestiunile acestora le comunicam profesorului mulatru, care răspundea.

Dar nu despre fleacurile astea vreau să vorbesc aci.

*

Se afla, printre membrii acestei societăţi, un elev care era mai în etate decât toţi, un anume Haralambe, om de vre-o treizeci de ani, mustăcios, slăbănog, cu atitudini ridicole şi figură de apostol. Sta de-oparte, tăcut, urmărea luptele cu atenţie încordată şi fuma neînce- tat. Peruvianul meu nu putea să-1 „digereze"; par'că ar fi avut „păr de lup". Şi de câte ori îi venea rândul să fie „instruit", îl trântea de-i suna tărtăcuţa.

Bietul Haralambe răbdă ce răbdă, apoi se plânse directorului şcoalei. Acesta îmi spuse să atrag luarea aminte a profesorului că el
„e plătit ca să dea lecţii, nu să buşească pe oameni de pământ".

Domenico râdea înfundat:

- Ce lecţii, bre! ăsta-i bun să păzească oile, nu să ia lecţii de luptă la treizeci de ani. Luptă-i lipseşte?!

Cam eram şi eu de părerea asta, dar vedeam mai departe decât amicul meu. Faţa aceia lunguiaţă, gravă, de sfânt, sinceritatea cu care se trudea să 'nveţe, stoicismul cu care îndura nedreptatea... Nu, îmi ziceam, ceva se ascunde sub pielea ăstuia.

Şi într'adevăr, ceva se ascundea... Ceva frumos... Sau, mai curând...

Dar vă las mai bine să judecaţi singuri.

Într'o seară, mă despart de Dominico, pândesc plecarea elevilor şi mă iau după Haralambe. La un colţ de stradă, îl acostez:

- Vrei să bem o cafea împreună, Kir Haralambe?

El, deşi tot aşa de sărăcăcios îmbrăcat ca şi mine, avu o clipă de 'ndoială care mă jigni. Deveni şi mai grav, se ţinu drept ca un stâlp şi'mi cătă în ochi cu severitate. Înfruntai privirea şi-i surâsei prieteneşte, oferindu-i doi ochi cinstiţi ca

să descopere în ei ce-o putea. Ştiam eu doar ce lighioane sălbatece sunt toţi acei cari şi-au făcut o lume a lor.

- Să bem... zise el, domol.

Iar când furăm în faţa cafelelor!

- Ce nevoe aveai să bei cafeaua cu mine?...
- Aşa... D-ta n'ai niciodată asemenea nevoi?... Păru încurcat:
- Le aveam altă dată...
- Eu le mai am şi acum. - E rău?...
- Rău... bine... treaba d-tale; dar ce foloase tragi?
- Mă interesează unii oameni....
- Prost interes: oamenii sunt toţi la fel.
- Nu-i adevărat! Oamenii nu sunt toţi la fel!., zisei eu cu aprindere.
- A?! făcu el, mirat.

Şi holbă nişte ochi mari la mine. Apoi adaogă, cam peste umăr:

- Nu sunt toţi la fel?! Ei bine, dacă e aşa, spune prietenului d-tale, profesorul, că e un măgar!

Cu aceste cuvinte, se ridică, îmi strânse mâna şi plecă.

Rămăsei foarte turburat de apostrofa asta neaşteptată. Nu-i comunicai nimic lui Domenico, dar îl rugai să fie mai uman cu Haralambe, insinuând că directorul ar putea să se supere, şi atunci iar dăm peste păduchi.

Din umanitate ori de frică, Peruvianul fu bun, la şedinţa următoare, explică cu seriozitate şi chiar întârzià, cu persecutatul său, mai mult decât era obligat. Haralambe părea mişcat. În taină, îmi spuse să-1 însoţesc acasă la el, în seara aceia. Asta voiam şi eu.

Mă dusei.

Într'o odae mare, plină de colb, - mobile schiloade, cărţi, vrafuri de manuscripte, statuete, tingiri şi farfurii murdare, boarfe de tot felul, zăceau clae peste grămadă.

- Nu căta la dezordinea asta..., îmi zise el cu un aer de om blazat.

- N'am femee şi *nici* chef să fac orânduială. Am altele în

cap...

Mă rugă politicos să iau loc, scoase o maşină de spirt şi „răsuci" cu îndemânare două cafele, pe cari le vărsă în nişte feligeane pe jumătate spălate.

- N'am apă îndeajuns, se scuză el, dar poţi să bei fără teamă: nu's bolnav.

Apoi, nici una nici două, se aşeză pe scaun, trase din ţigare şi-mi trânti, aşa, din bun senin, cam cele ce urmează:

- Da... Oamenii nu's la fel... Unii sunt măgari: se mulţumesc cu *materia.* Eu nu sunt dintre aceştia. Pe mine mă preocupă *psihicul.*

„Adică cum? Să trăeşti ca o vită şi să dispari fără să laşi o urmă? Asta nu se poate! Asta e mai rău decât dacă n'ai fi existat niciodată. Existenta e *urma:* dovada că ai avut un suflet. Omul care nu poate să facă *dovada* asta, e un animal.

„Iată de ce am încercat să fac totul pentru ca să las o *urmă,* dar nu ştiu dacă am răuşit. Cei cari *ştiu,* nu mă iau în seamă, mă cred nebun. Şi d-ta vezi bine că's teafăr.

„Am să ţi-o probez, citindu-ţi o piesă a mea, una scurtă, o dramă în două acte.

Luă un vraf de hârtie şi începu. Şi sfârşi. Dar eu n'am înţeles aproape nimic, dat fiind că limba grecească *literară* n'o pricep.

Tot ce-am înţeles, vreme de două ceasuri, e că cititul era distins, nuanţele variate, mimica bogată. Un actor dramatic.

Se înoptase. Nu-mi ceru să-mi dau părerea.

- Stai să mâncăm.

Scoase pâine, măsline şi saladă, toate într'o stare de curăţenie îndoelnică.

Înăduşise. Îşi desfăcu cămaşa la gât; şi pe când mânca, mă uitam cum pielea i se plimba pe umerii grumajilor, străvezie ca un pergament. Privirea o avea pierdută în obscuritatea camerei. Hrana părea să-i fie o corvoadă. Visa mereu:

- Asta e numai o parte din ce-am făcut... Ai să mai vezi şi altceva, dacă te interesează. Am scris o dizertaţie asupra acusticei teatrelor antice în plin aer. Vino mâine să ne plimbăm

pe la Acropole.

M'am prezentat a doua zi la ora fixată. Din nefericire pentru mine, iar nu înţelesei mare lucru: explicaţiile lui erudite păreau a fi o citire din elineasca veche.

Îmi arătă placa comemorativă fixată de Tocilescu, cu prilejul vizitei studenţilor români. Îmi vorbi de deosebirea între coloanele dorice şi ionice; explică ce formă a avut cutare bucată care lipsea la un monu- ment; descrise cu amănunţime obiectele aflate în muzeul de pe Acro- pole. Apoi, la poalele muntelui, - plimbându-ne prin ruinele teatrului Dionysos şi tălmăcindu-mi câteva din sutele de nume săpate pe speteaza fotoliilor de marmoră îngălbenită, - ajunse la acustică, îmi arătă o cavitate enormă practicată în subsolul teatrului, răcni în aer şi-mi spuse să pun urechea la gaura de la picioarele noastre. Timp de un ceas îmi vorbi numai de teatru antic şi de tecnica acusticei lui.

Mă întrebam: nu vede el că nu-1 pricep? Nu vedea. El nu vorbea pentru mine, ci pentru nevoile *psihicului* său.

Ne-am despărţit la prânz, fără să ştiu de ce. La ora două trebuia să vizităm templul lui Theseu şi pretinsa închisoare a lui Socrate.

Pe-acolo, altă poliloghie, care mi-a făcut capul călindar şi nu m'a învăţat aproape nimic, căci sunt un necioplit.

Acum eram curios să ştiu ce naiba a împins pe omul acesta la luptă şi la atletism, ce raport era între filozofie şi buşeală pe de pomană.

În seara aceleiaşi zile, acasă la el, Haralambe scoase o vioară şi mă asurzi cu sârguinţă. Eram nemângâiat.

- Toate astea's bune, făcu el, obosit, dar nu's pricepute. Artele, filozofia, sunt create de oameni mari şi oferite măgarilor ca să le guste. E greu... Din cauza asta, m'am decis să deviu atlet, arta *plasticei vivante,* „higienă a frumuseţei corporale". E pe înţelesul tuturora.

„Am fost bun gimnast şi sunt vânjos. Dacă reuşesc să ies întâiul la un joc olimpic, societatea noastră îmi va face un bust,

după moartea mea. E şi asta o *urmă,* o dovadă c'ai avut suflet..., un fel de nemurire.

Şi îşi şterse fruntea de sudoare.

*

Câteva zile mai târziu, la o şedinfă de lupte, Domenico se certă cu directorul, fu cât pe-aci să se ia de beregată cu grecii, - şi aşa ne văzurăm din nou fără pâine.

Atunci îi spusei care era focul ce mistuia pe Haralambe:

Nemurirea.

Profesorul de nemurire ridică umerii. N'avea chef de vorbă:

- Nemurirea ar fi bună, zise el, dacă n'ar exista păduchii!...

Două zile fu încruntat. A treia zi, dis de dimineaţă, se deşteptă înaintea mea, fapt neobişnuit. Era negru-verde la faţă. Se îmbrăcă maşinaliceşte, fumând ţigare peste ţigare.

Apoi începu să se scotocească prin toate buzunarele. Scotea bilete, scrisori, petece de hârtie, şi le rupea. Dintr'un carnet smulse mai multe file. Pe alocurea, mâzgălea nu ştiu ce. În fine, vorbi:

- Vezi tu aste două degete? făcu el, punându-mi sub nas arătătorul şi mijlociul de la mâna dreaptă, - le vezi?...

- Le văd.

- Ei bine: iar a sosit unul din acele momente de ananghie, când va trebui să-mi pun libertatea în joc ca să ies din încurcătură! Voi cere azi, acestor două degete, artă!.. Genialitate!.. Le voi cere să se introducă pe nesimţite într'un buzunar bine păzit şi să mă scoată din mizerie. Ştii tu ce înseamnă asta?

Domenico mă privea cu ochi sângeroşi.

- Da..., îngânai eu. Trebue să fie

teribil... El îmi silabisi cuvintele:

- Tre-bu-e să fi-e te-ri-bil... - Nu teribil, - mortal!.. Nu e teama, nu e riscul, nu primejdia... Inima şi răsuflarea se opresc, sângele devine otravă!...

„În clipa când le introduc într'un buzunar, eu simt aceste două degete arzând în focul infernului!

„Domenico trebue să fure... Şi furtul lui nu e ocrotit de legi,

ca al! bogătaşilor.

Retrăgându-se doi paşi, el îşi trânti un pumn în piept:

- Eu sunt mai artist, eu am mai mult geniu decât rufianii cari fac
„artă" de repaos!

„Arta mea, - o bătălie!

Se opri. Aşezat pe un scaun, în mijlocul casei, cu coatele sprijinite pe genunchi, părea că lupta să-şi reia calmul.

Apoi, cu glas potolit:

- Mă duc să mă plimb cu trenul între Atena şi Pireu... Am să încerc o lovitură. Dar numai în condiţii prielnice.

„Sunt mulţi turişti cari umblu cu capul în lună. Dacă răuşesc, ai să mă vezi, - dacă nu, să ştii că sunt prins, pentru întâia oară în *cariera* mea...

. . . .

În dimineaţa următoare, apăru ca o vijelie, îmi aruncă cincizeci de
drahme, mă sărută, şi, - în clipa de a se face nevăzut, - îmi zise:

– Te las!

„Haralambe al tău caută nemurirea... *după viaţă.* Nu asta e nemurirea mea!

1924

MORAVURI LITERARO - GAZETĂREŞTI

Moravuri literaro-gazetăreşti

„Adevărul" de altă dată, ştia să apere pe toată lumea, şi mai ales ştia să se apere pe el. Erau alte vremuri, alţi oameni la cârma lui.

„Adevărul" din zilele acestea şi oamenii lui de azi, nu numai că nu pot să apere pe alţii, dar chiar când e vorba de propriul lor proces, nu mai sunt în stare să-1 susţie. Iar când apare un gardist în redacţia din strada Sărindar, redactorii şi directorii *fac în ,,pantaloni"*: ne-o spune d. Mille, - şi cu câtă durere trebue s'o spuie dânsul!

De prăbuşirea asta m'am convins încă din ziua când, la răcnetul de ciomăgeală: Pe ei!, scos de părintele ciomăgaşilor români, *Adevărul,* direct vizat, a tăcut mârcă, iar eu, tot atât de bine luat la ţintă, a trebuit să mă apăr şi să fiu apărat în coloanele *Aurorei* şi chiar în ale *Îndreptărei.*

Dacă îmi mai trebuia vre-o dovadă în sprijinul acestei convingeri, ea avea să-mi fie servită de d. Liviu Rebreanu: *Mişcarea Literară* dela 9 Mai, într'o „efemeridă" neiscălită, ia apărarea fostului *Adevăr,* în articolul intitulat: D. Panait Istrati, ,,Adevărul" şi altele.

Da, „şi... *altele"!* Aceste „altele", mult mai interesante decât *Adevărul* şi decât mine, d. Rebreanu le atinge cu un fulg de lebădă.

Cred să-i vin în ajutor, atingându-le eu cu toroipanul.

D. Rebreanu, directorul *Mişcărei Literare,* sare deci să apere *Adevărul,* împotriva cui? Cine-1 atacă?

Apăi, cine: iaca, eu, Panait Istrati! Eu, care am *insultat pe scriitorii români în viaţă, pe Eminescu, pe criticii cari n'au leşinat de admi- raţii, apoi pe d. Iorga şi în sfârşit întreaga ţară românească nerecunoscătoare"...*

Singur *Adevărul* rămăsese neinsultat: *,,În ultimul moment,*

d. Panait Istrati a observat că-i mai rămăsese să ocărască, pe cineva în România: ,,Adevărul". Ceia ce s'a grăbit să facă în ,,Facla" bunului său tovarăş de idei N. D. Cocea.

Nu l'am insultat deci; l'am „ocărât" pe *Adevărul.* Poate însă că nici nu l'am „ocărât". În tot cazul, i-am spus că e o lipsă de bună cuviinţă elementară, ba chiar şi o abatere dela datorie, să nu trimeţi unui autor lucrarea pe care i-ai tradus'o şi tipărit, ca să se încredinţeze şi el cam în ce chip ai făcut'o.

Şi, - vedeţi d-voastră? - după cât se pare, nu'mi era permis să cer aşa ceva, căci, spune d. Rebreanu:

,,Cine nu-şi aduce aminte gălăgia ce o făcuse ,,Adevărul", acum vre-un. an în jurul domnului Panait Istrati"?

Mă „plimbam":

,,...pe toate coloanele ziarului popular; orice notiţă anodină din orice ziar francez, se tipărea în ,,Adevărul" cu literele cele mai groase, spre a dovedi lumei româneşti capitularea marei critici în faţa scriitorului proletar; câteva numere consecutive ale ,,Adevărului Literar" demonstrau, prin studiul ad-hoc al d-lui Sanielevici, că în cărţile pseudo-franceze ale d-lui Panait Istrati culminează geniul literar românesc..."

Să zicem c'aşa a fost. Dar de ce? Fiindcă:

,,Pe-atunci director al ,,Adevărului" era d. Rosenthal", ne spune d. Rebreanu.

Foarte bine. Să fie sănătos d. Rosenthal. Dar ce-are aface coada măgarului cu barba mitropolitului? Ce legătură este între cunoscutul critic d. Sanielevici: d-nii redactori ai „Adevărului"; ridicarea mea în cer *de către toţi* aceştia la o laltă, şi... d.

Rosenthal?

Unde e legătura?!

Adică cum vine vorba, d-le Rebreanu? Vrei oare să spui că toţi aceşti „gendelettres", plus eruditul critic Sanielevici, nu sunt, nu erau

decât nişte sfori în mâinile d-lui Rosenthal?! Vrei oare să spui *că d-nii Iosif Nădejde, Brănişteanu, Dem. Teodorescu, - cari îşi semnau articolele,* - precum şi alţii cari nu le semnau, - nu erau, toţi aceşti condeeri, decât nişte valeţi, nişte căţeluşi, cari făceau *sluj* la ordinele directorului lor?

Cum? D. Rosenthal a dictat d-lui Sanielevici cunoscutul studiu? Tot d. Rosenthal a umblat cu beţişorul printre mese, a ciocănit tigvele aplecate pe hârtie, şi a suflat cu diapazonul, dând notă unei armate de
„plumtifi" cu ifos şi pretenţie la directorat?

Aşa dar, nu făceau din proprie convingere, tot ce făceau, tot ce credeau, tot ce spuneau că cred şi gândesc, aceste sfârleze, aceste giruete, aceste maimuţe ale jurnalismului românesc, aceşti panglicari ai ideilor şi simţirilor, pe cari ni-i demaschezi acum?

Apăi, bine d-le Rebreanu: oameni sunt ăştia!

Şi d-ta zici că-i aperi împotriva mea când mi-i dai astfel în gât pe toţi şi le atribui o atare laşitate profesională? Frumoasă apărare: ca funia pe spânzurat!

*

Dar, mai zici d-ta, d-le Rebreanu: *,,S'a întâmplat însă că d. Rosenthal a plecat dela ,,Adevărul".* Osanalele d-lui Istrati au con- tinuat totuşi".

I-auzi d-le? şi eu care habar n'aveam! Când s'a petrecut acest eveniment? Ar putea *Mişcarea Literară* să-mi citeze câteva din aceste
„osanale"... postume? O fi vorba de *panaşeul* de „notiţe anodine"
publicat în „Adevărul Literar" după plecarea d-lui Rosenthal? Se poate: „directorul" era încă la Bucureşti şi umbra lui tot mai teroriza pe noii stăpâni ai foilor moştenite.

O mai îi vorba de articolul *Panait Istrati şi Femeia,* al D-nei Casvan-Pas, *strecurat* în *,,Dimineaţa"* de prin

Ianuarie-Februarie, - şi a cărei apariţie a făcut pe unul dintre numeroşii stăpâni de azi ai
„Adevărului" să poruncească:

- Articolul ăsta să fie ultimul în care să se mai vorbească *aci* de Panait Istrati!

Sau poate o fi făcând d. Rebreanu aluzie la „notiţa anodină" dintr'un număr mai recent al *Cuvântului Liber,* - (altă publicaţie cu condeieri terorizaţi de d. Rosenthal!?) - unde un *plumitif* anonim îşi râdea de ceia ce nu putea să priceapă, după ce, nu cu mult în urmă,
„leşinase" şi el „de admiraţii", - vorba d-lui Rebreanu.

Astea sunt toate „osanalele" cari au „continuat totuşi".

Dar nu ştie d. Rebreanu că dela plecarea d-lui Rosenthal şi până azi, eu am scos la Paris volumul *Oncle Anghel* şi am publicat în
„Europe" fragmentul din *Haiducii,* intitulat *Spilca le Moine?*

Şi, - în noianul de recenzii făcute cărţilor şi revistelor pariziene, - nu era un prilej, pentru „Adevărul", să... *osanalizeze* şi lucrările aceluia care, - după cum spune *Mişcarea Literară,* - era „geniul literar românesc" de pe malurile Senei?

Şi n'ar fi avut nevoie „Adevărul" să caute „notiţe anodine", căci i se ofereau adevărate osanale în coloanele presei franceze. De ce n'a
„continuat totuşi"? De ce s'a mărginit, - dintr'un rest de pudoare faţă de cei *,,cincisprezece mii de cititori noi"* pe cari îmi declara d. Saniele- vici că i-a adus studiul său despre mine „Adevărului Literar" - de ce s'a mărginit doar să spuie că am obţinut un premiu la Paris şi altul la Geneva? - „notiţe anodine" pe cari ar fi putut cititorul să le găsească în orice ziar.

De ce?

Nu ştiu! Poate că n'o ştie nici d. Rebreanu.

Unde sunt deci „osanalele"? Nu numai că ele n'au „continuat totuşi", dar eu aş putea să-1 informez pe d. Rebreanu că singură anunţarea apropiatei apariţii a volumului meu *Trecut şi Viitor,* era gata să nu se poată

obţine în coloanele „Adevărului" *nici cu plată!...* Asta n'o ştie d. Rebreanu; n'o ştiu nici cititorii, nici prietenii, cari, poate, mă mai caută încă şi azi prin coloanele „Adevărului".

Şi dacă e aşa, - dacă cei cari la porunca directorului Rosenthal îmi cântau eri osanale, au amuţit astăzi - (la a cui poruncă?) - dacă într'adevăr e aşa, atunci unde e „meritul"?

Căci d. Rebreanu spune: ,,Adevărul" *n'o fi fără cusururi, totuşi, în comparaţie cu celelalte gazete româneşti, e relativ cea mai accesibilă preocupărilor culturale".*

„Acest merit (?!) considerabil (?!) trebue să rescumpere, barem în ochii literaţilor, *toate* greşelile".

(Ah, „Adevărul" are „cusururi", are „greşeli"! N'o fi având şi... *,,altele"?).*

,,Cu atât mai mult în ochii d-lui Panait Istrati, de dragul căruia ,,Adevărul" şi-a înstrăinat simpatiile unor scriitori români veritabili".

Dar... *,,Recunoştinţa chiar pentru un scriitor talentat ca d. Panait Istrati nu e o ruşine prea gravă"...*

Despre simpatiile „scriitorilor români veritabili", pe cari „Adevărul", pare-se, încearcă să le... răscumpere, despre astea nu vom vorbi deocamdată. Despre „ruşini grave" şi... altele vom vorbi însă numai decât, şi vom servi cititorilor din berechet. Recunoştinţă însă, dragă d-le Rebreanu, „pentru un scriitor talentat ca d. Panait Istrati" şi pentru un om care *ştie să îndatoreze şi să fie îndatorat,* - „recunoştinţa", aşa cum o înţelegi d-ta, e o meteahnă, un păcat; n'am avut'o şi nu voi avea-o niciodată, faţă de oricine ar fi şi cu atât mai puţin faţă de „Adevărul".

Nu vorbesc numai de „Adevărul" de acum şi de directorii lui de azi, cari, - vorba d-lui Mille - *,,fac în pantaloni"* când se pomenesc cu un gardist în redacţie. Merg cu ingratitudinea până a îngloba în nerecunoştinţa mea chiar pe „Adevărul" de eri şi pe fostul său direc- tor d. Rosenthal...,

care n'avea obiceiul să *,,facă în pantaloni"* nici atunci când, pentru a apăra pe alţii, ştia să înfrunte lovitura mişelească, - venită pe la spate - a eroilor fascisto-naţionalişti.

Acest Rosenthal, pentru a-mi obţine colaborarea, a procedat, nu cu linguşiri, nu cu promisiuni, nu oferindu-mi cerul şi pământul: *el m'a reclamat ca pe un drept al său;* m'a luat cu furca: pe sus!

Acest Rosenthal era o forţă, e un temperament, un pachet de nervi, un creer care va rămâne neobosit până în ziua când vreo altă lovitură mişeleasco-patriotică îl va împrăştia pe masa de scris, ori pe pavajul unei străzi rău luminate noaptea.

El nu mi-a cerut să-1 îndatorez şi nu s'a oferit să mă îndatoreze, îndatoratul care se curbează sub greutatea recunoştinţei, îi repugnă atât lui cât şi mie.

El mi-a vorbit de luptă, nu de procopsire, nu de

mărire.

La Nisa, pe *Promenade des Anglais,* când deabia se ridica de sub fierul asasinului, am avut prilejul să-1 văd de aproape. Nu-1 cunoşteam decât aşa cum toţi „cei" de la fosta *Românie Muncitoare* cunoşteau pe „cei" dela fost *Adevărul.*

Dar într'o zi, iată că se apropie de fotograful proaspăt *devenit* scriitor, îmi vorbeşte făţiş, îmi povesteşte crâncena luptă ce se duce la noi: muncitorimea învinsă, toată lumea obijduită, călcată în picioare; curente nesănătoase, otravă pretutindeni..., lipsă de oameni!... îmi cere să intru în rând:

- Tu eşti un muncitor, ca şi mine. Tu eşti un luptător. Locul tău e lângă mine.

Frumos loc, îmi ziceam, privindu-i groaznica cicatirice. Îi spun:

- Să mă gândesc...

Şi tot gândindu-mă, am avut prilejul să-1 văd, să-1 cunosc mai bine.

Auzisem şi eu, mai de mult, despre unica, despre proverbiala lui putere de muncă şi iniţiativă: aflasem şi eu, - chiar din gura adver- sarilor săi, - de extraordinarele aptitudini gazetăreşti ale lui Rosenthal. Acum mi-a fost dat să-1 văd cu ochii mei conducând de acolo, dela Nisa, dela amarnică distanţă, ceata de grăsuni şi de obezi pe cari îi credea „prieteni" şi „colaboratori", dar cari, profitau de lipsa lui, ca să-l sape la rădăcină. Îl vedeam la fiecare ceas din zi şi până noaptea târziu, răsfoind zeci de jurnale, reviste, cărţi, scoţând

cupiuri, urmărind de aproape toate evenimentele din ţara şi din străinătate, scriind neîncetat scrisori, trimiţând mereu telegrame peste telegrame,

indicând, zi cu zi, fiecăruia, munca şi felul cum trebue dusă lupta, ferindu-i de atacuri pe cari numai el le prevedea şi ţinând piept unei lumi de duşmani, ca şi cum ar fi fost acolo, printre ei, în mijlocul redacţiei.

Atunci m'am convins ce fel de muncitor şi ce fel de luptător e Rosenthal.

Atunci numai am înţeles sensul cuvintelor d-lui Dem. Theodorescu din articolul său „Directorul", (citez din memorie): „În fiecare coloană, în fiecare articol, în fiecare rând al nostru, vibrează sufletul şi grăeşte mintea lui Rosenthal..."

Cât vibra acest suflet şi cum grăia această minte, aveam s'o ştiu apoi şi mai bine prin mine însumi, când, - la Masevaux, anul trecut, şi mai ales la Nisa şi la Paris, anul acesta, - am putut să-i apreciez prodigioasa facultate de a vedea totul, de a reţine totul şi de a şti să împletească idei şi evenimente cu iuţeala şi preciziunea unui războiu de ţesut.

Dar nu numai eu am avut prilejul să-i apreciez aceste facultăţi, ci şi eminenţii publicişti şi oameni de litere ai Parisului, la masa cărora Rosenthal a ştiut să reprezinte, în conversaţii, cel mai desăvârşit bun simţ de politică internaţională, cea mai perfectă simplicitate în expuneri şi o adâncă cunoaştere a oamenilor şi a lucrurilor. Astfel, el oferea francezilor un exemplu luminos de jurnalist român, cu mintea bogată în gândiri generoase şi cu suflet de amic.

Dacă atunci când d. Iorga s'a dedat prin *Nouvelles litteraires,* la atacul lăturalnic împotriva mea, eu n'am dat urmare insistenţelor de a scoate la iveală adevăratele d-sale sentimente faţă de poporul „care nu e meşter decât în confundarea sexelor" - dacă am evitat de a provoca formidabilul scandal ce ar fi urmat reproducerii acelei documentaţii, într'adevăr uluitoare, ce mi se pusese la dispoziţie, - dacă n'am făcut'o, se datoreşte numai motivelor înţelepte şi pline de cumpătare invocate de Rosenthal. Iată ce om îmi oferise mâna lui curată şi vrednică.

Iată cine reprezintă pentru mine „Adevărul", acest ziar pe care îl înmormântasem sub ani de înstrăinare. Îl regăseam acum! El avea să devie, pentru setea mea de *Adevăr,* un izvor la care să mă răcoresc şi să răcoresc şi pe alţii de atâta arşiţă prăvălită peste noi, muncitorii de tot felul, de vulcanul reacţiunii capitaliste şi fascisto-huliganice.

Iată cine era directorul, pe care bine faci că-1relevezi - iată omul pe care îţi mulţumesc că mi-ai dat prilejul să-1 descriu.

Pentru omul acesta, rar în zilele noastre, nu „recunoştinţă", nu sentimentul striviţilor puteam să simt în inima mea, d-le Rebreanu, ci una dintre acele admiraţii cari se traduc în fapte şi se încheagă în datorii.

*

După ce i-a desgolit aşa dar pe cei de la *Adevărul,* cari nici d-sa nu ştie de ce şi cum au încetat să mai leşine de admiraţie pentru mine,
d. Rebreanu îmi reproşează apoi, mie!... că eu mi-aş fi schimbat atitudinea faţă de dânşii, - că nu-i mai îndrăgesc şi că-i ocărăsc chiar... Şi, pledează d-sa, invocând circumstanţe atenuante: *,,Adevărul" n'o fi fără cusururi, totuşi, în comparaţie cu celelalte gazete româneşti, e relativ cea mai accesibilă preocupărilor pur culturale".* Da? Şi de când? De când, mă rog, are d. Rebreanu păreri atât de... atenuante despre „Adevărul"?

Le-a avut poate în totdeauna? Ori şi le-a format de când i s'a tipărit în foiţă romanul „Adam şi Eva" (zi care coincide cu ştergerea mea de pe lista celor cari primesc „Adevărul Literar").

Vom vedea îndată.

N'aş fi avut nici odată de gând să mă scobor în mocirle literare, nici să caut timp de a polemiza cu oameni pe cari nu-i cheamă nici Slavici, nici Nanu, nici Lovinescu.

Dar... imitez pe d. Rebreanu:

,,Litigiul dintre d. Panait Istrati şi ,,Adevărul" nu ne interesează decât în funcţie de moravuri literare ultra-democratice. Nu cunoaştem

motivele supărării d-lui Istrati pe ,,Adevărul", dar, ori cari ar fi ele şi oricât de serioase, procedeele d-sale ni se par cel puţin bizare".

Aşa!

Ei bine, d-le Rebreanu: tot *,,în funcţie de moravuri literare ultra- democratice",* mă interesează şi pe mine, şi va interesa şi pe cititorii noştri, o mică istorioară care va avea darul să probeze ale cui
„procedee" sunt „bizare", ale mele, sau ale d-tale, când e vorba de a scrie artă, de a face pe moralistul, şi de a te tocmi apărător al unui ziar care nu mai poate să se apere.

Bizareria procedeului meu, am arătat'o: „Adevărul" mi-a tradus şi tipărit o carte pe care, netrimiţându-mi-o s'o văd şi eu, am calificat fapta lui de o indelicateţă faţă de mine. Atât.

Pe vremea însă când directori ai „Adevărului" nu erau, ca azi, putregaiuri de grăsimi epileptice, d. Rebreanu, - înumărându-se printre acei *,,scriitori români veritabili",* ale căror simpatii „Adevărul" şi le
„înstrăinase" fără nici un regret; d. Rebreanu, neavând pe atunci nici o perspectivă de a ajunge apărător al „Adevărului", nu avea ochi pentru „preocupările pur culturale" ale acestui ziar şi îl descria în cu totul alte culori...

D. Rebreanu scrisese o piesă. În acea piesă a d-sale, „Adevărul" era, nu atacat, nu ocărât, - era batjocorit, şi încă de-a binelea. D-sa aducea pe scenă un reprezentant al „Adevărului", un aşa zis redac- tor-şoltic, un şfănţuitor de mai mare hazul, - probabil unul dintre acei cari au reuşit să... recâştige simpatiile d-sale de scriitor „român veritabil", prin „preocupările sale culturale".

Rolul acesta al jurnalistului pişicher şi potlogar, d. Rebreanu îl prelungea în toate actele piesei d-sale.

Acest Şulăm de la „Adivor", avea să spună publicului tot felul de minunăţii, cari se ascund în anteriul gazetăriei „ultra-democratice".

Aşa trebuia să fie. Şi publicul trebuia să râdă de „Adivor". Ei bine, totuşi n'a fost aşa şi publicul n'a râs de „Adivor". Ce s'a întâmplat?
Un lucru foarte simplu.

Să vi-1 spun:

„Pe atunci, cum accentuează d. Rebreanu, - director al „Adevă- rului" era d. Rosenthal! Şi se pare că acest domn Rosenthal nu permitea scriitorilor să fie măgari nici atunci când ei se intitulează „români veritabili".

Cu foarte mult sânge rece, - *când nu mai era decât o oră înainte ca actorul - redactor de la ,,Adivor" să intre în scenă,* - d-sa l'a chemat pe autorul piesei la telefon:

- Domnule Rebreanu, am aflat că astă-seară se va juca, în piesa d-tale, un rol batjocoritor la adresa „Adevărului".

(Repede, *,,scriitorul român veritabil"* cade pe burtă):

- Vai de mine, d-le Rosenthal, nu e vorba de nici o batjocură: un rol hazliu!

- Să faci bunătatea, d-le Rebreanu, să schimbi imediat direcţia hazului care vizează „Adevărul".

- Imediat?! Aoleo! Mai avem numai un ceas până la reprezentaţie!

Şi actorii au învăţat rolurile...

- Să le desveţe cu ajutorul d-tale!

. . . .

Ah, frumoase istorioare mai are viaţa!

Închipuiţi-vă, cititori, că curajosul amator de „moravuri literare" a răuşit să facă această volt-faţă: director al teatrului, autor şi actori, s'au dat peste cap, *cu un ceas înainte de începerea reprezentaţiei,* şi rolurile cu pricina au fost repede... „desvăţate", cu replicele lor cu tot.

Şi astfel publicul n'a aflat niciodată că personajul şi piesa d-lui Rebreanu trebuiau să batjocorească „Adevărul". Autorul piesei a făcut totul pentru ca să schimbe direcţia hazului. Şi a făcut'o repede: într'un singur ceas. Ba i-a mai rămas încă timp destul, ca înainte de ridicarea cortinei să tragă o fugă până în biuroul omului despre care ştia că - iar vorba d-lui Mille - nu

„face în pantaloni", să-i toarne, la repezeală, câteva ploconeli şi platitudini, şi să-1 mai asigure că va supraveghea, el însuşi, dintre culise, ca actorii să nu facă vreo boacănă.

Şi cine ştie dacă cu ocazia asta, d-sa nu i-o fi propus acestui direc- tor şi mica satisfacţie de a dirija hazliul rol către redacţia unui ziar concurent...

,,Pe-atunci, director al ,,Adevărului" era d. Rosenthal".

Da, aşa e, d-le Rebreanu; bine faci c'o spui, că o marchezi... pentru istoricul de mâine, curios de a căuta *,,litigiuri în funcţie de moravuri literare ultra-democratice", şi... ,,altele"!*

Acest director n'a umblat să-şi asigure îngăduinţa şi recunoştinţa d-tale. El nu avea nevoe de apărarea d-tale şi nici de a altora. El nu umbla cu dulcegării. El n'a simţit nici odată trebuinţa de a se masca, de a se ascunde sub un alt nume decât acel pe care îl poartă. Nu-i era ruşine să păstreze neschimbat numele său de Rosenthal şi nici pe acel de Iacob. Crede-mă, asta e foarte important. Pentru că el nu e dintre acei cari n'ar putea spune cu fală că nu sunt nici evrei, nici creştini... din cauză că ei vor să pară în acelaş timp şi evrei şi creştini.

Mi se cunosc sentimentele faţă de evreii de la noi şi faţă de poporul evreu în genere.

Am anunţat că prepar un roman cu chipuri de evrei, în majoritate de la noi, - *Familia Perlmutter, -* şi încă de anul trecut încredinţasem amicului meu Rosenthal capitolul *Estera Perlmutter,* care urma să fie publicat în foiletonul „Adevărului".

Voi descrie în acel roman figurile luminoase şi nenorocite ale bunilor mei Binderi. Fireşte! Dar, voi zugrăvi şi figurile acelora de pe urma cărora se trage toată hula pe capul sărmanului popor evreesc, de pe urma cărora suferă amarnic Binderii mei şi sunt într'una surghiuniţi.

*

Şi acum încheind mă întreb:

D. Rebreanu, care n'a explicat nici subita schimbare de opinii a eminenţilor critici şi redactori ai „Adevărului", nici „bizara" mea ne- recunoştinţă faţă de „Adevărul", d. Rebreanu va binevoi să ne explice oare, măcar schimbarea atitudinei domniei sale faţă de „Adevărul"?

Şi mă mai întreb: Pe cine a vrut d. Rebreanu să acuze şi pe cine să apere?

Vrut'a să mă acuze pe mine? De care lucru? Că scriu „cărţi pseudo- franceze"? Dar, ce: cu d. Rebreanu am să discut eu sintaxa limbei franceze? Cu asta s'au însărcinat criticii Franţei, şi aceştia şi-au spus cuvântul. Cu d-nii Rebreni ai României eu aş putea să nu discut nici cărţile mele româneşti, atunci când, în loc de a rămâne autorii oneşti ai unor romane de valoare, dar neremuneratorii, ca „Ion", ei se tocmesc surugii ai literelor „ultra-bancare". Şi mai ales, atunci când, la fel cu criticii şi redactorii descrişi de d-sa, Rebrenii aceştia fac şi ei sluj şi îşi modifică „piesele" de îndată ce li se cere.

Sau poate vrut'a directorul „Mişcării Literare" să acuze pe d. Rosenthal? De ce anume? Că deşi „nu fără cusururi", „Adevărul" său era „totuşi, relativ mai accesibil preocupărilor pur culturale, în comparaţie cu celelalte gazete româneşti"?

Sau poate o fi voit d. Rebreanu să apere pe acei cari, lipsiţi de curaj şi de iniţiativă, cască turtiţi în biuroul d-lui Rosenthal, şi - vorba d-lui Mille - „fac în pantaloni" la prima ameninţare?

Dacă aceasta i-a fost intenţia, şi dacă aşa ştie d-sa să-şi arate „recunoştinţa", apoi i-a servit aşa de bine, că n'o să se mai întâlnească nici odată cu foiletonul „Adevărului", atunci când va avea de plasat vreun nou roman de ocazie.

După cum se vede, nu prea se poate desluşi cam ce ar fi urmărind d. Rebreanu prin articolul din „Mişcarea Literară".

Morală: să te fereşti de a mai călca pe brâul desfăcut al unui „atârnăţean" de la Brăila, că dai în brânci şi ţi se văd „moravurile literare ultra-democratice", şi... „altele".

Masevaux-Alsacia. Mai 1925.

ÎNTRE ARTĂ ŞI DEZROBIRE

Între artă şi dezrobire

(Pictorului Alexandru Vodă-Ploeşti)

Dragă prietene,

Îmi aduci vestea că luna asta vei expune, la Bucureşti, ceva din lucrările tale.

Sunt mâhnit că nu pot lua o parte activă la bucuria ta, aşa cum speram împreună, nevoit fiind să întârziez venirea mea în ţară, din cauza muncei, care devine din zi în zi mai istovitoare.

Îţi urez însă, din toată inima, deplină izbândă; iar în caz de nemulţumire sufletească, îţi amintesc că artistul-proletar trebue să se înarmeze cu convingerea că nimic nu se poate aştepta de la o lume care se împarte în învinşi şi învingători.

Tu eşti, ca şi mine, un fiu al plebei, încă de pe vremea când, în odaia ta devenită han al „nespălaţilor", mâncăm brânză cu pâine şi beam ceai în tovărăşia bunului Ştefan Gheorghiu, - te cunosc fire de boem şi viteaz la îndurare.

Ai visat şi ai creat, aşa cum am făcut şi eu în totdeauna, fără speranţă de răsplată, ci număr din pornire neînfrântă. Ei bine: *să nu te crezi astăzi un înfrânt, iar pe mine un triumfător.* Nici un artist-proletar, - oricât ar fi el de răsplătit de o societate nedreaptă, - nu va fi *tri- umfător,* atâta timp cât succesele sale vor fi *rezultatul unei întâmplări,* aşa cum e cazul meu, aşa cum sunt alte câteva cazuri.

Nu datorită unei *întâmplări,* societatea umană trebue să recunoască meritele unui om, - artist ori simplu muncitor, - şi să le răsplătească. Această nenorocită stare de lucruri, luptătorii

pentru dreptate trebue s'o facă să înceteze, iar când ea vine să favorizeze pe vreunul dintre noi, să ne ferim de a o considera ca un triumf.

Noi avem datoria sentimentală, - care trebue să devie istorică în luptele proletariatului, - de a respinge orice reparaţie individuală a universalei nedreptăţi şi de a ne considera toţi învinşi, atâta timp cât fraţi de-ai noştri gem în lanţuri, pier în întuneric, ori sunt nevoiţi să se prostitueze.

Caro m'e'l sonno et piu l'esser di
sasso, Mentre che'l danno et la
vergogna dura. Non veder, non
sentir m'e grand ventura; Pero
non mi destar, deh! paria basso.

*

Acestea sunt versurile uriaşului între uriaşi: ale lui Michel Angello. Un contemporan al său, poetul Giovanni Strozzi, - privind cele patru statui alegorice: *Ziua, Noaptea, Aurora* şi *Crepusculul,* cari în- conjurau soclul mausoleului Medicişilor, - scrise următoarele, admirând *Noaptea:*

,,*Noaptea,* pe care o vezi dormind aşa de graţios, a fost sculptată de un Ânger în stânca asta; şi din moment ce doarme, trăeşte. Dacă nu crezi, deşteapt'o şi îţi va vorbi".

Michel Angello îi răspunse cu versurile de mai sus:

Scump mi-e somnul, îmi e şi mai scump să fiu de piatră, astăzi, când domnesc crima şi ruşinea. Nimic să nu văd, nimic să nu aud, mi-e marea fericire: iată de ce (te-aş ruga) să nu mă deştepţi, ah, vorbeşte încet![*]

Uriaşul cerea să fie lăsat să doarmă într'o vreme în care domneau crima şi ruşinea. Nu voia nimic să vadă; nu voia nimic să audă.

Michel Angello, deşi glorios, deşi cu lada plină de aur lângă el, era un sclav al puternicilor din timpul său, cari îi cereau să-i imortalizeze. Şi el, în loc să le sculpteze chipurile

lor, îşi sculpta pro- pria-i durere, pesimismul său activ.

* *Vie de Michel Ange,* de Romain Rolland.

De atunci au trecut patru sute de ani. Şi dacă nu mai avem duci şi papi care să ne tiranizeze, avem în schimb domnia aceloraşi crime şi ruşini, domnie mult mai sângeroasă şi mai neruşinată decât aceia de pe vremea nobililor *Renaşterei* italiene.

Care trebue să fie datoria noastră, - a acelora cari au simţire şi darul de a se exprima, - faţă de nişte tirani cari vor să cumpere cu banii lor toate conştiinţele, sau să înăbuşe pe cele ce nu se pot cumpăra, pentru ca astfel să-şi continue domnia de sânge şi de ruşine?

Fără să aspirăm la formidabila putere creatoare a lui Michel Angello, noi trebue să fim mai tari ca el în lupta noastră cu asupritorii. Neegalatul artist florentin a gemut de la un capăt la celalt al lungei sale vieţi, - a gemut sculptând munţi, ridicând catedrale, pictându-şi credinţa şi descriindu-şi supliciul în versuri nemuritoare: le-a făcut pe toate căzând în genunchi, lăsându-se robit de tiranii vremei lui.

Romain Rolland ni-1 prezintă ca pe un învins al vieţei, şi ne cere să fraternizăm cu durerea universală:

,,În aceasta epocă de laşi, cari tremură în faţa durerei şi revendică cu zgomot dreptul lor la fericire, care nu e cele mai adesea decât dreptul la nenorocirea altora, să îndrâsnim a privi durerea în faţă şi a o venera!"

Iată adevărul: *dreptul de a fi fericit cu preţul nenorocirii altora!*

Dreptul de a triumfa, călcând peste durerile semenilor tăi.

Putem noi revendica asemenea fericire?

Fericirea de a învinge *singur.* Fericirea de a răuşi *singur.* Fericirea de a te bucura *singur.*

Dar nu trebue nici să ne lăsăm striviţi de durere, aşa cum simte marele liberator:

„Slăvită fie bucuria, şi slăvită durerea! Una şi cealaltă sunt surori, şi amândouă sfinte. Ele făuresc lumea şi umplu sufletele mari. Ele sunt tăria, ele sunt viaţa, ele sunt Dumnezeu. Cine nu le iubeşte pe

amândouă, nu iubeşte nici pe una, nici pe cealaltă. Şi cine le-a gustat, cunoaşte preţul vieţei şi pacea de a o părăsi".

*

Pacea de a o părăsi...

Să ne prosternăm în faţa oricărei păci, şi mai ales în faţa aceleia de a părăsi viaţa după ce ai gustat din bucuriile şi din durerile ei. Am simţit şi eu odată pacea asta.

Pe atunci însă eram un învins al propriilor mele nelinişti, mai mult decât un învins al oamenilor. Astăzi nu mai sunt; m'am liberat; am fost liberat..., dar eu *singur!*

Ce ne facem cu aceia cari aşteaptă şi ei ceasul liberărei, cari se îndoesc şi speră?

Pentru aceştia, noi, cari n'am gustat poate toată bucuria şi tot amarul existenţei, avem datoria să nu închidem ochii nici asupra morţii şi nici asupra vieţei. Noi trebue să *vorbim* tare, nu *încet,* să vedem toate ororile şi să ascultăm toate suspinele.

De mii de ani se glorifică numai cei victorioşi. Ajunge!

Să răsturnăm cumpăna milenară a prejudecăţei şi a egoismului şi să ne declarăm solidari cu învinşii. Să fim toţi învinşi până n'o mai exista cuvântul *învingere* şi nici *învingători.*

Artistul, mai ales, trebue să se afle în fruntea învinşilor şi să facă din arta sa o armă, din succesul său o înfrângere şi din bucuria sa o suferinţă.

Nu există artă mai mare, decât aceia care luptă să întroneze dreptatea pe pământ, să facă pe oameni mai buni, să şteargă lacrimile celor cari plâng, să dea pâine celor flămânzi şi adăpost celor cari dorm pe-afară. Restul, tot restul: prejudecată şi egoism! Trecut clădit pe cruzime, visuri sterpe, artă barbară.

- Statui-„biftecuri", a exclamat într'o zi, la Paris, sculptorul Brâncuş.

Artă-„biftecuri", fără suflet şi fără idei, parazitism sentimental.

Iată de ce, noi artiştii-plebeieni, nu trebue să călcăm pe urmele bătătorite de o societate care apune: nu trebue să avem nici bucuriile, nici năzuinţele ei.

Şi iată de ce voi striga, tuturor acelora cari mă cred fericit:

– *Sunt un învins, şi voi rămâne până nu vor mai exista învinşi!*

Masevaux-Alsace. Mai 1925

Cuprins